

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**VERGİ KÜLTÜRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ**

**Karabük
Mart / 2019**

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**VERGİ KÜLTÜRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ**

**Karabük
Mart / 2019**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
EVREN VE ÖRNEKLEM (VARSA).....	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
GİRİŞ	14
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
VERGİ KÜLTÜRÜ	16
1.1. Vergi Kültürü Kavramı.....	16
1.1.1. Kültür Kavramı	16
1.1.2. Kültürü Belirleyen Faktörler.....	19
1.1.3. Kültürün Özellikleri	20
1.1.4. Vergi Kültürü Kavramı.....	22
1.1.4.1.Vergi Kültürünün Tanımı.....	22
1.1.4.2. Vergi Kültürü Modelleri	26
1.1.4.3. Basitleştirilmiş Vergi Kültürü Modeli	27
1.1.4.4. İç İçe Geçmiş Vergi Kültür Modeli	29
1.1.4.5. Vergi Kültürünü Etkileyen Faktörler.....	33
1.2. Vergi Türleri.....	40
2. İKİNCİ BÖLÜM	44
KAMU HARCAMALARI	44
2.1. Kamu Harcamaları Kavramı.....	44
2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı.....	44

2.1.2.	Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	45
2.1.2.1.	İktisadi Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları	45
2.1.2.2.	İdari Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları.....	48
2.1.2.3.	İşlevselliğine Göre Kamu Harcamaları	50
2.1.3.	Kamu Harcamaları İle İlgili Yaklaşımlar	50
2.1.3.1.	Klasik Kamu Harcamaları Yaklaşımı	50
2.1.3.2.	Keynesyen Kamu Harcamaları Yaklaşımı.....	51
2.1.3.3.	Monetarist Kamu Harcamaları Yaklaşımı	52
2.1.4.	Kamu Harcamalarının Etkileri	53
2.1.4.1.	Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Genel Etkisi	53
2.1.4.2.	Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi	55
2.1.5.	Kamu Harcamalarının Artışında Etkili Olan Unsurlar	56
2.1.5.1.	Kamu Harcamalarının görünüşte Artış nedenleri	56
2.1.5.2.	Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri	58
2.1.5.3.	Askeri ve Teknolojik Nedenler	60
2.1.6.	Kamu Harcamalarının Artışı İle İlgili Görüşler.....	61
2.1.6.1.	Wagner Kanunu.....	61
2.1.6.2.	Henry Carter Adams'ın Görüşü	62
2.1.6.3.	Francesco Nitti'nin Görüşü.....	62
2.1.6.4.	Solomon Fabricant'ın Görüşü	62
2.1.6.5.	Richard Musgrave'in Görüşü.....	62
2.1.6.6.	Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi.....	63
2.1.6.7.	Baumol Etkisi	63
2.1.6.8.	Wagner-Buchanan Tezi.....	64
2.1.6.9.	Buchanan Leviathan Modeli.....	64
2.2.	Türkiye'deki Kamu Harcamaları.....	65
3.	BÖLÜM	68
	EKONOMİK BÜYÜME	68
3.1.	Ekonomik Büyüme Kavramı	68
3.1.1.	Ekonomik Büyümenin Tanımı	69
3.1.2.	Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi.....	71
3.1.3.	Ekonomik Büyüme Kaynakları.....	73
3.1.3.1.	Beşeri Kaynaklar (İşgücü)	75
3.1.3.2.	Sermaye Birikimi	76
3.1.3.3.	Doğal Kaynaklar	79

3.1.3.4.	Teknolojik Gelişim	80
3.1.4.	Ekonomik Büyüme Türleri	81
3.1.4.1.	Spontane Büyüme	81
3.1.4.2.	Planlı Büyüme	81
3.1.4.3.	Açık Büyüme	81
3.1.4.4.	Kapalı Büyüme	82
3.1.4.5.	Durgun Büyüme.....	82
3.1.4.6.	Üstel Büyüme	82
3.1.4.7.	Biyolojik Büyüme	83
3.1.4.8.	Dengeli Büyüme	83
3.1.4.9.	Dengesiz Büyüme	83
3.1.5.	Ekonomik Büyüme Teorileri	84
3.1.5.1.	Klasik Büyüme Teorileri.....	84
3.1.5.2.	Modern Büyüme Teorileri.....	89
3.2.	Türkiye’de Ekonomik Büyüme.....	103
4.	BÖLÜM	105
EKONOMETRİK UYGULAMA		105
4.1.	Vergi Kültürünün Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi Konusu Üzerine Yapılmış Çalışmalar	105
4.2.	Ekonometrik Metodoloji	111
4.2.1.	Nedensellik Kavramı ve Sınaması.....	111
4.2.1.1.	Granger Nedensellik Tanımı.....	112
4.2.1.2.	Granger Nedenselliğin Karakterizasyonu	114
4.2.1.3.	Granger Nedensellik Testi.....	116
4.3.	Çalışmada Kullanılan Veri Seti	118
4.4.	Birim Kök Testi Sonuçları.....	118
4.5.	Granger Nedensellik Analizi Sonucu	119
SONUÇ		120
KAYNAKÇA		123
TABLOLAR LİSTESİ		132
ŞEKİLLER LİSTESİ		133
ÖZGEÇMİŞ		134

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK'e ait “**Vergi Kültürünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**” adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından İktisat Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	
Üye	: Doç. Dr. Serkan DİLEK	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK	

Tez Sınava Tarihi: 07.03.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK

İmza

:

ÖNSÖZ

Vergi, devletlerin en önemli gelir kaynağı olup, vatandaşlardan toplanan bu vergilerle ülkelerin güvenlik, hukuk, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlanır, alt ve üstyapı çalışmaları yürütülür ve ülke içi dengeli gelir dağılımını sağlamak amacıyla transfer ödemeleri yapılır. Ancak vergi toplanmasında da adaletin gözetilmesi, vergiler yoluyla kişi ve kurumların zor durumda bırakılmaması da temel esaslardandır. Bu noktada vatandaşlara düşen ödev ise kendilerine tahakkuk eden vergileri, zamanında ve eksiksiz biçimde ödemeleridir. Bu noktada ülkelerdeki yerleşik vergi kültürü kavramı gündeme gelmekte ve bu kültürünün geliştirilmesine yönelik çabalar önem kazanmaktadır. Bu tez çalışması; bazı hesaplamalarda Türkiye milli gelirin %50'sine ulaştığı belirlenen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kontrol altına alınabilmesi ve bu alanda gerekli politika önerilerinin geliştirilmesine olan ihtiyaçtan doğmuştur.

Yüksek lisans tezi hazırlamak gibi zorlu bir süreçte benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, Danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ'e, fakültemdeki diğer hocalarıma ve aileme sonsuz teşekkürler.

ÖZ

Vergi gelirleri; devletlerin güvenlik, hukuk, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerini, alt ve üstyapı çalışmalarını sürdürebilmeleri için temel finansman kaynağını oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin yüksek olduğu ve toplanan vergilerin etkin biçimde değerlendirildiği ülkelerde, ekonomik büyüme ve refah artışının da hızlı olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetler, milli gelirin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve bu ülkelerde büyük miktarda vergi kaybına yol açmaktadır. Bu noktada ülkelerde vergi kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu konunun çocukların eğitim programlarına erken yaşlarda alınması, okullarda ders ve konu olarak işlenmesi, ülkede yaygın konferans, yarışma ve etkinlikler düzenlenmesi, kamu spotları hazırlanıp yayınlanması, bilimsel çalışmalar yapılıp, yayınlar üretilmesi ve konunun sürekli gündemde tutulmasında yarar vardır.

Bu çalışmada 1975-2016 döneminde Türkiye’de toplanan vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, ADF birim kök testi ve Granger nedensellik analiz yöntemleriyle incelenmiştir. ADF testi sonucunda; serilerin ikinci farkta durağan oldukları belirlenmiştir. Granger nedensellik testinde ise ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Bu sonuçlar; Türkiye’de vergi gelirlerinin yeterince yüksek olmadığını ve toplanan vergilerin ekonomik büyümeyi destekleyecek alanlarda etkin biçimde kullanılmadığını ima etmektedir. Öte yandan artan ekonomik büyüme ve gelire bağlı olarak, kurumlar vergisi ve gelir vergisinin doğası gereği, ülkede toplanan vergi miktarının da değiştiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kültürü, Vergi Ahlakı, Ekonomik Büyüme, Ekonometrik Analiz, Birim Kök Testi, Nedensellik Testi.

ABSTRACT

Tax revenues constitutes the main source of financing for the states to continue their work on security, law, education, health and other public services, infra- and super-structure. In countries where tax revenues are high and taxes collected are evaluated effectively, it is noteworthy that economic growth and prosperity increases are also rapid. Unregistered economic activities in developing countries such as Turkey are an important part of the national income and leads to large amounts of tax losses in these countries. At this point, it is very crucial to establish and develop a tax culture in countries. This issue should be taken at the early ages of the children's education programs, taught as courses and subjects in schools. Moreover, nationwide conferences, competitions and events should be organized, public service broadcasts be prepared, scientific studies be conducted, publications be produced and by this way the issue be kept on the agenda.

In this study, the relationship between economic growth and taxes collected during the period of 1975-2016 in Turkey is examined by ADF unit root test and Granger causality analysis. According to ADF test; it is determined that the series are stationary at the second difference. In Granger causality test, it is found that there is one-way causality relationship from economic growth to tax revenues. No causal relationship is found from tax revenues to economic growth. These results imply that tax revenue is not sufficiently high and taxes collected cannot be used effectively in the areas supporting economic growth. On the other hand, due to the nature of corporate tax and income tax, the amount of tax collected in the country has also changed in accordance with the increased economic growth and income.

Keywords: Tax Culture, Tax Ethics, Economic Growth, Econometric Analysis, Unit Root Test, Causality Test.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Vergi Kültürünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi Türkiye Örneği
Tezin Yazarı	Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	07.03.2019
Tezin Alanı	İktisat/Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	134
Anahtar Kelimeler	Vergi Kültürü, Vergi Ahlakı, Ekonomik Büyüme, Ekonometrik Analiz, Birim Kök Testi, Nedensellik Testi.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Effect of Tax Culture On Economic Growth The Case of Turkey
Author of the Thesis	Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	07.03.2019
Field of the Thesis	Economics
Place of the Thesis	KBU/SBE
Total Page Number	134
Keywords	Tax Culture, Tax Ethics, Economic Growth, Econometric Analysis, Unit Root Test, Causality Test.

KISALTMALAR

- A** : Teknoloji Parametresi
- ADF** : Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller) Birim Kk Testi
- Ar&Ge** : Araştırma-Geliştirme
- B** : Ekonomik Büyüme
- C** : Consumption (zel Tüketim Harcamaları)
- g** : growth (Ekonomik Büyüme)
- G** : Government (Kamu Harcamaları)
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- I** : Investment (zel Yatırım Harcamaları)
- K** : Sermaye Stoku
- KDV** : Katma Değer Vergisi
- L** : Labour (İşgücü)
- MPK** : Mariginal Productivity of Kapital (Sermayenin Marjinal Verimliliği)
- MPL** : Productivity of Labour (İşgücünün Marjinal Verimliliği)
- TV** : Özel Tüketim Vergisi
- P** : Private (zel Sektör)
- RGSYH** : Reel GSYH
- S** : Saving (Tasarruf)
- T** : Tax (Vergiler)
- VAR** : Vector Autoregressive (Vektör Ootoregresif)
- Y** : Milli Gelir

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu; Türkiye’de vergi kültürünün ekonomik büyümeye olan etkilerini teorik ve ekonometrik olarak analiz etmektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı; genel olarak vergi kültürü ve vergi ahlakı konusunda bilgiler verilmesi, Türkiye’de toplanan vergiler ve kamu harcamaları verilerinin tablo ve grafikler yardımıyla incelenmesi ve vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ekonometrik olarak analiz edilmesidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada; Türkiye’nin 1975-2016 dönemi vergi gelirleri ve ekonomik büyüme verileri kullanılarak, ADF birim kök testi ve Granger nedensellik testi yapılacaktır. Böylece vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığı test edilecek, eğer bir ilişki varsa bunun yönü belirlenmeye çalışılacaktır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Araştırmanın temel hipotezi; vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığıdır. Ancak Granger nedensellik testinin kurgusu gereği; H_0 hipotezi; “*Vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur*” şeklinde kurulmuştur. Bu durumda H_1 hipotezi; “*Vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır*” şeklinde olacaktır. Çalışmada ayrıca ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı da incelenmiş ve bu amaçla kullanılan; H_0 hipotezi; “*Ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur*” biçimindedir. Bu durumda H_1 hipotezi; “*Ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisi vardır*” şeklinde kurulmaktadır.

EVREN VE ÖRNEKLEM (VARSA)

Araştırmanın evreni; Türkiye'nin 1975-2016 dönemi vergi gelirleri ve ekonomik büyüme verileridir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmada yaşanan en önemli kısıt; aylık veya üçer aylık olarak vergi gelirleri ve ekonomik büyüme verilerine uzun dönemli ulaşamamasıdır. Zaten Türkiye'de ekonomik büyüme verileri üçer aylık dönemler halinde yayınlandığı için aylık verilere ulaşma olanağı bulunmamaktadır. Bu konudaki diğer bir güçlük; vergi türlerinin ve kamu harcama türlerinin detaylarına, düzenli seriler şeklinde ulaşmanın imkânsızlığı/zorluğudur.

GİRİŞ

Devletler, vatandaşlarından topladıkları vergileri kullanarak, vatandaşlarının iç ve dış güvenliğini sağlar, temel kamu hizmetlerini yerine getirir, ekonomik dengenin bozulduğu dönemlerde uyguladıkları genişletici para ve maliye politikaları ile ekonomik dengenin sağlanmasına yardımcı olurlar. Kamu gelirleri genel olarak vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, borçlanma, para basımı sonucu elde edilen gelirler ve parafiskal gelirler olarak sıralanabilir. Fakat kamu gelirlerinin büyük bir kısmı vergilerden oluşmaktadır. Ekonomik istikrarın olmadığı dönemlerde ve ekonomik programların uygulanmasında, vergi başta olmak üzere diğer kamu geliri türleri büyük önem taşımaktadır. Bu araçlar etkin birer maliye politikası araçlarıdır.

Ekonomik sistemlerin temel amacı olan bireylerin refah seviyesini yükseltmek; fizikî ve beşerî sermaye birikimi sağlamak ve üretim faktörlerinin üretkenliklerini artırmakla mümkün olur. Her ekonominin temel hedeflerinden biri, fiziki sermaye, beşeri sermaye, vasıfsız işgücü, ve doğal kaynakları en etkin bir şekilde kullanarak toplam üretim miktarını artırmaktır. Başka bir deyişle, üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplamı olan gayri safi milli hâsıla miktarını reel olarak yükseltmektir. Ekonomik büyüme olarak ifade edilen bu artış, üretim faktörlerindeki artış ve/veya bilgi artışıyla bu faktörlerin daha etkin kullanılmasıyla (teknolojik gelişmeyle) mümkün olabilir. Ekonomik büyüme her ekonomi için birincil hedefler arasında yer aldığından, iktisat yazınında en çok araştırılan konuların başında gelir. Bu konuda sayısız makaleler yazılmış ve birçok modeller geliştirilmiştir.

Kamu harcamaları belirlenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için yapılmaktadır. Kamu harcamaları içerisinde bazı harcamalar yatırımları geliştirmeye yönelik olup ekonomik büyümeyi sağlama amacı taşırken, bazı kamu harcamaları ise istihdam oluşturmak ve gelir dağılımını düzenlemek amacıyla kullanılarak, sosyal gelişme sağlanmaya çalışılmıştır. Kamu harcamaları, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için artan bir şekilde devamlı kullanılacaktır. Fakat kamu harcamalarındaki artış ekonomide olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Örneğin, yatırım harcamaları ile istihdam politikaları geliştirilip, ekonomik büyüme sağlanabilir. Ayrıca yatırım harcamaları dışında transfer harcamaları ve cari harcamalar kullanılarak belli bir bölge ya da sektörün gelişimi sağlanabilmekte, gelir dağılımındaki adaletsizlikler önlenerek ekonomideki refah düzeyi arttırılabilmektedir.

Kamu harcamaları genel olarak kamunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla devletin mal ve hizmet satın alması ve bunun için bir harcama yapmasını ifade etmektedir. Bu nedenle kamu harcamaları kamu için mal ve hizmet üretimi olarak da tanımlanabilir.

Çalışmamızın ilk bölümünde vergi kültürü kavramı ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Vergi kültürü kavramı içerisinde; vergi kültürü modelleri, vergi kültürünü etkileyen faktörler ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu harcamalarına yer verilmiştir. Kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcamalarını etkileyen faktörler ve kamu harcamalarının artışına etki eden unsurlar incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, ekonomik büyüme ele alınmaktadır. Ekonomik büyümenin ölçülmesi, ekonomik büyüme kaynakları, türleri ve modelleri ayrıntılı olarak incelenmektedir. Dördüncü bölümde ekonometrik bir analiz yapılmış, sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ KÜLTÜRÜ

1.1. Vergi Kültürü Kavramı

1.1.1. Kültür Kavramı

Kültür, sosyoloji ve antropoloji başta olmak üzere genel anlamda sosyal bilimler alanının almaşık ve tartışmalı konularından biridir. Latincedeki colere kelimesinden türetilen cultura kelimesi, toprağı ıslah etmek ve ürün yetiştirmek anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Arapçada hars sözcüğü ile ifade edilmektedir. 17. yy sonlarında kültür kavramı; genellikle tarım ile ilgili alanlarda kullanılmış olup, toplumla ilgili ilk kullanımı 18. yy başlarında görülmektedir (Gökalp, 2011: 25-26).

Kültür kavramı ile ilgili olarak literatürde birçok tanımlama yapılmıştır. Ancak genel anlamda kültür kavramını açıklayıcı tek bir tanımın verilmesi oldukça zordur. Literatürdeki tanımlamalara baktığımızda; Taylor kültürü; “Bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk ve örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş bir bütün” olarak açıklamaktadır. Ziya Gökalp’e göre kültür; “Halkın ananelerinden, eğilimlerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinden oluşur.” Hofste’de ise kültürü; “Bir grup insanı diğerlerinden ayıran ortak zihinsel programlama” olarak tanımlamaktadır. Kurtkan’a göre kültür; “insanın insan tarafından tesis edilmiş ve meydana getirilmiş olan çevresidir.” Normann ise kültür kavramını; “İnsan davranışının temelini oluşturan ve insan davranışlarını bir bakıma tahmin edilebilir hale sokup, ortak amaçlara doğru yönelten ya da bazı genel kabul görmüş durumların korunmasını amaçlayan bir inanışlar, normlar ve paylaşılan değerler toplamı” olarak ifade etmiştir (Sakinç ve Cura, 2012: 38-39).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kültür kavramına ait birden çok tanımlama bulunmaktadır. Bunlardan ilki kültürü, “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü

gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlamaktadır. Bir diğeri ise, “Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü” olarak belirtilmiştir. Diğer tanımlamalar ise, “Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi”, “Bireyin kazandığı bilgi” ve “Tarım” dır (Taban, 2016: 4-5).

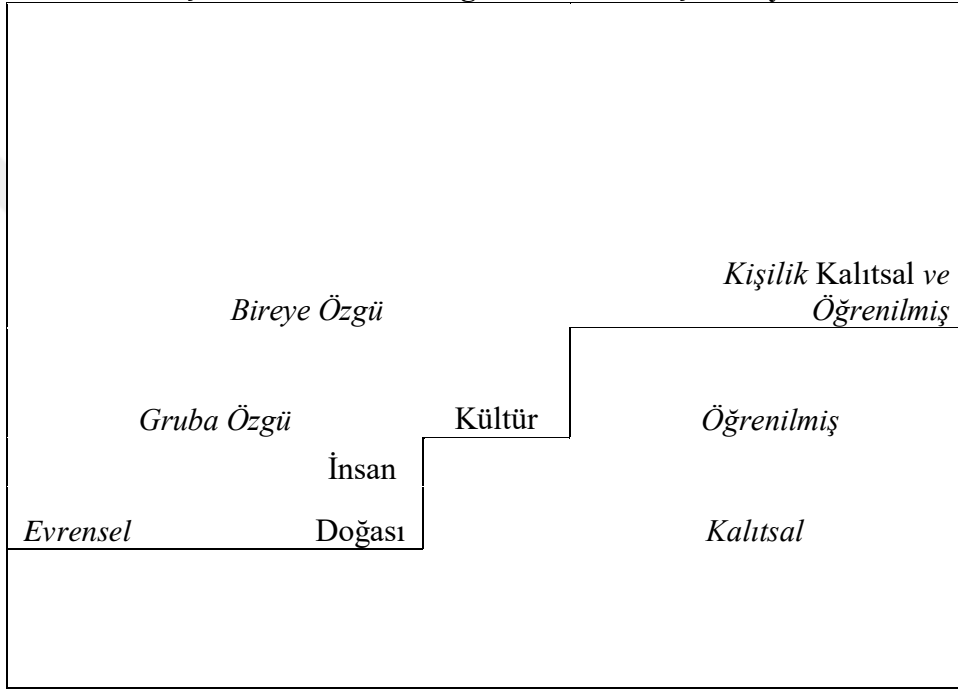
Akarsu (1979: 119) kültür kavramını “bir toplumun iç yasalarına göre biçim kazanması ve gelişmesi; bir toplumun yaşama biçimlerinin çeşitli alanlara yoğunlaşması” şeklinde tanımlamaktadır. Kültür kavramı için “sosyal kalıtımın tümü” ifadesini kullanırken, kültürün içgüdüsel veya genetik koşullanmaya bağlı olmadığını ileri sürmektedir. Güvenç (2003) kültür kavramını, “bir toplumun ya da tüm toplumların birikimli uygarlığıdır, belirli bir toplumun ya da topluluğun kendisidir” biçiminde ifade etmektedir. Sosyoloji sözlüğünde ana hatlarıyla “Sosyal bilimde kültür, insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatır” olarak tanımlanan kültür kavramı için felsefe sözlüğünde de benzer bir noktaya vurgu yapılmıştır. Buna göre kültür; “Toplumların, biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddî ve maddî olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı; insanın faaliyetlerinin genetik değil de, toplumsal olarak aktarılan yönlerinden oluşan bütün”dür (Cevizci, 2005: 1048). Benzer bir tanıma göre kültür, “insanların biyolojik kalıtımlarının ötesinde ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddi ve manevi birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve doğaya (nature) eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür” (Çobanoğlu, 2005: 18).

Bilim insanları kültür kavramını, “insanların akıllarında muhafaza ettiği ve diğer bireylere iletebildiği bilgi” olarak tanımlamaktadırlar. Bu bilgi; değerler, inanışlar, davranış stratejileri, algısal modeller ve organizasyon yapıları gibi bireylerin akıllarında bulunan fikirler ile taklit, gözlem, etkileşim ve tartışma gibi diğer bireylerden öğrendikleri fikirlerden oluşmaktadır. Kasper ve Streit (1999)’e göre kültür, bireyler ve sosyal gruplar arasındaki gerginlikler için bir köprü olmakla birlikte aynı zamanda öğrenilmiş kurumlar ve onların değerler temeline bağlı olan bir unsurdur. Bunun yanında Kasper ve Streit (1999) kültürü, fikirler ve değerler gibi kurallar sistemi, gelenek ve görenekler gibi enformel kurumlar ile ritüeller, semboller

ve araçlar gibi formel kurumlar temelli bir dil olarak görmektedir (Torgler, 2003: 508).

Kültür, aynı sosyal çevrede yaşayan veya yaşamış olan kişilerin bir şeyler paylaştığı ve öğrendiği kolektif bir olgudur. Bu nedenle kültür doğuştan gelen bir olgu olmayıp sonradan öğrenilmektedir. Kültür, sosyal oyunun yazılı olmayan kurallarını içermektedir. Başka bir ifade ile kültür, bir grubun üyesi olan insanları diğerlerinden ayıran zihnin kolektif programlamasıdır. Bu programlama, üç düzeyde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Hofstede ve diğerleri, 2010: 6).

Şekil 1: Zihinsel Programlamanın Üç Düzeyi

Kaynak: Hofstede vd. (2010: 6).

İnsan doğası, bir bireyin zihinsel yazılımının evrensel düzeyini belirtmektedir. Söz konusu düzey tıpkı bilgisayarlarda bulunan işletim sistemi gibi insanların temel fiziksel ve psikolojik fonksiyonlarını nitelendirmektedir. İnsan doğası düzeyi; bireylerin, korku, kızgınlık, sevgi, utanma gibi duygularını ve aynı zamanda diğer bireyler ile iletişim kurmalarını, onlarla konuşmalarını veya çevreyi gözlemlemeleri gibi faaliyetlerini kapsayan düzeydir (Hofstede vd. 2010: 6).

Kişilik ise bireylerin başka bireyler ile paylaşmaya gerek duymadığı, o bireye özgü zihinsel programlama kümesidir. Bu düzey, bireylerin kalıtsal olarak gelen genlerinin ve bir kısım öğrenilmiş olguların bulunduğu bir düzeydir. Söz konusu

öğrenilmiş olgular ile anlatılmak istenen nokta, kişisel deneyimlere dayanan bir çıkarım sonucu oluşmasıdır (Hofstede vd. 2010: 6-7).

1.1.2. Kültürü Belirleyen Faktörler

Kültür, bir topluluğun yaşam biçimi olarak kısaca özetlenebilir. Bu noktadan hareketle toplumların yaşam biçimleri birbirinden farklı olduğu için kültürlerinin de farklılaştığı söylenebilir. Söz konusu farklılığın nedeni, kültürü belirleyen faktörlerin toplumlara göre değişiklik göstermesidir. Kültürü belirleyen faktörleri; dil, inançlar, değerler, normlar, tutumlar, simgeler ve teknoloji olarak açıklamak mümkündür. Bunlar: (Erdoğan, 1983).

Dil, kültürün en temel anahtarıdır. Bu nedenle bir toplumun dil ile ifade ettiği söz ve yazılı her şey kültürü oluşturmaktadır. Kültürel tarafı bir kenara konulduğunda bile dil, toplumların en temel kurumudur. Bu temel kurum, kültürün anlaşılması, kazanılması ve aktarılmasında gerekli araçların öğrenilmesine hizmet etmektedir. (Şişman, 2002).

İnançlar, bir kültürün bireyleri tarafından paylaşılan dünyanın nasıl işlediğine dair ortak düşüncelerdir. Bu görüşler, geçmişi açıklamaya, şimdiki zamanın açıklanmasına ve gelecek dönemlerin yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Bir toplumdaki bireylerin inançları arasındaki benzerlik ne kadar fazla ise o toplumun kültür inançları da o seviyede yüksek ve yaygın olmaktadır. Kısaca inançlar, bireylerin veya sosyal grupların içinde yaşadıkları çevreye karşı tavırlarını belirlemektedir. (Güvenç, 2003).

Değerler, neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemeye yarayan kıstaslardır. Değerler, inançlara göre şekillenmektedir ancak inançlara göre değerler kültürün daha somut yönünü belirtmektedir. Her topluluk bir değer sistemine sahiptir. Bu değerler birliği ise bir araya gelerek değerler topluluğunu oluşturan ve toplumdan topluma farklılıklar gösteren kavramları meydana getirmektedir. (Hofstede vd. 2010).

Normlar, toplumda yaşayan bireylerin uymaları gereken kurallar, emirler ve ölçüler olarak açıklanmaktadır. Bir başka ifade ile bireylerin nasıl davranması gerektiğini tanımlayan ve değerlere göre oluşan yazılı olmayan kurallar veya kısıtlamalardır. Normların temel kaynağı ve onu şekillendiren etken değerlerdir. Ancak

değerlere göre normlar daha somut bir etkidir. Bu bağlamda normlar, toplumun gündelik yaşantısında bireylerin her türlü faaliyet ve eylemlerine yol göstermektedir. (Şişman, 2002).

Tutumlar, bir bireyin başka bir bireye, topluluğa veya bir objeye karşı inançlarının, hislerinin ve tepkilerinin oluşturduğu bir sistemdir. Bir bireyin toplum içindeki sosyal hareketleri o bireyin tutumları ile ilişkilidir. (Erdoğan, 1983).

Simgeler, bireyler için bir anlam taşıyan eylem, davranış, işaret, renk ve nesne gibi öğelerdir. Toplum içinde kültürü oluşturan en kapsamlı etkidir. Her toplum kendisine özgü birtakım sembollere ve semboller sistemine sahiptir. Bu bağlamda, bazı semboller farklı kültürlerin bireyleri için farklı anlamlar taşıyabilmektedir. (Kaplan, 1982)

Teknoloji, kültürün gözle görülebilen kısmını oluşturmaktadır. Bireyler için teknoloji, belirli bir fiziksel, psikolojik ve sosyal çevre oluşturmaktadır. Bundan dolayı söz konusu çevre de bireylerin davranışlarını ve ilişkilerini etkilemektedir. (Erdoğan, 1983).

1.1.3. Kültürün Özellikleri

Kültür kavramını ve kültürü oluşturan faktörleri açıkladıktan sonra kültürün sahip olduğu özelliklerden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Kültür kavramı toplumdan topluma farklı tutumlar, davranışlar, algılamalar ve düşünceler şeklinde değişiklik gösterse de genel anlamda kültürün özellikleri tüm toplumlar için aynı olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle kültürün özellikleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Güvenç, 2003: 101-104; Şişman, 2002: 13-14).

- Kültür, bir insan grubu tarafından kolektif bir şekilde oluşturulur ve gelecek nesillere aktarılır. Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul gören davranış, tutum ve değerler o grubun kültürünü yansıtmaktadır.
- Kültür tarihsel temellere dayanır ve süreklidir. Kültürün oluşması için belirli bir zaman aralığına ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda bir toplulukta kültürün oluşabilmesi için toplum içindeki bireylerin belirli süre ortak yaşaması ve paylaşım içinde olması gereklidir. Kültürün sürekliliğini ise gelenek ve görenekler sağlamaktadır.

- Kùltür dinamik bir süreç olup zaman içinde değişime uğrayabilir. Bireyler, bir yandan kùltürü öğrenirken bir yandan da onu değiştirir ve geliştirir. Bu şekilde sürekli bir hareket halinde yeni gelişmelere paralel olarak gelecek nesillere aktarılır. Diğer taraftan kùltürel değişme, sistemin tamamında hemen gerçekleşmez. Sistemdeki değişim bazı kurumları bu yeni düzene uymaya zorlamakta ancak bazı kurumlar bu duruma yavaş, bazıları ise hızlı ve ayak uyduran şekilde tepkiler vermektedir.
- Kùltür eylemlerin gerçekleştirilmesinde rol göstericidir. Aynı zamanda normatif bir sistem olmasından hareketle onu oluşturan ve paylaşan birey topluluklarının davranışlarını düzenler, faaliyetlerini belirler ve temel sorunlarının çözüm yolunu gösterir.
- Kùltür genel anlamda bir simgeler sistemidir. Kùltür, ortaklaşa paylaşılan değerler, inançlar, normlar ve davranış şekilleri olarak önemli ölçüde sembollerden oluşan ve semboller ile öğrenilen ve aktarılan bir sistemdir.
- Kùltür, toplumu oluşturan bireyler tarafından öğrenilir ve paylaşılır. Kùltür, ne kalıtsal ne de içgüdüselidir. Bireyin doğduktan sonra yaşamı süresince elde ettiği alışkanlıklar, algılamalar ve davranışlardır. Birey, gözlem, dinleme, konuşma ve taklit etme gibi yollarla daha önce o kùltürü üreten kişilerden öğrenmekte ve paylaşmaktadır.
- Kùltür, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir. Bazı zamanlarda bireylerin içinde buldukları tutum veya davranışlar idealden (olması gereken) farklılaşabilir. Fakat bireyin içinde yaşadığı topluma ait kùltür ve toplum içindeki diğer bireyler, idealden sapmayı hemen fark etmektedir. Bu noktada kùltür, idealden sapan bireysel davranışları en aza indirmek hususunda önem arz etmektedir.
- Kùltür, kendisini oluşturan unsurlar ile bir bütün halindedir. Diğer bir ifade ile kùltür karmaşık bir yapı sergilemektedir bu nedenle unsurlara bölünerek çözümlenmesi işlevsel değildir. Kùltürü oluşturan unsurlar karşılıklı bir etkileşim içindedir. Dolayısıyla kùltürü oluşturan bir unsurun değişmesi diğer unsurları da değişim yönünde etkilemektedir.

Toplum içinde bireylerin davranışlarını belirleyen, etkileyen veya yönlendiren mevcut formel kuralların yanında önemli bir diğer unsur da enformel kurallar içinde yer alan kültürdür. Kültür kavramını açıklamaya yönelik tanımlar, bireyin duygu, düşünce, istek veya arzularının oluşturduğu, ifade ettiği ve karşılamaya çalıştığı birçok unsuru içerecek kadar geniş bir kapsama sahiptir. Bireylerin sahip olduğu kültür sadece sosyal yaşantılarını değil aynı zamanda iktisadi yaşamlarındaki faaliyetlerini de etkilemektedir. Bireylerin sahip olduğu kişilik özellikleri hem kendi tercihlerinin sonuçlarını hem de diğerlerinin onlarla ilgili kararlarının iktisadi sonuçlarını etkilemektedir (Demir, 2003:146-148).

Bu bağlamda bireylerin sosyal yaşamdaki davranışlarını etkileyen kültür aynı zamanda vergi kültürü gibi bireylerin iktisadi yaşamdaki davranışlarını da etkilemektedir. Özellikle vergi kültürü, bireylerin mükellef olarak vergiyi ödeme/ödememe veya vergiye uyum gibi davranış modellerini biçimlendirmektedir. Bireylerin sahip olduğu kültür düzeyi hem sosyal hem de iktisadi anlamda önem arz etmektedir.

1.1.4. Vergi Kültürü Kavramı

1.1.4.1.Vergi Kültürünün Tanımı

Vergi kültürü kavramını ilk kez kullanan 1926 yılında Franz Meisels'tir (Sinkuniene ve Levisauskaite, 2010: 31). Daha sonrasında ise vergi kültürü kavramını anlamaya ve açıklamaya çalışan iktisatçı 1929 yılında yayımladığı “Gelir Vergisinin Ekonomisi ve Sosyolojisi” (Economics and Sociology of the Income Tax) çalışmasıyla J. Schumpeter olmuştur. Schumpeter vergi kültürü ile ilgili düşüncelerini, “herhangi bir sosyal kurum gibi alınan her vergi, kendisinin ekonomik ve psikolojik açıdan uygunluğunu ve geçerliliğini yansıtmaktadır. Ancak vergi sistemi içinde toplum kurallarına uymayan herhangi bir şey diğer tüm sosyal kurumlar gibi sonsuza kadar yaşayamaz” şeklinde açıklamıştır. Schumpeter vergi kültürü kavramını gelişmiş (cultivated) vergi sistemleri ile ilişkilendirmekte ve vergilendirmeyi sanat olarak görmektedir. Vergi kültürünü, kültürel ürünler oluşturma olarak tanımladığı sanat ile bağdaştırmaktadır. Bunun yanında Schumpeter'in vergi kültürü anlayışı, ulusal bir vergi sistemini oluşturan iktisatçılar ve politikacılar üzerine odaklanmaktadır (Nerre, 2001: 1-3).

Literatürde vergi kültürünü tanımlanırken Schumpeter (1942)'den etkilenilmiştir. Ona göre vergi kültürü, iktisadi, sosyal, kültürel, tarihsel, coğrafik, psikolojik ve toplum içinde bulunan diğer farklı kültür unsurlarından etkilenmektedir. Aynı zamanda gelişmiş (cultivated) ve gelişmemiş (non-cultivated) vergi sistemleri arasında bir ayrıma gidilmiştir. Vergi kültürünün, bir ülkenin vergi sisteminin evrimini belirleyen kişilikler ile yakından bağlantılı olduğunu ifade eden Schumpeter (1942)'nin görüşüne yakın bir çerçevede, vergi kültürünün insan maneviyatının ve yaratıcılığının bir ifadesi olduğu da ileri sürülmektedir. Michael Camdessus Faralyalı (1992) ise vergi kültürünü, "toplumu oluşturan bireylerin hür vicdanlarında vergi verme gereğini duymaları" şeklinde tanımlamıştır. 1997 yılında Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde yapmış olduğu konuşmada, vergi ödeme kültürünün tesis edilmesinin Rusya'nın orta vadeli hedeflerinden biri olduğunu duyurmuştur. Vergi ödeme kültürünü tesis etme hedefi, şeffaf vergi yasaları ile gönüllü uyuma dayalı olmalı ve tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Vito Tanzi vergi kültürünü, vergi mükelleflerinin sahip olduğu vergi bilinci kavramı ile ilişkilendirmektedir. Bu noktadan hareketle, özellikle geçiş ekonomilerindeki vergi mükelleflerinin uzun dönemli yürütülen planlı ekonomi nedeniyle bu bilince sahip olamadıklarını ifade etmektedir. Jorge Martinez-Vazquez'in çevresindeki bilim adamları da benzer bir görüşü benimsemişlerdir. Onlara göre, bir vergi reformu ancak mükellef kültürü (taxpayer culture) göz önünde bulundurulduğunda başarılı olma ihtimalini öne sürmüşlerdir. Georgi Boos, "vergi ödemekten mutlu olan insanların olduğu bir ülke yoktur fakat onlar sahip oldukları vergi kültürü nedeniyle vergilerini ödemektedir" görüşünü ileri sürmektedir (Sinkuniene, 2005: 184; Nerre, 2001: 3-5).

Bir başka bakış açısı ile vergi kültürü kavramı, ülkelerde mevcut olan vergi uyumu davranışları arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır. Vergi uyumunun farklılıklarını açıklayan vergi kültürü kavramı kimi zaman vergi ahlakı ile ifade edilse de geleneksel yaklaşım, vergi uyumu davranışının tamamen açıklanmasında bazı kısıtlamalar olduğunu ileri sürmektedir. Vergi uyumu için yapılan karşılaştırmalı analizler, vergi kültürünün vergi uyumuna olan etkisini açıklamaya yönelik bir yaklaşım olarak kabul edilebilir (Hyun, 2005: 2).

Vergi kültürü kavramını açıklamaya yönelik girişimler Schumpeter (1929) çalışması ile başlamış ve sonrasında özellikle sosyoloji, psikoloji ve vergi ile ilgili alanlarda çalışan kişilerce devam etmiştir. Ancak literatüre bakıldığında vergi kültürü

kavramına bakış açısı birbirinden farklılıklar göstermektedir. Kimileri tamamen vergi koyucular tarafından vergi kültürünü açıklamaya çalışmış kimileri ise vergi kültürü kavramının mükellef odaklı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat vergi kültürü kavramı üzerinde tam bir fikir birliği kurulamamıştır. Bu nedenle vergi kültürü kavramı, vergi ahlakı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmaktadır (Hyun, 2005: 2).

Vergi kültürü kavramının açıklanmasında günümüzde önde gelen teorisyenlerden biri olan Birger Nerre, literatürde bulunan tüm bu farklı bakış açılarını bir araya getirmiş ve aynı zamanda vergi kültürü kavramının diğer vergi ile ilgili olan kavramlardan farkını ortaya koyarak şu şekilde bir vergi kültürü tanımı yapmıştır (Nerre, 2001: 12); “Bir ülkeye özgü vergi kültürü, ülkenin tarihsel kültürü içine gömülü olan ve sürekli bir etkileşimin neden olduğu bağımlılıkları ve bağları içeren, ulusal vergi sistemi ve onun uygulamaları ile ilgili tüm formel ve enformel kurumların bütünüdür.”

Nerre (2001) tarafından yapılmış olan vergi kültürü tanımı, diğer tanımlamalardan farklılaşarak sadece vergi otoritesi tarafından veya sadece mükellefler tarafından oluşturulan bir kavram olmadığını, bu kavramın vergileme kültürü ve vergi ödeme kültürü kavramlarından daha fazlasını içerdiğini ifade etmektedir.

Literatürde vergi kültürü kavramına yönelik yapılan tanımlar, tutum ve davranışlar açısından ayrı ayrı değerlendirilebilir (Sinkuniene ve Levisauskaite, 2010: 31-33).

- Vergi kültürünün “tutumlar” yoluyla ifadesi: Bu görüşü savunan teorisyenler, her mükellefin, vergi ödemelerinin amacını algılamaları gerektiğini ileri sürmektedir. Bu amaca ulaşabilmek için mükelleflerin bilincinin artırılması gereklidir. Toplum içindeki vergi bilincinin artırılması ve vergi bilgisizliği (tax illiteracy) sorununun ortadan kaldırılabilmesi için, kitle iletişim araçlarının kullanılması ve okul öncesi eğitim kuramlarında ve okullarda temel vergileme eğitimlerinin verilmesi gerekmektedir.
- Vergi kültürünün “davranışlar” yoluyla ifadesi: Bu görüşü ileri sürenlere göre, vergi kültürü, mükellefler ile vergi otoriteleri arasında olan ilişki ile belirlenmektedir. Bu ilişkinin düzeyi ise hükümet tarafından uygulanan vergilendirme şartlarına bağlı olup, devlet vatandaşların ödemeye razı

olduğu bir vergilendirme ölçüsünde vergi toplamaya devam edebilmektedir. Ödeme işlemi sırasında mükelleflerin davranışı, gelirleri toplamak için bir temel oluşturmaktadır.

- Vergi kültürünün “tutum ve davranışlar ” yoluyla ifadesi: Bu görüşü destekleyen teorisyenlere göre her vergi, ekonomik ve psikolojik bir etkiye sahiptir. Bunun yanında birçok ülkede iktisadi, sosyal, tarihi, coğrafik ve psikolojik unsurlar arasındaki farklılıklar vergiler üzerinde de farklı etkiler oluşturmaktadır. Birçok toplumda, kişilik ve vergi sistemlerinin geliştirilmesinin vergi kültürünü etkilediği gözlemlenebilir. Ulusal vergi sistemindeki değişikliklerin başarısı bilincin artırılmasına bağlı olup bunu gerçekleştirmek için de uygun vergi kanunlarının yürürlüğe konulması gerekmektedir. Vergi kültürü, vergi sisteminin pratik uygulamaları ile karşılıklı ilişki içindedir. Aynı zamanda ulusal kültürden de etkilenmektedir. Tutum ve davranışlar açısından vergi kültürünü belirleyen genel ve özel faktörler aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir (Sinkuniene ve Levisauskaite, 2010: 32).

Tutum ve davranışlar açısından vergi kültürünü belirleyen genel ve özel faktörler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Tutum ve Davranışlar Açısından Vergi Kültürünü Belirleyen Genel ve Özel Faktörler

FAKTÖRLER	Tutumları Yansıtan	Davranışları Yansıtan
Genel Faktörler İktisadi-Sosyal	<ul style="list-style-type: none">• Eğitim Sisteminin Seviyesi	<ul style="list-style-type: none">• Ülkenin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi• Sosyal Statü
Özel Faktörler Vergi Sistemi ile İlişkili	<ul style="list-style-type: none">• Vergileme İlkelerine Olan Bilinç• Mükelleflerin Bilinci• Mükellefler ile Vergi İdaresi Arasındaki Vergi İlişkisi	<ul style="list-style-type: none">• Vergilendirme ile İlgili Analitik Araçlar

Kaynak: Sinkuniene ve Levisauskaite (2010: 32).

Genel olarak bakıldığında, vergi sisteminin genel sosyo-ekonomik ve özel faktörleri, ulusal kültürde kurulan tüm vergi ilişkileri gibi vergi kültürünü belirlemektedir. Aynı zamanda vergi sistemi içindeki katılımcıların tutum (eğitim

sistemi, vergileme ilkeleri, mükelleflerin bilinci ve vergi idaresi ve mükellefler arasındaki vergi ilişkisi) ve davranışlarını (ülkenin gelişmişlik düzeyi, sosyal statü ve vergileme ile ilgili analitik araçlar) da etkilemektedir (Sinkuniene ve Levisauskaite, 2010: 48; Maksvytiene ve Sinkuniene, 2012: 68).

1.1.4.2. Vergi Kültürü Modelleri

Vergi kültürü, toplum içindeki tüm aktörlerle birlikte değişen ve gelişen bir dinamik süreçtir. Bu süreç içerisinde, vergi mükellefleri ile vergi otoritesi arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşim toplumda yaşayan bireylerin kişilik özellikleri ile birlikte bir bütün halini alarak birey ve devlet arasındaki ilişkiyi oluşturmaktadır. Vergi kültürü kavramını açıklamaya çalışan teorisyenler öncelikli olarak bu ilişkinin vergi otoritesi tarafından yönlendirileceğini ileri sürmelerine karşın bu ekolden sonra gelenler, vergi kültürü kavramını vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını temel alarak açıklama gayretine girmiştir. Günümüzde ise özellikle vergi mükelleflerinin, vergiye karşı tutum ve algılamalarının psikolojik boyutlarının olduğu görüşü ile vergi kültürü kavramı bir bütün olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada, çalışmaları ile dikkat çeken teorisyen Birger Nerre (2001; 2002; 2004) vergi kültürü kavramını çok farklı boyutlarda analiz etmektedir.

Nerre (2002) bir ülke özelindeki vergi kültürünün; vergileme gelenekleri ile bireyler ve dürüstlük, adalet ve görev bilinci gibi kültürel değerlerin etkileşimi ile ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda kültürel faktörlerin, içsel ve dışsal girdiler ile sürekli değişen ve gelişen bir süreç olduğuna vurgu yaparak bu sebepten dolayı vergi kültürünün evrimi üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir.

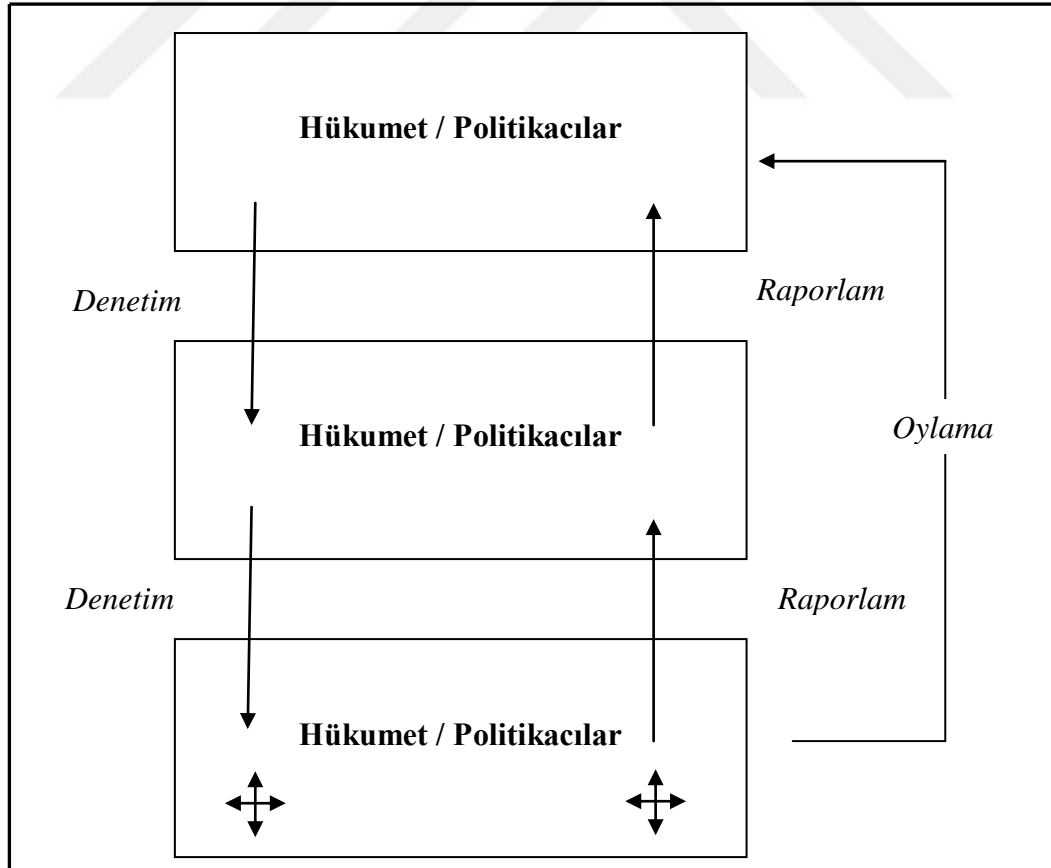
Vergi kültürü modelleri, Nerre tarafından “basitleştirilmiş” ve “iç içe geçmiş” model olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Basitleştirilmiş model, vergi kültürünü oluşturan aktörleri daha dar kapsamlı ele alarak oluşturulurken, iç içe geçmiş model, piyasadaki aktörler genişletilerek bunlar arasındaki ilişki ile vergi kültürü ve oradan da ulusal kültüre ulaşmaya çalışılmaktadır. Nerre (2002), vergi kültürü modellerini oluştururken özellikle basitleştirilmiş modelde, suç ekonomisi, sahip-vekil teorisi ve evrimci oyun teorisi yaklaşımlarından faydalanmıştır.

1.1.4.3. Basitleştirilmiş Vergi Kültürü Modeli

Vergi kültürü süreci, birçok alt başlıklara bölünebilir. İlk durum hükümetin, vergi yasaları veya vergi politika programları gibi oyunun kurallarını belirlediği ve vergi otoriteleri ile vergi mükelleflerinin bu kurallara göre davrandığı durumdur, İkinci durum, vergi mükellefleri ile vergi memurlarının veya vergi mükelleflerinin birbirleriyle karşılıklı ilişkide olduğu durumdur. Son durum ise, vergi mükelleflerinin siyasal karar alma sürecindeki davranışlarıdır. Vergi mükellefleri de birer seçmendir dolayısıyla vergi oyununun gelecekteki kurallarını verdikleri oy ile belirleme gücüne sahiptir (Nerre, 2001: 34).

Vergi kültürü modelleri kapsamında, vergi mükellefleri, politikacılar, vergi memurları, vergi uzmanları ve akademisyenler gibi vergi kültürüne etkisi olan birçok oyuncu bulunmaktadır. Ancak basitleştirilmiş vergi kültürü modelinde bu oyuncuların tamamına yer verilmemiştir. Aşağıdaki Şekil 2’de basitleştirilmiş vergi kültürü modeli gösterilmektedir (Nerre, 2002, 35).

Şekil 2: Basitleştirilmiş Vergi Kültürü Modeli

Kaynak: Nerre (2002b: 35)'den aktaran Bakırtaş (2016: 75).

Şekil 2’de görülen basitleştirilmiş vergi kültürü modeli, vergi kültürünü oluşturan aktörlerin tamamını kapsamamakta yalnızca hükümet, vergi otoritesi ve vergi mükellefleri olarak üç aktör grubunu temsil etmektedir. Bu noktada, akademisyenler ve vergi danışmanlarının sadece aktörlerin bilgi düzeyini değiştirdiği varsayılmaktadır.

Basitleştirilmiş vergi kültürü modelini oluştururken Nerre, sahip-vekil (principal-agent), suç ekonomisi (the economics of crime) ve evrimci oyun teorisi (evolutionary game theory) yaklaşımlarını kullanmıştır. Modellerin bir bölümü, hükümetlerin, vergi otoritelerinin kanunda tasarlandığı gibi görevlerini yerine getirmelerinde doğru teşviklerin geliştirilmesi ve hangi noktaya kadar kontrol edilmesi gerektiği sorusu ile ilişkilidir. Bu durum mikroekonomide sahip-vekil teorisi ile açıklanmaktadır. Hükümet, sahip (principal) sıfatı altında vergi mükellefleri ile vergi otoriteleri arasındaki ilişkide oyunun kurallarını koyma sorumluluğuna sahiptir. Söz konusu sorumluluğunu vergi kanunları oluşturarak yerine getirmektedir. Sahip, vergi otoritesi olarak nitelendirilen vekili (agent) tam anlamıyla kontrol edememektedir. Aynı zamanda bu kontrol ve vekilden bilgi sağlanması da belirli bir maliyet gerektirmektedir. Sahip-vekil teorisi yaklaşımı açısından vergi kültürü özeline bakıldığında ise, vergi otoritesi vergi gelirlerini maksimize etmeye çalışacaktır ancak bu durumda vekilin aldığı maaşın özel sektöre göre tatminkâr olması önem arz etmektedir. Vekilin sahip olduğu özlük hakları ve maaşı yeterince tatminkâr değilse o zaman vekil, hükümetin istediği şekilde davranmayarak veya yolsuzluklara yol açarak toplam vergi gelirlerinin düşmesine neden olabilecektir (Nerre, 2002b: 34-35).

Vergi mükellefi ve vergi otoriteleri arasındaki ilişki ise hükümet ve vergi otoriteleri arasındaki ilişkiden daha fazla araştırma konusu olmaktadır. Nerre (2002b), vergi kültürü modelini oluştururken bu ilişkiye evrimci oyun teorisi ve suç ekonomisi bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Suç ekonomisi yaklaşımında vergi mükelleflerinin vergiye karşı uyumu yakalanma korkusu ve cezalandırılma kaygısı ile ilişkilidir. Mükellefler, karşı karşıya kalacakları muhtemel ceza miktarını göz önüne alarak vergi kaçırma veya kaçırılmama davranışını sergilemektedir (Allingham ve Sandmo, 1972). Ancak birçok farklı yolla genişletilmiş olsa da bu modelde kültürel değerlere yer verilmemiştir. Standart vergi kaçırma modeline sosyal normlar, da modele dâhil edilmiştir. Vergi kültürü kapsamında vergiye gönüllü uyumu etkileyen iki faktör bulunmaktadır. Söz konusu faktörlerden biri vergi mükelleflerinin, sahip oldukları

vergi kültürü çerçevesinde kendi zihinlerinde şekillendirdiği ve yargıladığı vergiye uyum davranışı olarak adlandırılan içsel normlar, diğeri ise vergileme ilkeleri çerçevesinde vergi mükelleflerinin hükümete olan bakış açılarını niteleyen dışsal normlardır. Vergi kültürü, bahsedilen bu etkenler ile birlikte hem vergi otoritesi hem de vergi mükellefi açısından farklı davranışların ortaya çıkması ile şekillenmektedir (Nerre, 2002b: 36-39).

Basitleştirilmiş vergi kültürü modelinde kısaca, hükümet ile vergi mükellefleri arasında hiyerarşik bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı içinde bulunan aktörlerin davranışları vergi kültürünü oluşturan başlıca unsurlardır. Hükümet, uygulamaya koyduğu vergi kanunlarıyla oyunun kurallarını belirlemekte ve bu oyunu vergi otoriteleri aracılığıyla yönetmektedir. Bu noktada vergi otoriteleri hükümete bilgi sağlayıcı konumdadır. Bu modelde hükümetin birebir vergi mükellefleri ile ilişkisi söz konusu olmayıp bilgiyi sadece vekilleri aracılığıyla sağlamaktadır. Söz konusu bilgi akışının bir maliyeti olmakla birlikte bu akışın olumlu bir şekilde sürdürülmesi için bazı maliyetlerin (maaş, özlük hakkı vb.) de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Diğer bir nokta ise vergi mükelleflerinin, vergi otoriteleri ve diğer mükellefler ile olan ilişkisidir. Bu ilişkide yaşanan sorunlar da vergi kültürü düzeyini etkilemektedir. Vergi otoritesi, vergi mükellefleri üzerinde denetim yetkisine sahiptir ancak bu durum vergi mükellefleri açısından yalnızca siyasal karar alma sürecinde mümkün olmaktadır (Allingham ve Sandmo, 1972).

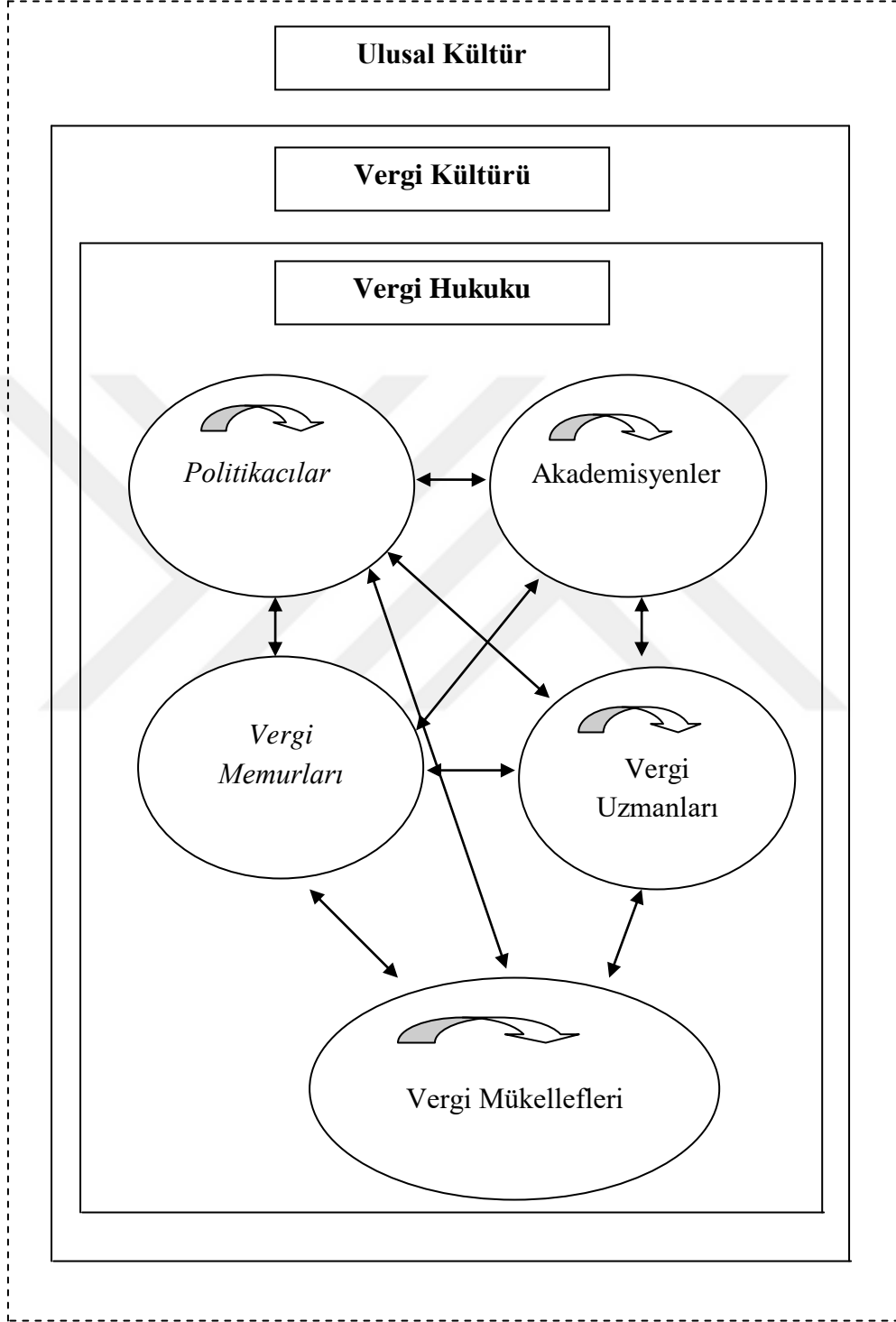
Sonuç olarak bakıldığında basitleştirilmiş vergi kültürü modelinde kullanılan hem sahip-vekil teorisinin hem de suç ekonomisi yaklaşımının vergi kültürünü tam anlamıyla açıklayamadığı net olarak ortaya çıkmaktadır. Evrimci oyun teorisi ise vergi kültürü aktörlerinin farklı gruplar arasındaki ilişkilerinin ve sosyal bağlarının geliştirilmesinde umut verici bazı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır (Nerre, 2002: 39).

1.1.4.4. İç İçe Geçmiş Vergi Kültür Modeli

Vergi kültürü, vergileme kültürü (culture of taxation) ve vergi ödeme kültüründen (tax-paying culture) çok daha fazlasını içermektedir. Basitleştirilmiş vergi kültürü modelinden farklı olarak bu modelde hükümet, vergi otoritesi ve vergi mükelleflerinin yanında vergi kültürünün oluşumunda etkisi olan akademisyenler,

politikacılar, vergi memurları ve vergi uzmanları yer almaktadır. İç içe geçmiş vergi kültürü modeli aşağıdaki Şekil 3’te gösterilmiştir (Nerre, 2001: 13).

Şekil 3: İç İçe Geçmiş Vergi Kültürü Modeli

Kaynak: Nerre (2008: 156)’den aktaran Bakırtaş (2016: 77).

Şekil 3’te görüldüğü üzere, basitleştirilmiş vergi kültürü modelinde çok fazla rol almayan vergi mükellefleri, bu modelde diğer aktörler ile sürekli bir etkileşim

içinde olup vergi kültürünün oluşmasında önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu model, ulusal kültür ile vergi kültürünü oluşturan alt unsurların iç içe olduğunu göstermektedir. Kültürel normlar ve tarihsel olarak gelişmiş kuramların her ikisi de vergi hukukuna temel oluşturmaktadır. Vergi hukuku altında oluşturulan kümede yer alan vergi mükellefleri, politikacılar, vergi memurları, vergi uzmanları ve akademisyenler oluşturulan bu küme çerçevesinde bir nevi vergi oyunu oynamaktadır. Bu oyunun kuralları ise vergi hukuku ve vergi kültürü tarafından belirlenmektedir. Şekilde görüldüğü üzere, ulusal kültür hem vergi kültürünü hem de vergi hukukunu kapsamaktadır. Dolayısıyla oyuncular arasındaki etkileşim, vergi kültürü ve ulusal kültür arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir. Oyuncular arasındaki etkileşim, hem aynı grup üyeleri arasında (örneğin akademisyenlerin akademik bir konferansta karşılaşmaları gibi) hem de farklı grupların oyuncuları arasında mevcuttur. Bu devam eden etkileşim, oyuncular arasındaki sosyal bağlar ve ağları zaman içinde geliştirmektedir (Nerre, 2001; Nerre ve Blumenthal, 2003).

İç içe geçmiş vergi kültürü modelinde Nerre (2001), vergi kültürünün alt unsurları olan oyunun diğer aktörleri arasındaki etkileşimi, akademisyenler ve vergi mükellefleri haricinde göstermektedir. Nerre, bu iki grubun arasındaki ilişkiden tam anlamıyla emin olamadığı için bilinçli bir şekilde, akademisyenler ve vergi mükellefleri arasındaki ilişkiyi gösteren oku koymadığını belirtmektedir. Bunun gerekçesini ise akademisyenlerin vergi mükelleflerini, kendilerinin gerçek yaşamdaki davranışlarından çok farklı bir biçimde şekillendirme eğiliminde oldukları ve vergi mükelleflerinin ise bu durumun farkında olarak akademisyenlerin yönlendirmelerini dikkate almadıkları şeklinde açıklamaktadır (Nerre, 2001: 12-13).

Vergi kültürünü açıklamaya yönelik modellerin her ikisinde de vergi oyunu adı altında bazı gruplar ve oyuncular bulunmaktadır. Bu oyuncuların veya grupların arasındaki ilişki vergi kültürünü etkilemektedir. Bu nedenle, farklı bir vergi kültürü içerisine belirli bir vergi sisteminin getirilme çabaları kurumsal çatışmaların yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir. Nerre (2005; 2008b), bu çatışmaların vergi kültürünü bozucu bir etki yaptığını ileri sürerek, söz konusu bozukluğun vergi kültürü şoklarına ve vergi kültürü gecikmelerine yol açtığını belirtmektedir.

Vergi kültüründeki bozulmalar, vergi kültürü şokları ve vergi kültüründeki gecikmeler şeklinde iki açıdan incelenebilir. Kültür şoku kavramı, 1960 yılında ortaya

atılmış olup, genel anlamda bireylerin, yabancı bir kültürün içine girdiklerinde güvensizlik, anlayış eksikliği ve tedirginlik gibi olumsuz tepkiler vermesi olarak açıklanabilir. Vergi kültürü alandaki şoklar ise, bilinmeyen veya yabancı bir vergi kültürü ile karşılaşıldığında ortaya çıkmaktadır. Vergi kültürü alanındaki şoklar, bireysel ya da mikro düzeyde veya kolektif ya da makro düzeyde olabilmektedir (Nerre, 2008: 5-6).

Bireysel vergi kültürü şokları, günümüzde özellikle küreselleşmenin artması ile birlikte daha yaygın hale gelmiştir. Verginin başka bir ülke sınırlarında içinde ödenmesi, her ülkenin vergi mevzuatının ve uygulamalarının farklılaşması bireyler üzerinde birtakım olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Mikro düzeyde vergi kültürü şokları için iki çözüm yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bireyin kendi ülkesine dönmesi ve alışkın olduğu vergi kültürü çerçevesinde hareket etmesidir. İkinci çözüm yolu ise bireyin, ev sahibi ülkenin vergi kültürüne uyum sağlamaya çalışmasıdır (Nerre, 2006: 191).

Kolektif vergi kültürü şokları ise bireysel vergi kültürü şoklarına nazaran çok nadir olarak gözlemlenmektedir. Genel anlamda bu tür şoklar, vergi mükellefleri ve vergi idaresi arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Makro düzeyde vergi kültürü şokuna en güzel örnek, ulusal vergi sistemindeki değişikliklerin seçmenlerin iradesinden farklı bir şekilde (ve demokratik meşruiyet olmadan) yapılmasıyla ortaya çıkan durumdur. Böyle bir durumda da vergi idaresi, vergi mükellefleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Nerre, 2006: 191-192; Nerre, 2005: 293).

Vergi kültüründeki gecikmeler (tax culture lags) kavramı ise genel olarak kültürel gecikme teorisine dayanmaktadır. Nerre'ye göre vergi reformları ulusal sınırlar içinde vergileme alanını etkilemektedir. Yapılan vergi reformlarının anlamı, özellikle vergi kanunlarının değişmesi ile vergi kültüründe ve dolayısıyla ulusal kültürde birtakım değişmelerin görülmesidir. Ancak vergi kültürü evriminin gerisinde değişime direnç gösteren bir takım vergi kültürü parçaları olabilmektedir. Söz konusu bu parçalar da vergi kültürü gecikmelerine ve vergi reformuna karşı uyum sorununun yaşanmasına neden olmaktadır. Ulusal kültürün farklı unsurları olan vergi hukuku, vergi otoriteleri, vergi uzmanları veya vergi mükellefleri farklı hızlarda değişime ayak uydurmaktadır. Dolayısıyla, yeni vergi reformunun toplum içinde bir kültür haline

gelmesi, belirli bir uyum zamanına bağılı olarak vergi kültürü gecikmelerinin temel kaynağını oluşturmaktadır (Nerre, 2006: 192-193).

1.1.4.5. Vergi Kültürünü Etkileyen Faktörler

Vergi kültürünü oluşturan alt unsurlar hakkında verilen ayrıntılı bilgilerden sonra daha geniş çerçevede vergi kültürünü etkileyen faktörlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Vergi kültürü, toplum içindeki eğitim, dil, din, ırk gibi diğere kültürel unsurlardan etkilenmektedir. Ancak genel çerçeveden bakıldığında bireylerin hem kişilik özellikleri hem de idare ile olan ilişkileri vergi kültürünü etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle vergi kültürünü etkileyen faktörleri, vergi ahlakı, birey-devlet ilişkisi, vergi adaleti ve vergi politikaları olarak açıklamak mümkündür (Şahin ve Özenç, 2008; Gencel ve Kuru, 2012: 29).

1.1.4.5.1. Vergi Adaleti

Mükellefler açısından bir yük oluşturan vergiler, kamusal hizmetlerin yapılabilmesi ve sürekliliği açısından devlet için bir gerekliliktir. Devletin söz konusu kamu harcamalarının finansmanı için gerekli vergileri vatandaşlar arasında nasıl adil bir şekilde dağıtacağı ise klasik iktisatçılardan günümüze kadar gelen üzerinde uzlaşma sağlanamamış olan bir konudur. Vergi adaleti konusunda tam anlamıyla bir fikir birliğinin olmaması vergilerin adil dağılımı açısından genel kabul gören bir sistemin oluşturulmasını engellemektedir. Dolayısıyla bu durum mükellefler açısından vergiye gönüllü uyumu ve vergi kültürü düzeyini etkilemektedir.

Adalet, kesin ölçüleri olmayan göreceli bir kavramdır. Bu nedenle özellikle vergi sisteminin ve uygulamalarının adaletli olup olmadığını kesin bir dille söyleyecek otorite bulunmamaktadır. Ancak adalet konusundaki değerlendirmeler bireysel veya toplumsal kanaatlere göre ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bir bireyin ödeme gücünü aşan vergilendirmenin vergi adaletinin olumsuz yönde etkileyeceği genel olarak kabul edilmektedir (Çelebi, 1997: 3). Vergi adaleti kavramından anlaşılması gereken nokta, vergi yasaları önünde herkesin eşit olduğu ve söz konusu yasaların herkese aynı şekilde uygulanması gerektiğidir. Bu noktada vergi adaleti kavramı, yatay ve dikey adalet olarak iki şekilde açıklanabilir. Yatay adalet, aynı ya da benzer durumda olan vergi mükelleflerinin aynı esaslar dâhilinde vergilendirilmesi iken dikey adalet, vergi konuları açısından farklı gelir ile servete sahip olan ve farklı harcama eğilimleri olan mükelleflerin farklı miktarda vergi ödemelerini ifade etmektedir (Aktan, 2006b: 13).

Bu noktadan hareketle vergi mükellefleri arasında bir ayırım yapılması veya mükelleflerin kendi ödedikleri vergilerin diğer mükelleflerden fazla olduğunu düşünmeleri vergi kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi mükellefleri ödedikleri verginin adil olması gerektiğini düşünerek hareket etmektedir. Ancak mükellef, hissettiği vergi yükü derecesinin yüksek olduğu, adaletsiz bir vergilemeye tabi olduğu veya diğer mükelleflerin vergi yüklerinin daha az olduğu gibi bir algılamaya sahip olursa bu durumda kendi üzerine düşen vergi borcunu çeşitli yollar ile ödememeye çaba gösterir. Bu durumda hem vergi adaleti algısı hem de vergi kültür düzeyi zarar görmektedir (Çiçek, 2006: 67). Vergi adaleti ve vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişki incelendiğinde, vergiye karşı negatif tepkilerin en önemli nedenlerinden birisinin mükellefler açısından adil bulunmayan vergi algısı olduğu görülmektedir (Tuay ve Güvenç, 2007: 28).

Vergi adaleti açısından mükelleflerin algılaması dışında bir diğer önemli unsur vergi idaresinin vergi uygulamalarıdır. Özellikle vergi sisteminde mevcut olan muafiyet, istisna ve diğer vergisel teşviklerin fazlaca uygulanması, toplumun bir bölümünün diğerlerinden daha fazla kazanç elde ettiği algısı oluşturarak vergi adaletini olumsuz yönde etkilemektedir. Benzer şekilde sık sık uygulanan vergi afları da vergi adaletini olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak görülmektedir (Şahin ve Özenç, 2008: 2).

Genel olarak bakıldığında bir toplumda vergi adaletinin mevcut olup olmadığı mükellef algılamasına dayanmaktadır. Mükellef algısı ise en basit haliyle diğer mükellefler gözlemlenerek elde edilmektedir. Vergi bilincine sahip bir mükellef, kendisi ile aynı konumda olan bir başka mükellefin vergi ödeme konusundaki isteksizliğini veya vergi kanunları dâhilinde daha az vergi ödemek için giriştiği çabaları gördüğünde olumsuz yönde etkilenebilir. Bireysel anlamda söz konusu bu olumsuz etkilenme daha geniş çerçevede toplum içindeki vergi adaleti algılamasını zayıflatmakta ve ilerleyen aşamada da vergi kültürü seviyesini düşürücü etki yapmaktadır.

1.1.4.5.2.Vergi Sistemi

Vergi sisteminin yapısı ve bu yapıdan kaynaklanan uygulamalar da vergi kültürü için önemli bir unsurdur. Vergi sisteminin temel taşıyı oluşturan ise vergi kanunlarıdır. Vergi kültürü modellerinde açıklandığı gibi vergileme sürecindeki

aktörler arasındaki etkileşim ülkenin vergi hukukunu oluşturmaktadır. Oluşturulan vergi hukukuna karşı mükelleflerin tutum ve davranışları da vergi kültürünün alt yapısını oluşturmaktadır.

Vergi kanunları, hem vergi mükellefleri hem de vergi otoritesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle vergi mevzuatı, özellikle uygulama açısından mümkün olduğu ölçüde gerek mükellef gerekse de vergi daireleri açısından bir zorluk teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmelidir. Başka bir ifadeyle, vergi mevzuatı basit, kolay anlaşılır ve karşı yoruma yol açmayacak bir üslupta dizayn edilmelidir. Aksi takdirde mükellefler, basit ve anlaşılır olmayan bir vergi mevzuatı karşısında keyfi uygulamalara yönelerek, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde vergi kaybına neden olmaktadır. Vergileme tekniği açısından da durum benzer şekildedir. Ulusal kültür düzeyine uygun şekilde tesis edilmeyen vergi tekniği olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu bağlamda uygulanacak olan vergi tekniği, mükelleflerin hem kişisel durumları hem de mali durumları göz önüne alınarak oluşturulmalıdır. Diğer taraftan vergi kanunu ve mevzuatında sık sık yapılan değişiklikler vergi mükelleflerinin psikolojisinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu olumsuz etkiler uyum sürecinde ortaya çıkan sorunlardır. Mevcut hali ile anlaşılması zor olan ve belirli bir uyum süreci geçirilerek adapte olunmuş bir vergi mevzuatında yapılacak değişiklik bu sürecin yeniden başlamasına neden olacak ve mükellef üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktır (Çataloluk, 2008: 224; Acar ve Merter, 2005: 8).

Vergi sisteminin basitleştirilmesi, vergileme sonucu oluşan ve kamu kesimi tarafından katlanılan idari maliyetler ile mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülükleri sebebiyle katlanmak zorunda oldukları uyum maliyetlerinin minimize edilmesi anlamına gelmektedir. Vergiye gönüllü uyumun artırılmasında ve yolsuzlukların sınırlandırılmasında düşük uyum maliyetleri önem arz etmektedir. Basitleştirilmiş bir vergi sistemi her ne kadar yolsuzlukların oluşmasına neden olan fırsatları azaltsa da uygulamaya konulması oldukça zor ve uzun bir zaman almaktadır. Bunun nedeni hızlı şekilde değişen ekonomik faaliyetlere karşı vergi sisteminin uyum sağlama zorunluluğudur. Bu zorunluluk, vergi sistemlerinin daha karmaşık hale gelmesine yol açmakta ve özellikle büyük firmaların bu karmaşık yapıyı kullanarak ödemeleri gereken vergilerin daha düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, vergi mevzuatının daha basit olması ve aynı zamanda idarenin daha esnek bir yapıda olması vergi kayıp ve kaçaklarının minimize edilmesi açısından önemlidir (Benk ve Karakurt,

2010: 142). Bireyler için bir diğere önemli kavram ise mali aldanma kavramıdır. Özellikle vergi sisteminin mali aldanmaya yol açacak şekilde dizayn edilmesi mükelleflerin kendi üzerindeki gerçek vergi yükünü algılayamamasına yol açmaktadır. Devletin sunduğu mal ve hizmetlerden elde ettikleri fayda ile kamusal mal ve hizmetlerin bireylere olan maliyetinin (vergi fiyatı) görülebilmesi için mali aldanmanın olmaması gerekmektedir. Bu nedenle vergi sisteminin yapısının gizli vergilere çok fazla yönelmemesi ve vergi sisteminin -vergi yükünü kolaylıkla algılanmasını engelleyecek- çok sayıdaki vergi kaynaklarını içermemesi önem arz etmektedir (Dileyici, 2006: 174-175). Aynı zamanda vergi sisteminin istikrarlı hale getirilmesi, mükellefler üzerindeki vergi yükünün azaltılması, vergi boşlukları ve ayrıcalıklı uygulamaların kaldırılması gibi vergi hukuku özelinde yapılacak olan düzenlenmelerin yanında vergi idaresinin de yeniden yapılandırılması vergi sisteminin yapısı açısından önemli bir rol oynamaktadır (Karayılmazlar, 2004: 267).

Genel olarak bakıldığında, vergi kültürü kavramını tanımlamaya yönelik girişimlerin yönü öncelikli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Vergi kültürü ilişkisi kimi zaman vergi otoriteleri ve hükümetler arasında kimi zaman ise vergi mükellefleri ve vergi otoriteleri arasında bir ilişkinin sonucu olduğu ileri sürülmüştür. Ancak özellikle Birger Nerre tarafından yapılan çalışmalar, vergi kültürü kavramını oluşturan birçok alt unsurun bulunduğunu ve bu unsurlar arasındaki etkileşimlerin vergi kültürünü oluşturduğu görüşünü içermektedir. Vergi kültürünü oluşturan söz konusu unsurlar, basitleştirilmiş ve iç içe geçmiş vergi kültürü modellerinde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Basitleştirilmiş modelde daha çok oyunun kurallarını koyan hükümet ve vergi idaresi arasındaki bir ilişki söz konusudur. Hükümet yürürlüğe koyduğu yeni vergi yasalarını vergi idaresi aracılığıyla kontrol etmekte ve gerekli enformasyonu vergi idareleri tarafından sağlamaktadır. Hükümetin bu noktada vergi mükellefleri ile sadece hiyerarşik bir ilişkisi söz konusudur. İç içe geçmiş vergi kültürü modelinde ise, vergi kültürünü oluşturan unsurlar arasındaki etkileşim sayesinde vergi kültürüne oradan da ulusal kültüre ulaşılmaktadır. Bu modelde oyunun kuralları vergi yasaları tarafından belirlenmektedir. Vergi kültürü açısından diğere önemli bir kavram ise vergi kültürü bozulmalarıdır. Söz konusu bozulmalar, vergi kültürü şokları ve vergi kültürü gecikmeleri olarak adlandırılmaktadır. Vergi kültürü şokları, bireyler özelinde başka ülkelerde girilen vergi ilişkileri ile ulusal kültürde vergi mükelleflerinin iradesi dışında yapılan vergi uygulamaları ile ortaya çıkmaktadır. Vergi kültüründeki gecikmeler ise

vergi kültürünü oluşturan alt unsurların vergi reformuna karşı gösterdikleri uyum sürecinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da vergi kültürü oluşturulmasında belirli bir zaman kaybı yaşanmaktadır. Bununla birlikte vergileme sistemi içinde vergi kültürünü etkileyen bazı unsurlar bulunmaktadır. Her ne kadar vergi kültürünü belirleyen unsurlar çok çeşitli olsa da genel anlamda vergi kültürünü etkileyen unsurlar vergi ahlakı, birey-devlet ilişkisi, vergi adaleti ve vergi sisteminin yapısı olarak belirtilebilir. Vergi kültürünü etkileyen unsurların genel çerçevesi, vergi idaresinin uygulamaları ve bu uygulamaların mükellef üzerinde ortaya çıkardığı etkilerden oluşmaktadır. Bu noktada mükelleflerin devlete olan inancı ve güveni, sahip oldukları kişisel özellikler ile vergi mevzuatının anlaşılabilirliği ve adalet algısı vergiye olan bakış açılarını etkilemektedir (Nerre, 2006: 193).

Vergi kültürü, toplumun tüm birimlerini ilgilendirdiği ve etkilediği bir kavram olmasının yanı sıra tarihsel geçmişi ve bireylerin yaşam tarzlarını yansıtan toplum perspektifini içeren bir kavram olması dolayısıyla önemli bir kurumdur. Bu nedenle vergi kültürü kavramının tam olarak açıklanması ve toplum içindeki etkilerinin ortaya konulması hem toplum yapısı hem de ekonomik gelişme düzeyi adına önem arz etmektedir.

1.1.4.5.3.Devlet-Birey İlişkisi

Her alanda olduğu gibi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerin yapısında da bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Söz konusu değişimler devletler açısından iktisadi, sosyal ve siyasal alanlarda sıklıkla görülmektedir. Bu değişimlerin bireylere olan yansıması ise özellikle vergileme alanında hissedilmektedir. Kamu harcamalarının temel kaynağı olan vergilerin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması, bireylerin üzerindeki vergi yükünün artmasına neden olmaktadır. Artan vergi yükü, bireylerin devlete karşı farklı tutum ve davranışlara yönelmesine etki etmektedir. Bu nedenle, söz konusu vergileme olduğu zaman birey-devlet ilişkisinin de farklılaştığı rahatlıkla söylenebilir (Dileyici, 2009: 35).

Vergi mükellefleri ve devlet arasında, her iki tarafın birbirileri ile olan ilişkilerinin şeklini belirleyen psikolojik bir sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşme tarafların nasıl hareket edeceğini gösteren güvene dayalı bir sözleşmedir. Aynı zamanda her iki taraf için yerine getirmeleri gereken sorumlulukları içermektedir. Bu noktadan hareketle Feld ve Frey (2007) siyasal sürecin adil ve meşru olarak

algılanmasının vergi ahlakını artırdığını ileri sürmektedir (Feld ve Frey, 2007: 104). Devlet ve vergi mükellefleri arasındaki ilişki devletin sahip olduğu kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir. Vergi mükelleflerinin bir sorun olduğunda karşılardaki muhatapları vergi idaresi ve bu kurumda çalışan memurlardır. Bu nedenle bu kuramların vergi mükellefine karşı olan tutum ve davranışları da mükelleflerin devlete dolayısıyla vergi ödemeye karşı bakış açısını etkilemektedir.

Vergi idaresi ve mükellef arasındaki ilişkinin iyi düzeyde olması, mükelleflerin kendilerine adil ve objektif olarak yaklaşıldığını algılaması ile mümkün olabilmektedir. Aynı koşullara sahip birey veya firmalara farklı uygulamalar yapıldığında veya bu düşünceye sebebiyet verebilecek tartışmalı bir durum olduğunda mükellefler ile vergi idaresi arasındaki güven sarsılmaktadır. Söz konusu güven eksikliği, mükelleflerin vergiye karşı direnç göstermelerine veya fırsatını bulduklarında vergi kaçırmalarına yol açabilecektir. Bu nedenle vergi idaresi ve mükellef arasındaki güven duygusunu oluşturabilmek için vergi idarelerinin, vergi yasalarını adil, güvenilir ve şeffaf bir şekilde uygulaması önem arz etmektedir (Devrim ve Turgay, 2004: 761).

Vatandaşların siyasal karar alma sürecine katılım düzeyleri ve siyasal yaşama bakış açıları da önem arz etmektedir. Bu noktada devlet kurum ve örgütlerine, politikacılara veya politikacılar tarafından oluşturulan devlet politikalarına karşı olan güven duygusunun eksikliği vergi ahlakını dolayısıyla da vergi kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle birey-devlet ilişkisi vergi kültürü açısından önemli bir faktördür (Şahin ve Özenç, 2008: 1).

Genel çerçevede birey ile devlet arasındaki ilişkiyi etkileyen diğer unsurlar devlet tarafından toplanan vergilerin verimli yatırımlara dönüşmemesi ve yolsuzluklar gibi mükelleflerin toplanan vergilerin nereye harcandığı konusundaki algılamalarıdır. Bir diğer unsur devletin sunduğu kamu hizmetlerinin etkinliğidir. Kamu hizmeti sunumundaki etkinliğin artması mükelleflerin vergi ödeme gayretini artırması muhtemeldir. Vergi mükelleflerinin devlet ile ilişkilerini etkileyen diğer bir unsur ise özellikle Türkiye’de de sıkça görülen mali afların yürürlüğe konmasıdır. Sürekli mali afların gündeme gelmesi mükelleflerin vergi ödeme alışkanlıklarının değişmesine sebebiyet verebilecek niteliktedir (Şahin ve Özenç, 2008: 2). Devlet tarafından

kaynaklanan bu tür sorunlar, toplum içindeki vergi kültürü düzeyini azaltıcı etki yapmaktadır.

1.1.4.5.4.Vergi Ahlakı

Vergi ahlakı, en basit haliyle vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanabilir. Bu tanımda söz konusu içsel motivasyon (intrinsic motivation) kavramı, vergi mükelleflerinin herhangi bir dış etkenden kaynaklanan baskı ve zorlama olmadan kendi istekleri ve mevcut yükümlülükleri gereğince vergi ödemeye gönüllü olmaları anlamına gelmektedir (Aktan, 2006a: 126; Torgler ve Murphy, 2004: 4). Başka bir tanıma göre vergi ahlakı, mükelleflerin vergiye ilişkin görev ve sorumluluklarını belirlenen zamanda ve herhangi bir eksikliğin olmadığı şekilde yerine getirilmesidir (Schmölders, 1976: 111). Bir başka bakış açısına göre ise vergi ahlakı, vergi mükellefi olan vatandaşların devlet ile olan ilişkisini belirleyen davranış kurallarıdır (Song ve Yarbrough, 1978). Görüldüğü üzere vergi ahlakına yönelik birçok tanımlama bulunmakla birlikte bu tanımlamaların ortak noktası vergi mükellefi olan bireyleri vergi ödeme davranışına yönlendiren motivasyon ve idare ile arasında olan ilişkidir.

Bir toplumun vergi ahlakı birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler, vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükü veya vergi algılaması gibi psikolojik faktörler, toplumun gelir seviyesi ve kayıt dışı ekonominin boyutu gibi iktisadi faktörler, suçluluk duygusu ve korku gibi sosyal sermayeye ilişkin faktörler, devlete olan güven ve demokrasi gibi siyasal faktörler ve eğitim durumu, yaş ve medeni durum gibi demografik faktörler olarak sıralanabilir. Söz konusu bu faktörlerin, vergi ahlak düzeyine olan etkisini oransal bazda veya ayrı ayrı açıklamak mümkün değildir. Ancak devletin yönetim şekli, güven, denetim ve mükelleflerin hissettiği vergi yükü algılamaları vergi ahlakının oluşmasında önemli birer etkidir. Bunun bir nedeni, vergi kültürü modellerinde anlatıldığı üzere, vergi oyunu içinde bulunan aktörlerin dış çevre ve kendi aralarında sürekli bir etkileşim halinde bulunması olarak ifade edilebilir.

Vergi ahlak düzeyinin artırılması tüm devletlerin önem verdikleri ortak bir hedeftir. Bu hedefe ulaşmanın yolu sadece iktisadi unsurların dikkate alınması değil sosyo-kültürel özelliklerin de göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Söz konusu bu sosyo-kültürel unsurların başında vatandaşlık bilinci ve devlete güven

gelmektedir. Bu noktada devletin varlığını kabul etmeyen bir bireyin, o devletin hükümlerine dayalı olarak topladığı vergileri ödeme konusunda bir direnç göstermesi muhtemel olacaktır. Benzer şekilde devletin, vatandaşların iradesi veya toplumun örf ve adetleri gibi enformel kuramlara uygun şekilde düzenlenmediği vergi uygulamaların da tepki ile karşılaşması mümkündür. Dolayısıyla demokrasinin iyi işlediği ve toplumun mevcut hükümeti desteklediği durumlarda vergi ahlakı düzeyinde de bir artış görmek mümkün hale gelmektedir (Tosuner ve Demir, 2009: 13).

1.2. Vergi Türleri

Vergiler; konularına ve toplanma şekillerine farklı şekillerde sınıflandırılabilir*. Vergileri konuları itibariyle daha rahat takip edebilmek için Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2: Konularına Göre Vergi Türleri

Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	Servet üzerinden alınan vergiler	Gelir üzerinden alınan vergiler
<ul style="list-style-type: none">• Katma Değer Vergisi• Damga Vergisi• Özel Tüketim Vergisi• Gümrük Vergisi• Şans Oyunları vergisi• Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi• Özel İletişim Vergisi• Harçlar• Belediye Vergileri	<ul style="list-style-type: none">• Motorlu Taşıtlar Vergisi• Veraset ve İntikal Vergisi• Emlak Vergisi	<ul style="list-style-type: none">• Gelir Vergisi• Kurumlar Vergisi

Kaynak: Muhasebe Dersleri (2019a)*'dan yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2’de yer alan vergi türleri, Türkiye’de toplanan vergi türleridir. Vergiler ayrıca toplanma şekillerine göre de sınıflandırılabilir olup, bunlar Tablo 3’te yer almaktadır:

* Türkiye’de uygulanan vergi çeşitlerinin tam listesi için bakınız: <http://www.gib.gov.tr/node/240/pdf>.

Tablo 3: Toplanma Türlerine Göre Vergi Türleri

Dolaysız Veriler	Dolaylı Vergiler
<ul style="list-style-type: none">• Gelir Vergisi• Kurumlar Vergisi• Emlak Vergisi• Veraset ve İntikal Vergisi• Motorlu Taşıtlar Vergisi	<ul style="list-style-type: none">• Mal ve hizmetlerden alınan vergiler<ul style="list-style-type: none">○ Dâhilde Alınan Katma Değer Vergisi○ Ek Vergi○ Taşıtlar Alım Vergisi○ Akaryakıt Tüketim Vergisi○ Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi○ Damga Vergisi○ Harçlar• Dış Ticaretten Alınan Vergiler<ul style="list-style-type: none">○ Gümrük Vergisi○ Akaryakıt Gümrük Vergisi○ Tek ve Maktu Vergi

Kaynak: Muhasebe Dersleri (2019b)'den yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'te yer alan dolaysız vergiler, direk kaynağından kesilen vergilerdir. Bu konuda en önemli kalem; ücret ve maaşlardan kesilen gelir vergileridir. Çalışanlara ödenecek bürüt maaş belirlendikten sonra, devlet bu tutar içinden alacağı vergi miktarını anında tahsil eder ve geri kalan kısım maaş olarak çalışanların hesabına yatırılır. Yani daha para çalışanın eline geçmeden, içinden vergi kaynağından (ilgili devlet kurumundan, şirketlerden, vb.) alınmış olur. Devlet tarafından en rahat tahsil edilen bu vergi türü, devletin vergi gelirleri arasında da çok önemli bir paya sahiptir. Dolaysız vergilerde, kişilerin gelir seviyelerine göre bir vergilendirme yapılabildiği için, görece daha adaletli bir vergilendirme sistemidir.

Dolaylı vergiler ise; alınan mal ve hizmetlere yapılan ödemeler üzerinden alınan vergilerdir. Bu konuda ilk akla gelen Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)'dir. Alınan ürünün değeri (advalorem) veya adedine (spesifik) bağlı olarak ödenen bu vergiler, ürünü alan kişilerin gelir seviyesi göz önünde bulundurulmaksızın herkese eşit biçimde uygulanmaktadır. Bu yönüyle vergilendirmede adalet ilkesine ve kişiler arası gelir dengesizliğini giderme çabalarına uymamaktadır. Bu vergi türünün en önemli özelliği; devlet tarafından kolay takip edilebilmesi ve şirketler üzerinden kolay tahakkuk ettirilebilmesidir. Son yıllarda Türkiye'nin vergi gelir-giderleriyle ilgili bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin Vergi Gelirleriyle İlgili Bilgiler

Yıllar	Dolaylı Vergiler (Milyon TL)	Dolaysız Vergiler (Milyon TL)	Toplam Vergi Gelirleri (Milyon TL)	Dolaylı Vergilerin Payı (%)	Dolaysız Vergilerin Payı (%)
1975	0.04	30.1	65.1	53.7	46.2
1976	0.07	0.06	0.1	52.5	47.5
1977	0.08	0.09	0.1	46.8	53.1
1978	0.10	0.14	0.2	42.5	57.4
1979	0.2	0.2	0.4	41.8	58.2
1980	0.3	0.5	0.7	37.2	62.8
1981	0.4	0.8	1.2	35.5	64.5
1982	0.5	0.8	1.3	36.7	63.3
1983	0.8	1.1	1.9	40.6	59.4
1984	1.0	1.4	2.4	41.7	58.3
1985	2.0	1.8	3.8	52.3	47.7
1986	2.9	3.1	6.0	48.0	52.0
1987	4.6	4.5	9.1	50.4	49.6
1988	7.2	7.1	14.2	50.4	49.6
1989	11.9	13.6	25.6	46.6	53.4
1990	21.7	23.7	45.4	47.9	52.1
1991	37.5	41.1	78.6	47.7	52.3
1992	70.2	71.4	141.6	49.6	50.4
1993	135.9	128.3	264.3	51.4	48.6
1994	304.0	283.7	587.8	51.7	48.3
1995	623.9	460.4	1084.4	57.5	42.5
1996	1360.0	884.1	2244.1	60.6	39.4
1997	2813.5	1932.0	4745.5	59.3	40.7
1998	4924.5	4304.1	9228.6	53.4	46.6
1999	8086.6	6715.6	14802.3	54.6	45.4
2000	15653.7	10850.0	26503.7	59.1	40.9
2001	23655.0	16080.9	39735.9	59.5	40.5
2002	39554.4	20077.5	59631.9	66.3	33.7
2003	56508.1	27808.1	84316.2	67.0	33.0
2004	62080.1	27996.7	90076.9	68.9	31.1
2005	74256.4	32672.8	106929.2	69.4	30.6
2006	94222.4	43257.9	137480.3	68.5	31.5
2007	100991.5	51843.6	152835.1	66.1	33.9
2008	109085.9	59023.1	168109.0	64.9	35.1
2009	111307.8	61132.7	172440.4	64.5	35.5
2010	143994.7	66565.7	210560.4	68.4	31.6
2011	171752.3	82056.9	253809.2	67.7	32.3
2012	186231.4	92519.7	278751.1	66.8	33.2
2013	225727.6	100441.6	326169.2	69.2	30.8
2014	238092.7	114421.7	352514.5	67.5	32.5
2015	279290.5	128527.9	407818.5	68.5	31.5
2016	308821.4	150180.3	459001.7	67.3	32.7

Kaynak: BUMKO (2019).

Tablo 4'ten de görüldüğü üzere; 1975-1976 döneminde dolaylı vergiler, dolaysız vergilerden yüksek paya sahip olmuş, 1978-1993 döneminde dolaysız vergiler daha yüksek paya ulaşmış, sonrasında tekrar dolaylı vergilerin payı artmıştır. 1999 sonarı dönemde dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki oransal fark daha da açılmıştır. 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam vergi geliri 621.3 Milyar TL olup, bunun %62.8'i dolaylı, %37.2'si doğrudan vergilerden elde edilmiştir. Burada dolaylı vergilerin oranının yüksekliği dikkat çekmektedir.

2. İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

2.1. Kamu Harcamaları Kavramı

2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

Devlet, devamlılığını sağlamak amacıyla, toplumsal bazı ihtiyaçları karşılamak ve düzenleyici rolünü yerine getirmek için ekonomik sistem içinde harcama yapan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet eliyle yapılan bu harcamalar ise devlet gideri veya kamu harcamaları olarak adlandırılmaktadır. İktisat literatüründe kamu harcamaları dar ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. Dar anlamda kamu harcamaları merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla, belirlenen bütçe çerçevesindeki harcamaları ifade etmektedir (Akdoğan, 2014: 65). Geniş anlamda kamu harcamaları ise başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin ve kamu tarafından devredilen yetkilere sahip kuruluşların emretme yetkilerini uygulanması dolayısıyla yaptıkları harcamaları ifade etmektedir (Edizdoğan, 2008: 40-41). Bu harcamalar kişilerin ve ailelerin ekonomik durumlarını ücretlerinde ve brüt gelirlerinde değişime neden olarak iki ana kaynaktan etkilemektedir (Ruggeri, 2005: 2).

Kamu harcamalarının çerçevesi Türkiye’de yasal olarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile belirlenmiştir. Söz konusu kanunun 3. maddesinin h bendine göre “Kamu gideri: Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri, ifade eder”.

Kanundaki tanımdan da anlaşılacağı gibi kamu harcamaları mal ve hizmet alımı gibi doğrudan harcama yoluyla gerçekleşebileceği gibi iskonto yoluyla gelirden vazgeçilmesi de bir çeşit kamu harcaması olarak görülebilmektedir. İster doğrudan harcama yoluyla gerçekleşsin, ister gelirden vazgeçme yoluyla kamusal harcamaların temelinde toplumsal fayda gözetilmesi ön plana çıkmaktadır. Tarihsel süreç toplumsal değişim ve gelişimle birlikte kamu otoritesinin üstüne düşen yükü artırmakta ve bu yük

sonucunda genel anlamda kamu harcamalarında artış trendi de beraberinde ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2014: 66).

2.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının çeşitli alanlarda ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapılıyor olması sınıflandırma gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Sınıflandırma neticesinde oluşan ayırım, yapılan harcamaların sınıflandırma esasına göre parasal büyüklüklerini ortaya koymaya ve ampirik çalışmalar neticesinde her bir sınıflandırma türünün alt başlıkları üzerindeki etki büyüklüğünün görülmesine yardımcı olur. Kamu harcamalarının belirli kısıtlar çerçevesinde sınıflandırılması işlemi ve bu sınıflar arasında karşılaştırma yapılması aşağıda sıraladığımız faydaları sağlamaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümü, 2011: 78-79).

- İhtiyaçların karşılıklı ağırlıklarını ortaya koymada kolaylık sağlar.
- Bütçe yapım sürecinde otoriteye yardımcı olur.
- Bütçe-plan ilişkisinde uyumlu bir koordinasyon sağlanmasında yardımcı olur.
- Devletin işlevlerinin özelliklerini ve bu işlevlerin her birinin içindeki harcama sürecine ilişkin yöntemlerin incelenmesinde yardımcı olur.
- Devlet muhasebesinin temelini oluşturur.
- Çeşitli kamu denetleme kuruluşlarının denetiminde kolaylık sağlar.
- Harcamanın gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçları ve bu sonuçların sosyal hâsılaya katkısı, topluma yüklediği yükün incelenmesinde yardımcı olur.
- Kamu ekonomik dengesini gösteren devlet giderleri ile gelirleri arasındaki ilişkilerin analizi yönünden kolaylık sağlar.

2.1.2.1.İktisadi Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının milli gelir, belli döneme göre üretim ve piyasalar gibi unsurlar üzerindeki etkisinin incelenmesi ekonomik sınıflandırma türü olarak bilinmektedir. İşgüzar (2015: 179)'a göre kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması ile;

- Devletin milli gelire olan katkısını ve bu katkının etkilerinde gerekli olan bilgiler sağlanabilir.
- Belli dönemler arası karşılaştırmalar yapılarak devletin uyguladığı faaliyetlerin sonucuna bakılabilir.
- Bütçenin ekonomi üzerindeki etkisinin bilinmesine ve bu etkiyle bütçe politikasının belirlenmesi gerçekleştirilebilir.

Ekonomik ayırım kapsamındaki kamu harcamaları cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere başlıca üç grupta açıklanmaktadır.

2.1.2.1.1.Cari Harcamalar

Cari harcamalar, devletin tüketim malları alımı için yaptığı harcamalardır. Genel olarak kamu hizmetlerinin gerçekleştirilip devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla bu harcamalar yapılmaktadır. Çoğunlukla dayanıksız tüketim malları için geçerli olan cari harcamalar her yıl tekrarlanmaktadır. Bununla beraber kısa süren faydalarından dolayı devamlılık göstermeyen ancak gider yapılmasıyla fayda gösteren harcamalar da yine cari harcamalar olarak adlandırılmaktadır (Edizdoğan 1998, Orhaner 2000, Akdoğan 2006).

Personel giderleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, tazminat ve ödüller, bakım ve onarım giderleri gibi harcamalar cari harcamalara örnek olarak verilebilir (Özbaran, 2004: 118). Bunun dışında bir üniversite binasının yapımı yatırım harcaması niteliğinde iken, bu üniversitede çalışan akademik ve idari personel için yapılacak her türlü harcamalar da yine cari harcamalardır.

Kamunun tüketimini kapsayan cari harcamalar aynı zamanda iktisadi gelişmeyi sağlamak için de yapılmaktadır. Bu nedenle iktisadi gelişme carileri adını da almaktadır. İktisadi gelişmeye yönelik bu harcamalara örnek olarak eğitim, sağlık sosyal güvenlik harcamaları verilebilmektedir. İnsana yönelik olarak yapılan bu tür harcamaların etkisi cari dönemde yok olmaz ancak somut olarak varlıkları olmamasından dolayı cari harcama olarak adlandırılmaktadır (Edizdoğan, vd. 2012).

2.1.2.1.2.Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, mevcut üretim kapasitesini arttıran faydası uzun dönemli olan dayanıklı mallar için yapılan harcama türünü içermektedir. Bu harcamalara örnek

olarak okul, üniversite, hastane, baraj ve yol yapımı, makine ve tesisler gösterilebilmektedir. Üretim kapasitesini artıran bu harcamalar gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Üretimi artırıcı özellikte olan yatırım harcamalarının milli gelir seviyesini yükseltmesinin yanı sıra istihdam hacmini genişlettiği de bilinmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa yatırım harcamalarının faydasının sürekli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bununla birlikte yatırım harcamalarının etkisinin uzun dönemde görülmesinden dolayı hükümetler bazı dönemlerde kısılabilmektedirler. Bu şekilde bir yol izlenmesi ekonominin üretim gücünü daraltarak ekonomik büyümeyi sınırlandırmaktadır (Ulutürk, 1998: 115).

2.1.2.1.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları devletin herhangi bir üretim faktörünü satın almadan karşılıksız olarak yaptığı harcamalardır. Bu harcamaların öne çıkan özelliği karşılık olarak devlete mal/hizmet ya da üretim faktörü verilmesinin zorunlu olmamasıdır. Maddi durumu iyi olmayan insanların transfer harcamalarıyla alım gücü desteklenerek gelir seviyelerinin artırılması amaçlanmaktadır. Devletin vergi kanalıyla oluşturduğu gelir, transfer harcamalarıyla yoksul insanlara aktarılmaktadır. Bu çerçeveden bakılacak olursa transfer harcamaları, hem gelir dağılımını etkiler, hem de bunun sonucu olarak ekonomideki kaynak dağılımını etkiler. Nitekim oluşan bu etki gerçek harcamalara göre daha küçük miktarlarda kalmaktadır. Bunun nedeni ise transfer harcamalarının bir bölümünün insanlar tarafından tasarruf amaçlı kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Özbaran, 2004: 119 ve Ulutürk 1998: 117).

Transfer harcamalarının temelinde sosyal devlet olma olgusu vardır. Bu bağlamda bakıldığında milli geliri doğrudan etkilemediği gibi ekonomik yaşamda da mal ve hizmet akımı oluşturmaz. Yapılan harcamadan yararlanan milli gelirden bir artış oluşturması için bu ödemeleri tüketim olarak kullanması gerekmektedir. Toplumun sosyal açıdan güçlenmesini sağlayan transfer harcamaları yardım maksadıyla yapılmaktadır.

Bu harcamalara örnek olarak; öğrencilere verilen burslar, sosyal sigorta ödemeleri, maddi durumu iyi olmayan kişilere yapılan yardımlar ve harp gazilerine verilen aylık ödemeleri gösterilebilir (Orhaner, 1992: 93).

Transfer harcamaları sınıflandırılırsa; dolaylı-dolaysız, verimli-verimsiz ve gelir-servet olarak ayrılabilir. Dolaylı transfer harcamaları; tüketici açısından bazı mal ve hizmetlerin fiyatının ucuzlatılması için verilen sübvansiyonlardır. Maliyeti azaltmak için gerçekleştirilen vergi iadesi, yatırım indirimi ve hazine teşvikleri gibi harcamalar ise üretici açısından durumu açıklamaktadır. Kişilerin gelir seviyelerini doğrudan artıran dolaysız transfer harcamalarına örnek olarak da düşük geliri olanlara ve fakir öğrencilere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler için yapılan yardımlar gösterilebilir. Gelir transferleri kişilerin gelir seviyelerini artıran transfer harcamalarıdır. Emekli aylıkları bu harcamaya örnek oluşturabilir. Sermaye ya da servet transferleri ise sermaye birikimine yardımcı olan harcamalardır. Savaşta sonra yenilgiye uğramış devletlerin savaşı kazanan devlete ödeyecek olduğu savaş teminatları servet transferlerine örnek teşkil etmektedir (Kalenderoğlu, 2005: 43-44).

Verimli – verimsiz transfer harcamalarının sınıflandırılmasında ise devletin yaptığı ödemelerin üretim seviyesinde bir değişiklik meydana getirip getirmediğine bakılarak değerlendirme yapılabilir. İktisadi amaçla yapılan transfer harcamalarının hasıla ve üretim üzerinde etkisinin olmasından dolayı verimli transfer harcaması olarak nitelendirilirken, sosyal amaçla yapılan transfer harcamaları ise üretim seviyesinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeksizin yalnız bazı sosyal amaçların gerçekleşmesini sağladıklarından verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilirler (Meriç, 2003: 171).

2.1.2.2. İdari Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları

İdari sınıflandırma çerçevesinde bütçelerde harcama ayrımı organik sınıflandırma olarak adlandırdığımız harcamayı yapan kurum veya kuruluşun dikkate alındığı şekilde veya hizmet çeşidini dikkate alan fonksiyonel sınıflandırma şeklinde yapılmaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 79). Harcamaların idari yapısını ortaya koymaya yönelik bu tasnif her iki başlık açısından ele alınacaktır.

2.1.2.2.1. Organik Sınıflandırma

Kamu harcamalarının siyasi, idari ve teknik birimler itibariyle tespitine yönelik sınıflandırma şekli organik sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır (Aksoy, 1994: 107). Organik sınıflandırma çerçevesinde her kamu organı tarafından yapılacak kamu harcamaları bütçe oluşturulurken ayrı ayrı tasnif edilerek idari birimlerin her birinin yapacağı kamu harcamalarının parasal büyüklükleri ortaya konmaktadır. Organik

sınıflandırma esas olarak harcamayı yapacak kamusal aktörü göz önüne alır. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, belediyeler, il özel idareleri vb. kamu kuruluşları veya kurumlarının yapacağı harcamaların tasnifi organik sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır.

Organik sınıflandırma neticesinde sağlanan faydalardan bazılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 46-47).

- Bütçe yapım sürecinde her bakanlık içerisinde çeşitli hizmetlerin ayrı ayrı ele alınmasını sağlar.
- Ödeneklerin kullanılmasını aşamasında kurumlar kendi bütçeleri doğrultusunda harcama yapar.
- Denetim sürecinde birimlerin kendi bütçeleri üzerinden denetimi kolaylığı sağlar.
- Muhasebeleştirme işlemleri idari birimlerin bütçelerine göre düzenlenir.

2.1.2.2.2.Fonksiyonel Sınıflandırma

Organik sınıflandırmada kamu harcamasını yapacak aktör üzerinden bir tasnife gidilirken, fonksiyonel sınıflandırma yapılacak harcamanın etki edeceği alan üzerinden bir tasnifle gerçekleştirilmektedir. Bu sınıflandırma devlet harcamalarını genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri gibi çeşitli gruplara ayırarak devletin hangi faaliyete ne kadar kaynak ayırdığının görülmesine olanak sağlamaktadır (Pehlivan, 2010: 80). Organik sınıflandırma bu türden bir ayırımın yapılmasında yetersiz kalacaktır. Çünkü Türkiye özelinde incelendiğinde eğitim hizmetlerine yönelik Milli Savunma Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı da kendi bünyelerinde bulunan okullara yönelik harcama yapacağından, eğitim hizmetlerine yönelik harcamaların sadece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleşeceği söylenemez (Işık, 2014: 104-105). Yine Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilen bütçe içerisinden eğitim hizmetleri dışındaki faaliyetlere yönelik harcamalar da yapılabilecektir.

Türkiye'de bütçe gerekçesinde yer alan fonksiyonel sınıflandırma İdari Fonksiyonel sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır (Ulutürk, 1998: 48). Kamu kurum ve kuruluşları fonksiyonel sınıflandırma çerçevesinde bir yıllık harcama yapacakları

alanları; genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık hizmetleri, dinlenme, kültür ve din hizmetleri, eğitim hizmetleri ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri olarak on ayrı fonksiyonu dikkate alarak ödenek teklifinde bulunmaktadır.

2.1.2.3. İşlevselliğine Göre Kamu Harcamaları

İşlevselliğine göre kamu harcamalarının yapılan hizmete göre gruplandırılmasıdır (Eker ve Tüğen, 1994: 82). Bu ayrımında devletin sunmuş olduğu hizmet esas alınmakta, kamu harcaması yapan birim dikkate alınmamaktadır. Yani ayrımın temelinde devletin gerçekleştirdiği birtakım hizmetlerin maliyetinin hesaplanması vardır. İdari ayrımında harcamayı yapan kuruluşun nerelere hangi miktarda harcama yaptığı görülmekteyken, fonksiyonel ayrımında ise hangi amaçlar için devletin harcama yaptığı görülmektedir.

İşlevsel ayrım genel olarak adalet ve yargı harcamaları, sağlık harcamaları, genel hizmet harcamaları, savunma harcamaları ve eğitim harcamaları olarak kabul edilmektedir. Fonksiyonel ayrımın fayda sağlayabilmesi için günümüz devletin çeşitli alanlardaki fonksiyonlarının bu ayrımında yer alması gerekmektedir (Nadaroğlu, 2000: 140).

2.1.3. Kamu Harcamaları İle İlgili Yaklaşımlar

Bu kısımda bazı iktisat okullarının kamu harcamaları ile ilgili yaklaşımlarına değinilmiştir.

2.1.3.1. Klasik Kamu Harcamaları Yaklaşımı

Klasik yazarların kamu harcamaları konusundaki fikir ve yargılarını belirleyebilme konusunda güçlükler vardır. Klasikler kamu harcamaları konusunda oldukça az çalışma yaptıkları hatta bazı yazarların göz ardı ettiği ortadadır. Bunu sebebi olarak 1930'lara kadar ki dönemlerde kamu harcamaları milli gelir içinde %515 gibi günümüze göre düşük bir paya sahip olması gösterilebilir. Kamu geliri olan vergilerin daha çok önemsendiği, kamu gelirlerinin kamu harcamaları ile olan organik bağının fark edilememiş olması maliyenin sadece vergilerden oluştuğu izlenimi oluşmuştur. Klasik ekolün kurucusu kabul edilen A. Smith, kamu harcamalarını yöneticinin temel görevleri yönünden incelemiştir. Smith, hükümetin üç farklı görevi

olduğunu savunmuştur. Bunlardan ilki, toplumu diğer toplumların saldırı ve istilalarından korumaktır. Bu koruma yalnızca askeri güç ile sağlanabilir. İkinci olarak, toplum bireylerinin diğer bireylerden gelecek olan tehdit ve baskılara karşı korumak iki farklı harcamayla gerçekleşebilir. Son görevi ise, bireyin veya az sayıda bireyin masrafına katlanamayacakları ya da katlanmak istemeyecekleri bazı kurumları kurmak, işletmek ve bayındırlık hizmeti sağlamaktır.

Bir diğer klasik iktisatçı olan Ricardo, kamu harcamalarını tüketim veya yatırımı etkilemesi bakımından incelemiştir. Tüketim ve yatırımlara etki kamu harcamalarının nasıl finanse edildiğiyle ilgili olduğunu savunmuştur. Kamu harcamalarının vergilerle finanse edilmesiyle tüketim aynı oranda azalacaktır. Borçlanma ile finanse edildiğinde tüketimin faiz oranları kadar azalacağı, geri kalan kısmın ise yatırımlardan azalarak karşılanacağını söylemiştir. Bu sebeple kamu borçlanması özel sektör borçlanmasını, kamu harcamaları da özel sektör harcamalarını dışlayacaktır. Klasik iktisatçıların denk bütçeyi savunmaları nedeniyle kamu harcamalarının kamu gelirleriyle finanse edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Devlet bütçesinde kamu gelirlerinin var olduğu ölçüde kamu harcama yapılmasını öne sürmüşlerdir. Devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunan klasikçiler, devlet faaliyetlerinin sadece temel hizmetleri sunmasını ve savundukları doğal ekonomi dengesini bozacak girişimlerden kaçınılması gerektiğini belirtmişlerdir. Klasik maliye anlayışına göre, kamu harcamaları sadece savunma, adalet, asayiş, temel eğitim ve bayındırlık hizmeti olan yol, baraj vs. gibi alanlara yapılmakla sınırlı kalınmalıdır.

2.1.3.2. Keynesyen Kamu Harcamaları Yaklaşımı

Klasik görüşün dediği gibi ekonomi doğal olarak dengede kalamamış ve 1929'de büyük bir ekonomik kriz meydana gelmişti. Kamu harcamaları konusunda klasik anlayışın değişmesine neden olmuş ve ortaya yeni fikirler ortaya atılmıştır. J. M. Keynes iktisatta yeni bir devrim yaparak, ekonomik dengenin eksik istihdamda da biçim kazanabileceğini, devlet müdahale etmezse tam istihdama ancak tesadüfen ulaşabileceğini ispat etmiştir. Keynes, para politikasını çok dolaylı yol olarak gördüğü için tam istihdama ulaşmak için yetersiz görmüştür. Devletin daha dolaysız yol olan maliye politikasını müdahale aracı olarak kullanması gerektiğini söylemiştir. Ekonominin depresyon döneminde, yani özel tüketim ve yatırım harcamalarının yetersizliği durumunda keynesyen iktisat, devletin telafi edici maliye politikası

uygulayarak özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırması gerektiğini savunmuştur. Keynes'in modelinde tüketim ve yatırım harcamaları toplamı efektif talebi oluşturur. Devlet ekonomi konjonktürüne göre, tüketim ve yatırım harcamalarını arttırarak veya azaltarak efektif talebi ekonomiyi müdahale aracı olarak kullanması gerekmektedir.

2.1.3.3. Monetarist Kamu Harcamaları Yaklaşımı

Monetarizm, eskiye dönüş olarak sayılabilecek yeni arz ekonomisini savunmaktadır. Kamu kesiminin küçültülmesi, enflasyonla mücadele için harcamaların azaltılması ve sıkı para politikası monetaristlerin savunduğu uygulamalardır. Bu uygulamaların neticesinde, kamu harcamalarının azalması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak monetarizm, tam manasıyla klasik iktisatın savunduğu maliye anlayışıyla örtüşmemektedir. Monetarizm, siyasi otoritelerin yeniden seçilmek için kamu harcamalarını sürekli olarak arttırdığını ve kamu finansman açıkları problemini ortaya çıkardığını söylemektedir. Kamu finansman açığı beş farklı kanaldan finanse edilmeye çalışılmaktadır; vergileme, iç borçlanma, dış borçlanma, para basma, döviz rezervlerini kullanma.

Kamu harcamaları, vergilerin arttırılmasıyla finanse edildiğinde, seçmen tepki gösterebileceği için yeniden seçilmek isteyen iktidar tarafından özellikle seçim öncesinde arttırmamaya özen gösterilir. Bunun sonucunda vergiler kamu harcamalarını finanse etmede yeterli olamayacağı için bütçe açıkları meydana gelir. Hükümetin iç borçlanma ile kamu harcamalarını finanse etmesi kısa dönemde faiz oranlarını arttırmasıyla sonuçlanır. Faiz oranlarının artması da üretimin daralmasına ve yatırımların azalmasına neden olur. Borçlanma ile finanse uzun dönemde, gelecek kuşakların vergi yükünün ağırlaşması sorununu ortaya çıkarır. Monetaristler, aşırı iç borçlanmanın sakıncalı bir maliye politikası görmelerinin yanında kamu harcamalarının borçlanma ile finanse edilmesinin kamu ekonomisinin kısır döngü içine gireceğini savunmuşlardır. Nitekim devlet, kamu harcamalarını borçlanma ile finanse ederek faiz yükünü artırır ve ardından da yeniden daha yüksek faizle borçlanmaya başvurmak zorunda kalır. Devlet dış borçlanma ile kamu harcamalarını finanse etmesiyle de ödemeler dengesi bilançosunu bozarak açık sorunu ortaya çıkarabilir. Devletin emisyonu kamu harcamalarının finansman kaynağı olarak görüp para basarak finanse etmesi durumunda ise ekonomide enflasyon oluşur.

2.1.4. Kamu Harcamalarının Etkileri

Devletin kamu harcamalarını belli amaçlara ulaşmak için araç olarak kullanabilmesi sonucu, devletin faaliyetleri ile orantılı olarak yaptığı kamu harcamaları, çeşitli temel ekonomik ve sosyal değişkenler üzerinde etki göstermektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 57). Kamu sektörü ekonomide özel sektör eliyle üretimi yapılmayan ürünlerin üretimini gerçekleştirerek ekonomik hayatın gelişmesini sağlarken, bu faaliyetleri sağlamak için gerekli girdileri temin etme yoluyla değişik kaynaklardan yararlanmaktadır (Işık, 2014: 135-136). Kamunun aktif olarak ya da çeşitli pasif politikalar yoluyla ekonomik düzen içinde bir aktör olarak rol alması ekonomik dengeler üzerinde etki göstermesini de beraberinde getirmektedir. Kamu harcamaları da bir politika aracı olarak ekonomik düzen üzerine etki etmektedir. Bu nedenle kamu harcamalarının ekonomi üzerindeki genel etkileri ve yapılan kamu harcamaları sonucunda oluşan çarpan ve hızlandıran etkileri önem arz etmektedir.

2.1.4.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Genel Etkisi

Kamu harcamalarının etkin bir mali araç olarak kullanılması neticesinde ulaşılabilecek ekonomik amaçları: kaynak dağılımı etkinliğinin sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi şeklinde sıralayabiliriz (Ercoşkun, 2004: 21).

Piyasalarda optimum koşullarının hiç bir zaman tam anlamıyla gerçekleşmediği, gerçekleşmeyeceği, bunun bir neticesi olarak devletin gelir ve kaynak dağılımının daha iyi ve daha adil hale getirebilme amacı güderek, piyasa işleyişine müdahale etmesi gerektiği kabul edilen bir gerçektir (Işık, 2014: 122). Kaynak dağılımı etkinliğini açısından ekonomik düzen içinde atıl kaynakların kullanılması veya bölgesel farklılıklara yönelik kaynak dağılımı aksaklıklarının giderilmesi için devlet harcama politikalarına başvurabilmektedir. Örneğin devlet bölgeler arası iktisadi-toplumsal farklılıkları gidermek belli bölgelerde mevcut gelişme potansiyelini ortaya koymak gibi amaçlar güderek piyasa ekonomisinin amaçladığından farklı bir kaynak dağılımı oluşumu arzusuyla yatırımlarını ve cari harcamalarını belli bölgelere yönelterek bu amaçlara ulaşmaya çalışabilecektir (Uluatam, 2005: 230-231).

Piyasa ekonomisinin kendine özgü işleyiş mekanizmasıyla hareket etmesi sonucu adil olmayan gelir ve servet dağılımının oluşacağı bilinen bir gerçektir (Aksoy, 1994: 77). Gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik olarak devletler giderek aktif

şekilde ekonomik ve sosyal yaşama müdahale ederek asgari geçim düzeyinin altında bulunan kesimlere kaynak transferleri gerçekleştirmektedir (Öztürk, 2012: 448). Açıklamadan da anlaşılacağı üzere gelir dağılımı adaletinin sağlanması sürecinde devlet elde ettiği geliri görece olarak fakir sayılan kesime transfer harcamaları yoluyla aktararak yeni bir gelir dağılımı oluşturmaktadır. Fakat bu noktada devletin bu kesimlerden aldığı vergilerin de gelir dağılımının yeniden sağlanıp sağlanmadığı konusunda bir belirleyici olduğu gerçeği gözden kaçmamalıdır. Ayrıca bir kimsenin devlete ödediği dolaylı vergiler ve kişiye yönelik yapılan transfer harcamaları dışında kalan, kişinin elde ettiği yararları hesaplamak mümkün olmadığından dolayı devletten sağladığı net faydayı ölçmekte mümkün olmamaktadır (Nadaroğlu, 1996: 169). Sosyal içerikli kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi ise bu harcamaların sağlık ve eğitim gibi yaşamsal faydalarıyla birlikte kişilerin gelir kapasitelerini etkilemesi nedeniyle daha geniş bir etki alanı oluşturma gücüne sahip olmasını beraberinde getirmektedir (Chu, Davoodi ve Gupta, 2000: 10).

Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde etki gösterdiği bir başka alan ise ekonomik büyüme olarak karşımıza çıkmaktadır. Cari harcamalar üretim düzeyi ve fiyat seviyesi üzerinden etki gösterirken, yatırım harcamaları üretim kapasitesi üzerinden bir etki göstermekte ve transfer harcamaları ise talep düzeyini etkileyerek dolaylı olarak etki etmektedir (Işık ve Alagöz, 2005: 65). Kamu harcamalarını artırarak bireyler açısından kısa süreli bir refah toplumu inşa etmek mümkün olmakla birlikte ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından, hükümetler bütçe politikasını belirlerken, kısa dönemde ekonomik istikrarı, orta ve uzun dönemde de büyümeyi ve refahı bir arada optimize eden bir harcama politikasını göz önünde bulundurmak zorundadırlar (Akat ve Gürsel, 2008: 12). Bu açıklamalar çerçevesinde uzun soluklu bir büyüme trendi hedefi açısından kamu yatırım harcamaları, üretim kapasitesi artışını doğuracağından önemli bir politika aracı olmaktadır.

Kamu harcamalarının fiyatlar genel seviyesine etkileri üzerine bir inceleme yaparken, fiyatlar genel seviyesinin yükselme eğiliminde mi, düşüş eğiliminde mi olduğunu bilmek gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesinin sürekli artış eğiliminde olduğu enflasyonist bir dönemde kamu harcaması bileşenlerinden cari harcamaların ve transfer harcamalarının mümkün olduğu kadar düşürülmesi gerekmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 60).

Kamu otoritesi tarafından yapılan harcamalar ekonomi üzerinde kendi düzeyinden daha yüksek miktarlarda etki göstermektedir. Bu durum kamu harcamalarının çarpan ve hızlandırıcı etkileri çerçevesinde incelenecektir.

2.1.4.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Ekonomiye yapılacak ek yatırımlar, milli gelir üzerinde, yapılan yeni yatırımın belli bir katsayıyla çarpımı kadar artış meydana getirmektedir (Ulutürk, 1998: 80). Otonom yatırımlardaki bir artışın milli gelirde meydana getireceği artış ise çarpan kavramı ile ifade edilmektedir (Aksoy, 1994: 133). Niteliksel olarak milli geliri ve istihdam düzeyini artırıcı etki gösteren kamu harcamaları da yatırım harcamalarının gösterdiği etkiye benzer bir etki göstermektedir. Çarpan etkisini matematiksel olarak ifade edecek olursak Y milli gelir, I yatırımlar, C tüketim harcamaları k çarpan katsayısı ve c marjinal tüketim eğilimi olmak üzere;

$$Y = C + I \quad (1)$$

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta I \quad (2)$$

$$\Delta C = c \cdot \Delta Y \quad (3)$$

$$\Delta I = \Delta Y - \Delta C \quad (4)$$

$$\Delta I = \Delta Y - c \cdot \Delta C \quad (5)$$

$$\Delta I = (1 - c) \cdot \Delta C \quad (6)$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \cdot \Delta I \quad (7)$$

$$k = \frac{1}{1 - c} \quad (8)$$

şeklinde çarpan katsayısına ulaşılır. Bu k çarpan katsayısı ekonomide meydana gelecek bir yatırım harcamasının milli gelir seviyesini kendisinin kaç katı kadar artıracağını göstermektedir. Bu artışın belirleyicisi ise kişilerin gelirlerinin ne kadarını tüketime ayırdığını gösteren marjinal tüketim eğilimidir. Marjinal tüketim eğilimi yükseldikçe yatırım harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi artmaktadır. Yatırım harcamaları ile ilgili bu yargılar kamu harcaması artışları içinde geçerlidir.

Belirli iki dönem arasında tüketim malları talebinde meydana gelen bir artışın, uyarılmış yatırım harcamalarını belirli bir katsayı düzeyinde artırmasına hızlandırıcı

etkisi, bu katsayıya da hızlandırıcı katsayısı denmekte ve matematiksel olarak aşağıdaki formda ifade edilmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 65). Burada;

C_t ; t dönemindeki tüketim malı talebini,

C_{t-1} ; t dönemden bir önceki dönemdeki tüketim malı talebini,

I_t ; t dönemindeki yatırımları,

k ; hızlandırılan katsayını ifade etmek üzere;

$$I_t = k.(C_t - C_{t-1}) \quad (9)$$

$$k = \frac{I_t}{(C_t - C_{t-1})} \quad (10)$$

Hızlandırıcı mekanizması tüketim talebi ve yatırım artışı ilişkisini açıklamaktadır. Kamu harcamaları da tüketim talebini artırıcı etki yaratması sebebiyle yatırım düzeyi artışlarına hızlandırıcı mekanizması üzerinden etki eder. Ancak bu mekanizmanın çalışması için, tüketim mallarının sanayinin büyük ölçüde sermaye mallarına ihtiyaç duyan bir yapıya sahip olması ve sanayide eksik kapasitenin bulunması gerekmektedir (Aksoy, 1994: 138).

2.1.5. Kamu Harcamalarının Artışında Etkili Olan Unsurlar

Tarihsel süreç içerisinde kamu harcamalarının artışı ile ilgili görüşler Wagner kanunu ve kanunun eleştirisi üzerine gelişmektedir. Buna ek olarak her kamu harcaması artışının gerçek anlamda bir artış olup olmadığı sorunsal çerçevesinde görünüşte ve gerçekte artışa neden olacak etkenler üzerinde durulmaktadır. Bu durum kamu harcamalarındaki görünüşte-gerçekte artışların nedenleri ve kamu harcamalarının artışına yönelik literatürün üzerinde durulması gerekliliğini doğurmaktadır.

2.1.5.1. Kamu Harcamalarının görünüşte Artış nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artması; yapısal değişiklikler ve toplumsal talep değişiklikleri neticesinde arz edilen kamusal mal ve hizmet değişimi olmaksızın rakamsal olarak kamu harcamaların artış eğiliminde olmasıdır (Işık, 2014: 109). Bu bağlamda kamu harcamalarında görünüşte artış, paranın satın alma gücünde bir azalma bütçe yöntem ve tekniğiyle ilgili olarak yapılan değişimler, özel şirket veya firmaların devlet tarafından satın alınması ya da millileştirme, ülke sınırlarında bir değişim ve

nüfus değişimi ve kamusal hizmetlerin parayla gördürölmesi şeklinde gerçekleşebilir (Edizdoğan, etinkaya ve Gümüş,2011: 63).

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışların yaşandığı dönemlerde kişiler ve kurumlar aynı düzeyde mal ve hizmet alımı için önceki koşullara göre daha fazla miktarda harcama yapmak zorunda kalacaklardır. Böyle bir dönemde kamu harcamalarında meydana gelen artışın gerçek bir artış olup olmadığını ortaya koymak için fiyat endeksleri yoluyla düzeltmeye gitmek gerekmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 41). Bu yöntem kamu harcamalarında görünen artışın ne kadarlık kısmının enflasyon etkisiyle gerçekleştiğini ve ne kadarlık kısmının gerçek bir kamu harcaması artışı olduğunu gösterecektir.

Devlet bütçeleri kamu faaliyetlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından vatandaşlara ve araştırmacılara kaynak sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bütçe hesaplama yöntemleri ve çeşitli bütçe türleri arasında birinden bir diğerine geçiş (örneğin program esaslı bütçe uygulamasından, performans esaslı bütçe uygulamasına geçiş) yapıldığında kamu harcamalarının görünüşte artmış olabileceği gözlenebilir. Örneğin safi usule göre bütçe uygulamasından, gayri safi usule bütçe harcamasına geçildiğinde eski bir binanın yerine yeni bina yapılması gerektiği zaman safi usule göre binanın enkazının satışından elde edilen gelir yapılan harcamadan düşölerek net harcama miktarı hesaplanırken, gayri safi usulde hesaplamada aynı gelir bina giderinden indirilmeyerek hesaplamaya dahil edilecektir (Erginay, 1994: 142). Bu işlem sonucunda gayri safi usule göre enkazdan sağlanan gelir ayrı kalem olarak değerlendirilecek ve harcama düzeyi olduğundan daha yüksek görünecektir.

Devlet, piyasa mekanizmasında gerçekleşebilecek sorunlar veya çeşitli başka nedenlerden dolayı özel bir şirket veya firmayı satın alma yoluyla veya millileştirme fonksiyonu çerçevesinde hizmet ve mal sunumunun el değiştirmesini sağlayabilecektir. Böyle bir durumda satın almadan önce toplum tarafından karşılanan hizmet maliyeti, satın alma sonrasında devlet tarafından karşılanacak ve kişi başına düşen hizmetin maliyeti ve kamu hizmetinde kullanılan mallarda yeni bir artış olmayacağından kamu harcamalarında gerçekleşen artışlar görünüşte artış olarak değerlendirilecektir (Edizdoğan, etinkaya ve Gümüş, 2011: 67).

Ülkelerin sınırları ve nüfus aritmetiği yıllar itibariyle farklılık gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak yeni sınırlar ve daha fazla nüfus kamu harcamalarında bir değişimi de beraberinde getirecektir. Kamu harcamaları artış hızı nüfus artış hızı ile aynı düzeyde gerçekleşiyorsa kamu harcamalarında meydana gelen bu artış görünüşte artış olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kişi başına düşen kamu harcamalarında bir değişim olmamaktadır. Nüfus artışıyla birlikte kamu harcamaları artışının gerçekte artış olarak değerlendirilmesi için şehirlerdeki kanalizasyon, su ya da telefon şebekelerinin nüfus artışı nedeniyle genişletilmesine yönelik harcamalar, mevcut yolların genişletilmesi, istisnâlar için yapılan harcamalar artan maliyet koşulları çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Uluatam, 2005: 216). Bu ifadeler çerçevesinde değerlendirildiğinde nüfus artışıyla birlikte meydana gelecek kamu harcaması artışının gerçek bir artış olarak değerlendirilmesi için kişi başına yapılan kamu harcama miktarının artmış olması gerekmektedir.

Son olarak kamu harcamalarında görünüşte artışa neden olan bir başka unsur ise kamu hizmetlerinin parayla gördürülmesi olmaktadır. Daha öncesinde aynı usulde gördürülen kamu hizmetinin para ile gördürülmesi neticesinde kamu hizmetlerinde bir değişiklik olmadığı halde kamusal harcamaların parasal olarak artışı görünüşte bir artış olarak değerlendirilmektedir (Aksoy, 1994: 120-121).

2.1.5.2.Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri

Kamu harcamasının gerçekte artışını belirleyecek ölçüt kamu harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) veya milli gelire oranla artmış olmasıdır (Erginay, 1994: 143). Kamu harcamalarını milli gelir veya GSMH'ye oranla artışının nedenleri siyasi, iktisadi, sosyal ve askeri ve teknolojik nedenler olmak üzere 4 alt başlık altında incelenecektir.

2.1.5.2.1.Siyasi Nedenler

Devletin amaç değil araç olduğu demokratik yönetimlerde siyasal iktidarlar çeşitli sosyal sınıflar, çeşitli baskı gruplarının taleplerinden kendi soyutlayamayacağı gerçeğiyle hareket etmekte ve bu durum talebe yönelik kamu harcaması artışlarını beraberinde getirmektedir (Türk, 1999: 39). İktidar erkinin taleplere cevap vermesi gerekliliği oy esasında seçim sisteminin bir gerekliliği olmaktadır. Grupsal talepler bir bakıma oy potansiyeli açısından da iktidar erki açısından önem teşkil etmekte ve bu

gruplara yönelik harcama artışları kaçınılmaz olmaktadır. Seçim dönemlerinin yaklaşması ile birlikte bu etki kendisini daha fazla göstermekte ve bu dönemlerde kamu harcamaları daha yüksek düzeylerde artmaktadır (Uluatam, 2005: 219).

İç dinamiklerin dışında dış dinamiklerin etkisiyle siyasi nedenlerden kaynaklanan kamu harcamaları artışları gerçekleşebilmektedir. Devletlerin bünyesinde bulunduğu uluslararası örgütler veya dış ülkelerde bulundukları temsilciliklerin faaliyetleri de kamusal harcama yapmayı gerektirdiğinden kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır (Türk, 1999: 39). Özellikle örgütler düzeyinde yardım programları çerçevesinde transfer harcaması yapılması kamu harcamalarının gerçekte artışına sebep olabilmektedir.

2.1.5.2.2.Ekonomik nedenler

Uzun vadede kamu kesimi gelişimini açıklarken siyasi-ideolojik nedenlerden çok uzun dönemde gerilemesi düşünülmecek olan ekonomik büyüme ve büyüme olgusunun getirdiği şehirleşme ve sanayileşme gibi etkenler doğru bir araç olacaktır (Işık, 2014: 111). Tarihsel süreç kamu aktörüne büyümeyi destekleyecek ve büyümeden sağlanan faydanın adil dağılımı hususunda devletin ekonomide faaliyetlerini genişletmesini gerekli kılmaktadır. Zenginleşen toplumlarda sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, ulaşım v.b. sektörlerde talep artışı gerçekleşmekte ve bu alanlardaki yeni ve lüks hizmetlerin büyük bir bölümü kamu kesimince sağlanabilecek hizmetler olarak ön plana çıkmaktadır (Uluatam, 2005: 218). Azgelişmiş ülkelerde ise yetersiz kalan özel teşebbüs gücü bu tarz alanlarda kamu harcaması artışlarına neden olmaktadır. Gelişmiş farklıları nasıl olursa olsun büyüme trendinin etkisi ile toplumlar gelişmeye devam edecek ve bu devamlılıkta beraberinde kamusal mal ve hizmet arzı artışını, bir başka deyişle kamu harcamaları artışını beraberinde getirecektir.

2.1.5.2.3.Sosyal Nedenler

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında gayri safi milli hasılanın %10'u seviyelerinde olan kamu harcamaları yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde; devletin toplumsal hizmetleri yeri getiren bir araçtan, toplumsal faydayı maksimize eden bir araca dönüşmesiyle birlikte gayri safi milli hasılanın yarısını almıştır (Pehlivan, 2010: 70). Değişen yapıyla birlikte devlete yüklenen toplumsal yük artışı kamuyu daha fazla harcama yapma gerekliliğine itmiştir. Toplumun belirli bir eğitim düzeyine ulaştırılması amacıyla ücretsiz eğitim ve öğretim hizmetleri sunulması, toplumsal refah

maksimizasyonu çerçevesinde kimsesiz, yaşlı ve düşkünlere yönelik sosyal tesisler kurulması, bütçe rakamlarını klasik öğretilerinin aksine artırmıştır (Akdoğan, 2014: 81). Toplumun tamamı açısından bir anlam ifade ediyor olması devletin sosyal amaçlar gütmesine ve buna yönelik harcamalar geliştirmesine neden olmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde büyük halk kitlelerinin kamu harcaması artışına neden olan dinamiklerini aşağıdaki şekliyle sıralamak mümkündür (Aksoy, 1994: 125-126).

- Gelir ve servet eşitsizliği nedeniyle halkın bir kesiminin zorunlu ihtiyaçlarını dahi karşılayamıyor olması
- Baskı ve çıkar gruplarının demokratik düzenin yerleşmesi ile birlikte devleti kendi çıkarları doğrultusunda daha fazla harcama yapmaya zorluyor olması,
- Şehirlerin büyümesiyle ortaya çıkan sefalet olgusunun yaratacağı siyasi ve sosyal tehlikeler,
- Büyük Buhran sonrası değişen devlet görüşü paralelinde düşük gelirli kurtarmanın daha önemli ve acil bir iş olarak görülmesidir.

Bu görüşler çerçevesinde devlet tarihsel gelişim sürecinde ister politik kaygılar neticesinde olsun, ister sosyal istekleri karşılama arzusu neticesinde, kamu harcamalarını artırmaktadır.

2.1.5.3. Askeri ve Teknolojik Nedenler

Öncesi ve sonrasını dâhil ederek savaş dönemi olarak adlandırabildiğimiz dönemlerde kamu harcamalarının büyük bir bölümünü savunma harcamaları oluşturmaktadır (Aksoy, 1994: 122). Savaş öncesindeki hazırlıklar göz önünde bulundurulduğunda ülkeler gelecekte olası görülen bir savaşa karşı savunma harcamalarını artırarak vergi gelirlerinin yüksek bir kısmını savunma harcamalarına yönlendirmektedir. Ayrıca böyle bir olağan üstü durum vergi yükünü de artırarak kamu gelir kalemleriyle birlikte harcama kalemlerini de artırmaktadır (Işık, 2014: 112). Savaş harcamaları neticesinde kamu harcamaları sıçramalı olarak yükselmekte ve savaş sonrası yeni denge eskisinden daha yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir (Uluatam, 2005: 218). Bu durum Peacock-Wiseman sıçramalı artış tezini incelediğimiz bölümde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Teknolojik yeniliklerin oluşmasıyla gerçekleşen değişim de kamu harcamalarında savaş dönemlerindeki benzer bir artış oluşturacaktır. Teknolojik ilerlemeler ve yeni teknolojiler kamu aygıtına yeni roller yüklemekte ve genellikle maliyet kalemlerinde bir artış doğurmaktadır (Tuncer ve Yüksel, 2011: 234). İnternet çağına geçişle birlikte özel sektör tarafından pahalı olarak görülen altyapı hizmetlerinin kamu tarafından gerçekleştirilmesi ve kamu hizmeti veren kuruluşlarda gereken bilgi çağına uygun sistem kurulumları kamuya bir takım maliyetler yüklemekte ve buna yönelik harcamalarda kamu harcamalarının artışını beraberinde getirmektedir. Teknolojik gelişmeler kamu üzerinde toplumsal baskıyı da beraberinde getirerek yeni düzene yönelik maliyet artışları neticesinde kamu harcamalarında artışa neden olan bir etken olarak görülmektedir.

2.1.6. Kamu Harcamalarının Artışı İle İlgili Görüşler

2.1.6.1. Wagner Kanunu

Adolph Wagner, kamu harcamalarının artış kanunu ilk kez formüle eden iktisatçıdır. Alman iktisatçı zamanın gelişmiş ülkelerini inceleyerek milli gelir ile kamu harcamaları arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Wagner'e göre kamu harcamaları artışı, devlet faaliyetlerinin artışı kanunudur. Wagner ortaya koyduğu bu kanunu devletin ekonomik ve sosyal yapı içerisinde rolünün değişmesine bağlamıştır. Ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde özel ve kamu ekonomisinin büyüklüğünde oransal değişimler gözlemlenmiştir. Kamu harcamaları belli bir süre için dahi olsa milli hasıladan daha çok yükseldiğini söyleyerek "kamu harcamalarının artışı kanunu" olarak nitelendirmiştir.

Kamu harcamaları Wagner'e göre hem derinlemesine hem de genişlemesine artmaktadır. Devlet, eski gördüğü hizmetleri etkin ve kaliteli bir şekilde karşılamaya çalışmakta, yeni hizmetleri de halkın baskısına cevap verip sunmaktadır. Ayrıca Wagner, devlet faaliyetlerini üç gruba ayırıp, artışların gruplar içinde ayrı olarak meydana geldiğini ileri sürmüştür. İlk olarak devletin savunma ve adalet harcamalarını yapma görevini teknolojik gelişmelerin artmasıyla daha fazla maliyete katlanarak gerçekleştirdiği ortaya koymuştur. İkinci neden olarak, devletin piyasaya girip doğrudan doğruya üretimde bulunmasını, böylece piyasa aksaklıklarını önlemesini göstermiştir. Son grupta ise, büyük sermaye yatırımları gerektiren sosyal hizmetlerin devlet tarafından yürütülmesidir.

2.1.6.2. Henry Carter Adams'ın Görüşü

Kamu harcamalarıyla yaptığı çalışmalarla Wagner Kanunu'nu doğrulayan Adams, 1830-1890 yılları arasında birçok ülkede kamu harcamalarının arttığını ancak tüm harcama kalemlerinin aynı oranda artmadığını istatistiki verilere dayanarak saptamıştır. Hatta bazı harcama kalemlerinin nispi bir azalma dahi gösterdiğini ileri sürmüştür. Dönemin gelişen ülkelerinde kamu harcamaları, hem mutlak hem de milli gelire oranla nispi bir artış gösterdiği ifade ederek bu ülkeler için kanun niteliği taşıdığını ortaya koymuştur. Her ne kadar Wagner Kanunu'nu doğrulasa da Wagner'den farklı yöntemler izlemiştir. Wagner'in sanayileşen ülkelerde devletin rolünün artacağı görüşünün yanında savaşlar ve artan devlet borç yüklerinin kamu harcamaları artışında önemli etkenler olduğunu belirtmiştir. Kamu harcamalarının sürekli artmasının nedeni, ülkeden ülkeye sosyal ve ekonomik faktörlerin farklılığı nedeniyle değişiklik göstermektedir.

2.1.6.3. Francesco Nitti'nin Görüşü

Nitti, harcamalarla ilgili yaptığı incelemelerde kamu harcamalarının arttığını kabul etmekle beraber bu artışların bir kanun olmadığını savunmuştur. Artışların genellikle savaş ve savaşla ilgili olan savunma, tamir ve tazminatlarla ilgili olduğu sonucunu iletmiştir. Nitti'ye göre, savaş ve savaş ile ilgili harcamalar göz ardı edildiğinde kamu harcamalarının hemen hemen artmadığı veya çok az miktarda arttığı sonucuna ulaşılabilir.

2.1.6.4. Solomon Fabricant'ın Görüşü

Fabricant, Wagner ve Adams'ın kamu harcamaları ile ilgili yaptıkları çalışmaların ülke sayısının azlığı, araştırmanın eksikliği sebebiyle kanun olarak görmenin yanlış olacağını ve durumun detaylı olarak tekrar incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Solomon Fabricant (1952), ABD'nin kamu harcamaları ve kamu ekonomisi ile ilgili geniş istatistiki verilerle yapmış olduğu çalışmada artışı doğrulamış ancak diğer ülkelerde de aynı sonucun olup olmadığının yeniden ve geniş ölçekte incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

2.1.6.5. Richard Musgrave'in Görüşü

Musgrave ve Culbertson (1953), 1890-1948 yılları arasındaki ABD kamu harcamalarını incelemiş, artışın sürekli ve düzenli bir seyir izlemediğini, savaş ve

savaşla ilgili harcamalar istisna edildiğinde önemli bir artışın olmadığını söyleyerek Nitti'nin görüşünü destekleyen bir nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Musgrave çalışma sonuçlarında, kamu harcamalarının milli gelire göre nasıl bir seyir izlediğini söylemenin mümkün olmadığını savunmuştur. Diğer taraftan savaş ve savaş ile ilgili harcamalar kenara bırakıldığında, kamu harcamaları milli gelire oranla gayet istikrarlı bir seyir izlediğinin altını çizmiştir. Ülke ekonomisinin gelişmesiyle kamu harcamaları kalemlerinden eğitim, sağlık ve diğer sosyal harcamaların artmasına bağlı olarak kamu harcamalarının yükseleceğini söyleyerek ekonominin gelişme sürecinin kamu harcamalarını etkilemesiyle ilgili bir yaklaşma da değinmiş olmaktadır.

2.1.6.6. Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi

Peacock ve Wiseman (1967), İngiltere'nin kamu harcamalarının 1890-1960 yılları arasındaki seyrini incelemişlerdir. Kamu harcamalarının uzun vadede sürekli bir artış göstermediğini ve bu artışların kamu artışlarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu iktisatçılar, yaptıkları çalışmanın sonucunda kamu harcamalarının savaş ve ekonomik kriz zamanlarında sıçrama yaptığını, sonraki dönemlerde de eski düzeyine inemediğini ortaya koymuşlardır. Kamu harcamaları savaş sonrasında azalış gösterse dahi düzeyi eskiye nazaran daha yüksekte olmakta hatta kamu gelir ve harcamaları sürekli olarak artma eğilimi içerisinde bulunmaktadır. Ciddi baskı ve rahatlıklara maruz kalmayan halkın dayanabileceği vergi yükü hakkındaki fikirleri değişmez ve değişmesini de istemez. Savaşlar, mevcut düzeni bozan doğal ve sosyal olaylar gibi baskılar halkın vergi yükü hakkındaki fikirleri değiştirmektedir. Devlet bu hallerde vergi ve kamu harcamalarını kolaylıkla çok yüksek seviyelere çıkarabilir. Peacock ve Wiseman bu noktada devletin yeni vergiler koyması, mevcut vergileri yüksek seviyelere çıkarması olağanüstü durumlardan kaynaklandığını öne sürmüştür. Olağanüstü durumlardaki süreçte kamu harcamalarında bir artış meydana gelecektir. Bu artış; hafif bir meyille artma olarak değil, basamak şeklinde sert bir artış olarak yani sıçrayış göstererek ortaya çıkar. Kamu harcamalarının artışı, üretimdeki gelişme hızını aşmaktadır.

2.1.6.7. Baumol Etkisi

Baumol (1967) tarafından ortaya atılan dengesiz verimlilikler yaklaşımı, kamu harcamalarının özellikle cari harcamaların artışının nedenini açıklamayı amaçlamıştır. Ekonomiyi verimli ve verimsiz olarak ayırmış, verimli ekonomide verimlilik artarken

diğerinde sabit kaldığını ifade etmiştir. İlkine imalat sektörü, diğerine ise hizmetler içindeki eğitim sektörü örneği verilebilir. Eğitim sektörü emek yoğun olarak çalışır ve verimlilik artışı sağlayacak teknolojik gelişmelere imalat sektörü kadar ihtiyaç duymaz. Bu durum ağırlıklı olarak hizmet üreten kamu sektörünün bir özelliğidir. Kamu sektörünün özel sektöre göre verimliliğinin düşük olmasına karşın ücretler her iki sektörde aynı olduğundan, kamu sektörü daha fazla işgücü kullanmaktadır. Doğal olarak kamu sektörünün işgücüne yaptığı ücret ödemeleri artar. Ücretler, cari harcamalar içinde ciddi bir paya sahip olduğu için cari harcamalarda ve nihayetinde kamu harcamalarını arttıracaktır. Özel sektördeki verimlilik nedeniyle ücret artışları kamu sektörünün ücret artışlarını da beraberinde getirerek kamu harcamalarını arttıracaktır.

2.1.6.8. Wagner-Buchanan Tezi

Bütçe Açıkları ve Kamusal Harcamaların Artışı Tezi olarak bilinen bu görüş, gelecekteki vergilerin seçmenler tarafından hafife alınıp mali yanılısamaya düşmelerini anlatmaktadır. Farklı etkenlerle bireylerin tüketim davranışları etkilenmekte kamusal harcamaların alternatif maliyeti olduğunu idrak edememe sorunu olan mali yanılısama ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda bütçe açıkları ve kamu harcamalarında artış meydana gelmektedir. Mali yanılısamaya; vergilerin fiyat içinde daha az gözlenebilir hale gelmesi, vergi sisteminin karmaşık yapıya bürünmesi, mali sürüklenme ve bütçe açıklarının gittikçe borçlanma ile finanse edilmesi örnek olarak verilebilir.

2.1.6.9. Buchanan Leviathan Modeli

Buchanan (1975) aşırı büyümüş devleti, Leviathan (Canavar) olarak tanımlamıştır. Leviathan modelde, politik kısıtların kamu harcamalarının artmasında sınırlı bir etkisi olduğunu ortaya koyarken, siyasilerin, bürokratların ve teknokratların büyüme ve genişleme eğiliminde olmalarının kamu harcamalarını asıl arttıran kesimlerdir. Bu kesimler sürekli olarak kendi menfaatleri doğrultusunda daha fazla harcama yapma isteğindedirler. Kamu çalışanlarının politik karar alıcılara yakınlığı nedeniyle siyasal etkileri daha fazladır. Bu etki kamusal istihdamın artmasıyla daha da artar ve kamu çalışanlarının oy oranları daha belirgin bir hale gelir. Kamu çalışanları genel itibariyle kamu harcamalarının arttırılması yönünde tercih kullanmaları neticesinde kamu sektörünü kendisine hizmet eden ve sürekli Leviathan gibi büyüyen bir canavara dönüştürür.

Buchanan, aşırı büyümüş devlet olan Leviathan'ın yetki ve gücünün sınırlandırılarak ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Leviathan devleti, ekonomik ve politik yozlaşma şeklinde iki olumsuz sonuç ortaya koyar. Ekonomik yozlaşma olarak, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olmasıyla bütçe açıklarının meydana gelmesi, kamu harcamalarının vergi dışı gelirlerle finanse edilmesiyle borç yükünün artması, kamu harcamalarının emisyonla finanse edilmesiyle enflasyonun ortaya çıkması, vergi yükünün zaman içinde artarak üretim ve büyüme üzerinde olumsuzluklar meydana getirmesi şeklinde sayılabilir. Politik yozlaşma da ise; rüşvet, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı, partizanlık, lobicilik ve rant kollama olarak karşımıza çıkar.

2.2. Türkiye'deki Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları; kamunun cari (tüketim) ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Kamunun cari giderleri arasında; personel giderleri, resmi kurumların kira, enerji ve diğer giderleri, resmi ziyaretler ve yurtdışı temsilcilik giderleri sayılabilir. Kamu yatırım giderleri ise; devlet eliyle yapılan alt ve üstyapı çalışmaları, bina inşası ve onarım giderleri gibi kalemlerden oluşmaktadır. Türkiye'deki kamu harcamaları ile ilgili temel bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye'deki Kamu Harcamaları (Milyon TL)

Yıllar	Cari	Yatırım	Transfer	Toplam
1975	0.1	0.03	0.04	0.1
1976	0.1	0.04	0.1	0.2
1977	0.1	0.1	0.1	0.2
1978	0.1	0.1	0.1	0.4
1979	0.2	0.1	0.3	0.6
1980	0.5	0.2	0.5	1.1
1981	0.6	0.4	0.7	1.6
1982	0.7	0.4	0.7	1.8
1983	1.0	0.6	1.3	2.9
1984	1.4	0.8	2.0	4.3
1985	2.0	1.2	3.3	6.5
1986	3.0	1.9	6.3	8.3
1987	4.4	2.5	10.0	12.8
1988	7.4	3.6	17.8	21.4
1989	16.6	5.9	30.5	38.9
1990	33.5	9.9	49.1	68.4
1991	60.5	19.0	52.8	132.4
1992	114.4	32.7	78.3	225.4
1993	205.4	57.6	227.4	490.4
1994	347.3	77.0	478.2	902.5
1995	645.9	103.0	975.3	1724.2
1996	1286.2	255.4	2419.7	3961.3
1997	2788.3	640.1	4621.8	8050.3
1998	5187.8	999.3	9427.3	15614.4
1999	9172.8	1544.4	17367.5	28084.7
2000	13613.9	2475.1	30616.0	46705.0
2001	20448.0	4149.6	55981.5	80579.1
2002	31108.0	6891.8	77682.6	115682.4
2003	38513.9	7179.7	94761.3	140454.8
2004	41631.6	10756.5	88632.7	141020.9
2005	46302.2	12814.5	86980.9	146097.6
2006	56813.7	17786.3	103526.0	178126.0
2007	65826.8	16849.3	121391.6	204067.7
2008	73267.8	23159.6	130603.1	227030.6
2009	85745.8	25769.2	156704.2	268219.2
2010	91500.2	34867.5	167991.0	294358.7
2011	105711.4	36576.6	172318.8	314606.8
2012	119356.3	43902.7	198627.6	361886.7
2013	132621.6	52902.3	222700.6	408224.6
2014	151170.7	58750.6	238831.0	448752.3
2015	170614.8	68532.0	267158.3	506305.1
2016	202964.2	72432.9	308674.2	584071.4

Kaynak: BUMKO (2019)

Tablo 5'teki verilere göre Türkiye'de kamu harcamaları genel bir artış içindedir. Kamu harcamaları içinde en önemli kalemin; transfer ödemeleri kalemi olduğu dikkat çekmektedir. Kamu transfer ödemeleri arasında; yoksullara yapılan yardımlar, öğrencilere verilen karşılıksız burslar, kamu iktisadi teşekküllerinin zarar tazminleri, borç anapara ve faiz ödemeleri gibi kısımlar yer almaktadır. Kamu transfer ödemelerinin 2002 yılından itibaren daha hızlı arttığı görülmektedir. Kamu harcamaları içinde ikinci sırada; cari harcamalar yer almaktadır. Cari harcamalar içinde; kamu personel giderlerinin yanında, mal ve hizmet alımları da bulunmaktadır. Kamu harcamaları içinde en düşük paya sahip olan kalem; yatırım harcamalarıdır. Ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırabilmek, işsizlik ve üretim sorunlarını çözebilmek için kamu yatırım harcamalarına ağırlık verilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

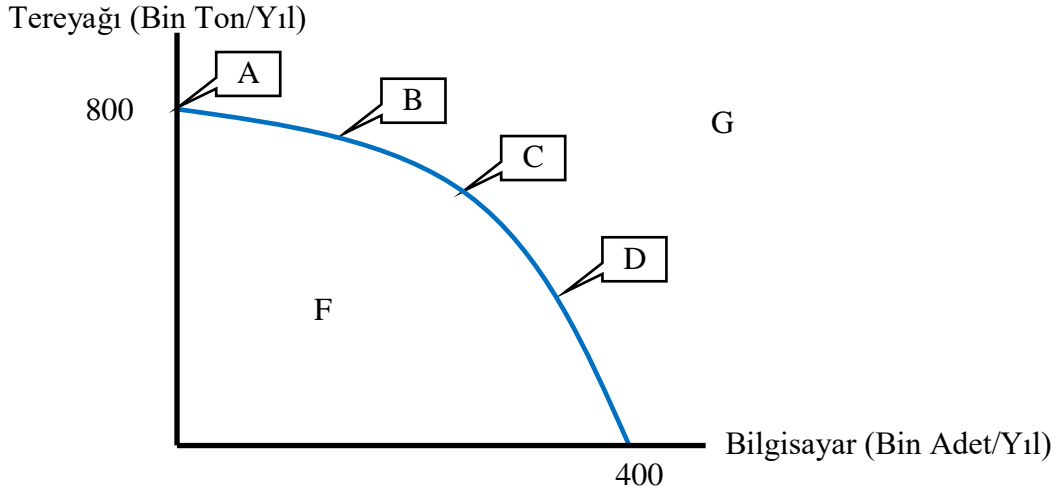
3. BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

3.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

İktisadi büyüme; bir ekonomide belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmet miktarındaki artışı göstermektedir (Czech, 2000: 4). Aynı zamanda iktisadi büyüme; kişi başına reel hasıladaki artışı gözler önüne sermektedir. Bu ise fiyat hareketlerinden arındırılmış vurgusundan başka bir ifade değildir. Hâsılada gerçekleşecek olan bu artışlar, yalnızca uzun dönemde o ülkenin üretim ölçeğinin artması ve üretim faktörlerinin miktarında ya da niteliklerindeki artışlarla gerçekleşebileceğinden, iktisadi büyüme sorunu genel olarak bir uzun vade sorunu olarak gösterilir. Dolayısıyla büyüme olgusu daha çok arz cephesince belirlenir. Diğer bir deyişle bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya doğru kaymasına yol açan sebepler, ekonomik büyüme kuramlarının konusunu oluşturmaktadır. Bu kaymaların perde arkasında hükümetlerin beşeri sermaye ve fiziksel sermayenin verimliliklerini arttırıcı politikalar olabileceği de yadsınamaz bir gerçektir (Kibritçioğlu, 1998: 208). Üretim olanakları eğriş Şekil 4’te yer almaktadır.

Şekil 4: Üretim Olanakları Eğrisi

Kaynak: Kibritçioğlu (1998: 208)'den yararlanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 4'teki üretim olanakları eğrisi; “belirli bir dönemde üretim kaynaklarının ve teknolojisinin veri (sabit-değişmez) olduğu bir ekonomide, kaynakların en verimli şekilde tam olarak kullanılması durumunda üretilebilecek mal bileşimlerinin (kombinasyonlarının) geometrik yeridir” biçiminde ifade edilir (Karakayalı, 2010: 11).

Şekilde görüldüğü üzere üretim olanakları eğrisinin varsayımı gereği ekonomide yalnızca iki mal üretildiği ve örneğimizde bu malların tereyağı – bilgisayar olduğu görünmektedir. Bu ekonomide tüm kaynaklar tereyağı üretiminde kullanılmış olsaydı 800 bin ton tereyağı üretimi gerçekleştirilirken, bilgisayar üretimi gerçekleştirilmeyecekti. Bu durumun tam tersi şayet ekonomideki tüm kaynaklar bilgisayar üretiminde kullanılmış olsaydı 400 bin adet bilgisayar üretimi gerçekleştirilirken, tereyağı üretimi gerçekleştirilmeyecekti. Buna rağmen toplumdaki insanlar bir miktar tereyağı ve bir miktar da bilgisayar üretimine karar vermiş olabilir. Böyle bir durumda B, C, D noktaları üretim olanakları eğrisinin üzerinde olduğundan kaynakların etkin kullanımı söz konusudur. Buna rağmen dönüşüm eğrisi ile orijin arasında kalan F noktası ekonomi için bir seçim noktası olmayacaktır. Böyle bir durumda ekonomide daha fazla üretme imkânı varken kaynakların eksik kullanıldığı yani eksik istihdamın gerçekleştiği bir gerçektir. G noktasında ise mevcut kaynaklarla üretim gerçekleştirebilmek söz konusu değildir (Yıldırım, 2003: 38).

3.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

İktisadi büyüme; bir ülke ekonomisinin sahip olduğu üretim olanakları eğrisinin genişlemesi olarak basit bir şekilde ifade edilebilir (Filiz, 2010: 6). Bu tanıma ilaveten başka tanımlar da yapmak mümkündür. Başka bir tanıma göre ise; belirli bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artmasına ekonomik büyüme denir (Kesbiç vd. 2012: 12). Son olarak bir ekonominin üretim hacminde dönemler itibarıyla meydana gelen artışlara ekonomik büyüme denilebilmektedir (Turan, 2008: 11).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere büyüme bir ülkenin üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlardır. Üretim kapasitesini eski seviyesinin üzerine çıkartabilmek ise ancak uzun dönemde gerçekleştirilebilecek bir olgudur. Bu ise ya üretim faktörlerinin miktarındaki bir artışla ya da üretim faktörlerinin niteliklerinde meydana gelebilecek bir iyileşmeyle mümkün olabilmektedir (Berber, 2006: 3).

İktisadi büyüme süreci temel olarak üretim fonksiyonu ile başlamaktadır. Bu bağlamda üretim fonksiyonu, belirli bir süre içerisinde kullanılan üretim faktörlerinin miktarları ile bu süre içerisinde elde edilen ürünün maksimum miktarı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Burada unutulmaması gereken hususlardan bir tanesi teknolojinin sabit kabul edildiği varsayımdır. Elde edilen çıktı miktarı ile üretim esnasında kullanılan faktör miktarları para birimleri ile değil, fiziki birimlerle ifade edilmektedir (Akıncı, 2013: 104). K , sermaye; L , emek; T ise teknolojiyi ifade etmek üzere Neo-Klasik üretim fonksiyonu aşağıdaki 1 numaralı eşitlikteki gibi gösterilebilir.

$$Y = F(K, L, T) \quad (11)$$

Bu eşitlikte ifade edilen üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri durumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla üretim sürecine katılan emek ve sermaye faktörlerinin λ gibi pozitif bir sabit sayı oranında arttırılması sonucunda yeniden λ oranında bir çıktı elde edeceğimizi göstermektedir. Bu durum ise (12) no.lu eşitlikteki gibi gösterilebilir:

$$Y = F(\lambda K, \lambda L, T) = \lambda F(K, L, T) \quad ve \quad \lambda > 0 \quad (12)$$

Söz konusu (12) no.lu eşitlikte bilinmesi gereken husus, yukarıda da bahsettiğimiz teknolojinin fonksiyona dâhil edilmediği hususudur. Yani ölçeğe göre sabit getiri yalnızca emek ve sermayeden kaynaklanmaktadır (Barro ve Martin, 2003'ten aktaran Akıncı, 2013: 104).

Üretim sürecinde kullanılan emek ve sermayenin marjinal verimlilikleri, söz konusu üretim faktörlerinin hâsıla artışındaki katkılarını belirleyebilmek için önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri ise üretim fonksiyonuna göre türev alınarak kolayca bulunabilmektedir (Akıncı, 2013: 104). Dolayısıyla üretimde kullanılan emek miktarı ΔL kadar artarsa üretim ($\Delta L \times MPL$) kadar artış gösterecektir. Şayet üretimde kullanılan sermaye miktarı ΔK kadar artarsa üretim bunun sonucunda ($\Delta K \times MPK$) kadar artacaktır. Belirli bir dönemde üretim hacminde ne kadarlık bir artış olduğunu aşağıdaki denklem yardımıyla saptayabiliriz:

$$\Delta Y/Y = [(MPK \times \Delta K)/Y] \times (\Delta K/K) + [(MPL \times \Delta L)/Y] \times (\Delta L/L) + \Delta T/T \quad (13)$$

Yukarıdaki denklemde ifade edilen $\Delta Y/Y$, üretimdeki artışı; $\Delta L/L$, iş gücü miktarındaki artışı; $\Delta K/K$, sermaye miktarındaki artışı; $\Delta T/T$ ise teknolojik değişimi belirten toplam faktör verimliliğindeki artışı ifade etmektedir. Yine 3 no.lu denklemde

$(MPL \times \Delta L)$ terimi iş gücü değerini ve $[(MPL \times \Delta L) / Y]$ iş gücünün üretimdeki payını göstermekle birlikte, $(MPK \times \Delta K)$ terimi sermaye değerini ve $[(MPK \times \Delta K) / Y]$ terimi ise sermayenin üretimdeki payını göstermektedir (Berber, 2006: 17).

Günümüzde emek ve sermayenin ekonomik büyümeye olan katkıları ölçülebilirken, teknolojinin katkısı ise kesin olarak ölçülememektedir. Aslında toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi bulabilmek için üretimdeki artıştan sermaye ve emeğin üretim içerisindeki ağırlıklandırılmış değerlerinin çıkarılması yeterli olacaktır. Bununla birlikte büyümenin büyük bir kısmına tam anlamıyla bir açıklık getirilememiştir. R. Solow, ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmının teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını vurgulamış, dolayısıyla emek ve sermayeyi içeren iki faktörlü üretim fonksiyonuyla açıklanamayan, teknolojik değişmelere bağlı üretim miktarındaki artışa “Solow tortusu” denilmiştir (Parasız, 2003: 392).

3.1.2. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyüme bilindiği üzere ele alınan dönemler itibariyle bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarının artış göstermesi durumudur. Büyüme olgusu nasıl ki ortalama her canlı için arzulanan bir durumsa ekonomi için de durum farklı değildir. Toplumsal refah seviyesinin yükselbilmesi için gerekli asgari koşullardan birisi olan ekonomik büyüme olgusu bu bağlamda ekonomi politikasının temel amaçlarından birini oluşturmaktadır (Alptekin, 2016: 24). Buna ilaveten ekonomik büyüme oranı ile reel gayri safi yurtiçi hâsıla oranının eşdeğer kavramlar olduğunu söylemek mümkündür.

Reel GSYH, bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir yılda üretilen nihai malların temel bir yılın piyasa fiyatları üzerinden değeridir (Ünsal, 2009: 10). Dolayısıyla bu değer, fiyat hareketlerinden arındırılmış, yalnızca üretimden kaynaklı değişimleri bizlere gösteren bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik büyüme oranının tespit edilmesinde yıllık ve uzun dönemli ortalama değişimler incelenebilmektedir. Reel gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artışın temel alınan yıla bölünüp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilen değere “brüt büyüme oranı, (g)” denir ve aşağıdaki formül yardımı ile gösterilebilir (Kaynak, 2005: 38).

$$\text{Buyume Hızı } (g) = \frac{RGSYH_t - RGSYH_{t-1}}{RGSYH_{t-1}} * 100 \quad (14)$$

Yukarıdaki formülde gösterilen g , yıllık brüt büyüme hızını; $RGSYH_t$; t döneminde gerçekleşen reel gayri safi yurtiçi hâsıla değerini; $RGSYH_{t-1}$; t döneminden bir önceki yılda o ekonomide gerçekleşen reel gayri safi yurtiçi hâsıla değerini belirtmektedir.

Brüt büyüme hızı, o ekonomide gerçekleştirilen üretim gücündeki artışın (azalışın) bir göstergesidir. Ancak bu göstergenin toplumun refah düzeyindeki değişimi ifade edebilmesi için “net büyüme hızı” kavramının tanımlanması gerekmektedir. Net büyüme hızı da brüt büyüme hızından nüfus artış hızının çıkartılmasıyla elde ettiğimiz değerdir ve aşağıdaki şekilde ifade edilir (Akıncı, 2013: 110).

$$\text{Net Buyume Hızı} = \frac{RGSYH_t - RGSYH_{t-1}}{RGSYH_{t-1}} * 100 - \frac{N_t - N_{t-1}}{N_{t-1}} * 100 \quad (15)$$

Denklem (15)’te brüt büyüme hızındaki kavramlara ek olarak belirtilen N_t ; t dönemindeki nüfusu; N_{t-1} ; bir önceki yıla ait nüfusu göstermektedir. Buna bağlı olarak brüt büyüme hızından çıkartığımız değer nüfus artış hızı olduğu görünmektedir.

Net büyüme hızının 0’dan büyük (küçük) olması toplumsal refah artışının (azalışının) göstergesi olacaktır. Brüt büyüme hızının nüfus artış hızından büyük olduğu durumda toplumsal refah artışı gerçekleştiğinden, aksi bir durumda ise (brüt büyüme hızının nüfus artış hızından küçük olduğu) toplumsal refah kaybının ortaya çıktığından söz etmek mümkündür. Brüt büyüme hızı ile nüfus artış hızının birbirine eşit olabileceği durumda ise mevcut refah seviyesinin korunduğu söylenebilmektedir (Berber, 2006: 23). Sonuç olarak bir toplumun refah seviyesinin ortaya konulabilmesi için net büyüme hızına ulaşmak gerekir.

Unutulmaması gereken kavramlardan bir tanesi de “sürekli büyüme” kavramıdır. Bir ülkedeki insanların ekonomik refahının yükselmesi anlamına gelen hayat standartlarının daha kaliteli bir hale gelmesi sürekli büyümeye bağlıdır. Ülkeler

arasındaki kıyaslamalar sonucunda büyüme oranlarında ortaya çıkan çok küçük denilebilecek farklar bile uzun dönemlik süreçte büyük gelir farklılıklarına sebebiyet verebilmektedir (Haliloğlu, 2011: 6).

Ekonomik büyüme kavramı yıllık olarak hesaplanabilmesinin yanı sıra uzun dönemli hesaplama da tabi tutulabilir. Ortalama büyüme hızı, reel gayri safi yurtiçi hâsılada uzun dönemde meydana gelen yıllık artışları yansıtmaktadır ve uzun dönem büyüme hızı (trend büyüme hızı) olarak da nitelendirilebilmektedir. Aşağıda trend büyüme hızının matematiksel gösterimi gerçekleştirilmektedir (Ünsal, 2009: 16):

$$\text{Trend Büyüme Hızı (Ortalama)} = \left[\frac{\text{Donem Sonundaki Reel GSYH}}{\text{Donem Basındaki Reel GSYH}} \right]^{1/n} - 1 \quad (16)$$

Diğer yandan büyüme oranı elde edildikten sonra, bir ekonominin sabit bir büyüme hızıyla ne zaman mevcut GSYH'yi iki katına çıkaracağı “70 Kuralı”na göre bulunabilmektedir. Burada yapılması gereken işlem ise “70/sabit büyüme oranı” işlemidir. 70 sayısı büyüme oranına bölündüğünde mevcut gayri safi yurtiçi hasılanın ne kadar süre sonra iki katına çıkacağı bilgisine ulaşılmaktadır (Alptekin, 2016: 24).

Örneğin yıllık büyüme oranının %7 olduğu bir ülke ekonomisinde kişi başına 10.000 dolarlık gayri safi yurtiçi hâsıla değeri (70/7) 10 yıl sonra ancak 20.000 dolar düzeyine ulaşacaktır. Dolayısıyla yıllık büyüme oranı arttıkça gelirin iki katına çıkması için gereken süre daralmaktadır. Bu indirgenmiş formun yalnızca milli gelir hesaplamalarında değil, belli sabit bir hızla büyüyen tüm değişkenler için kullanılabilmesi mümkündür (Alptekin, 2016: 25).

3.1.3. Ekonomik Büyüme Kaynakları

İnsan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin neredeyse hiçbiri, doğada hazır halde bulunmamaktadır. Her bir mal ve hizmetin elde edilebilmesi için dar ve klasik anlamıyla üretim faktörlerine (emek, sermaye, doğal kaynak ve teknoloji) ihtiyaç vardır. Yani üretimde bulunabilmek için saymış olduğumuz üretim faktörlerinin sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda unutulmaması gereken önemli hususlardan bir tanesi bireylerin ve toplumun refah düzeyinin o toplumda tüketilecek mal ve hizmet miktarıyla doğru yönlü bir ilişkisi olduğudur. Dolayısıyla daha çok tüketebilmek için daha çok üretmek gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Daha çok üretmek ise var olan üretim faktörlerinin miktarlarında ve verimliliklerinde sağlanabilecek bir artışla ya da var olan üretim

faktörlerinin en üst düzeyde kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Eğer bir toplum kaynaklarını arttıramıyor ve gerekli üretimi gerçekleştiriyorsa sosyal refah düzeyi potansiyel seviyesine asla ulaşamayacaktır (Karakayalı ve Dilber, 2013: 45).

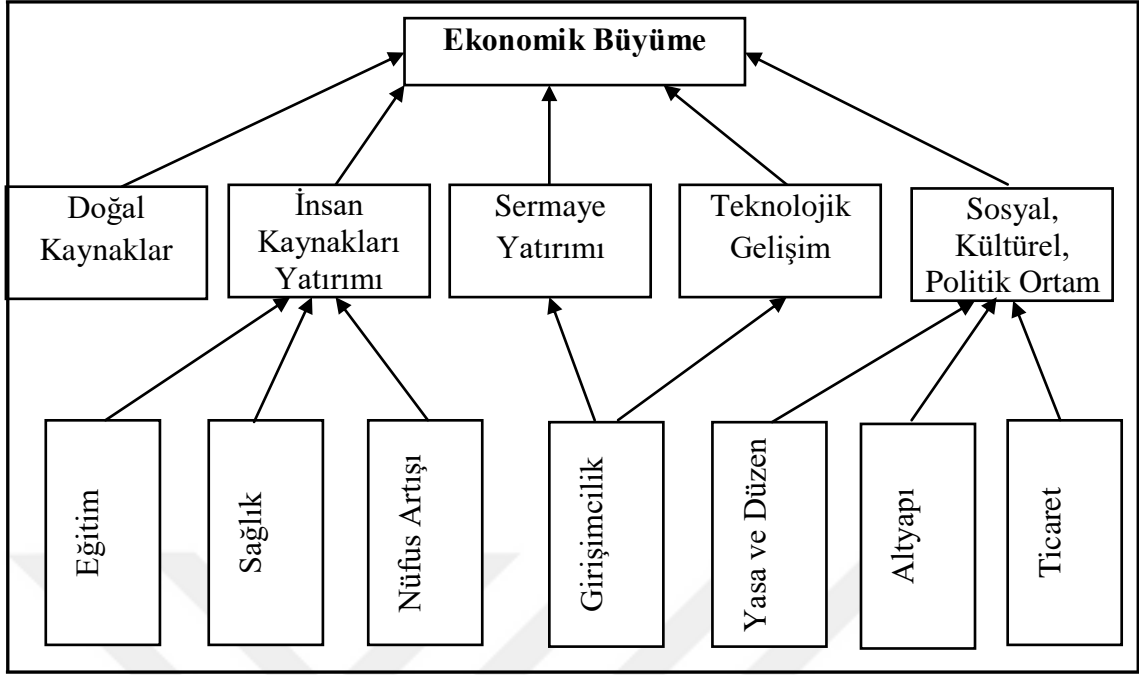
İktisadi büyüme, bir ülkedeki üretim miktarında meydana gelen reel artış olduğundan üretim sürecine dâhil olan üretim faktörlerinin miktarlarında meydana gelecek artış sonrasında ekonominin de büyüyeceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Bir ekonominin uzun dönemde ekonomik büyümesini belirleyen temel faktörler ülkenin sahip olduğu iş gücü, sahip olduğu maddi ve beşeri sermaye birikimleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, teknolojik gelişmelerin tümü olarak gösterilebilmektedir. Söz konusu üretim faktörlerinde ve teknolojiye meydana gelen değişikliklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri üretim fonksiyonu şeklinde aşağıdaki gibi gösterilebilir (Taban, 2008: 17):

$$\Delta Y = F (\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T) \quad (17)$$

Buradaki Δ değişimleri ifade ederken, Y ; reel GSMH'yi, L ; iş gücünü, K ; sermayeyi, N ; doğal kaynakları, T ise teknolojiyi ifade etmektedir. Ekonomik büyüme süreci içerisinde etkisi olan üretim faktörleri ve yukarıda izah ettiğimiz gösterime ek olarak sosyal, kültürel ve politik ortamın da bu süreçte etkili bir faktör olduğunu belirtmemizde yarar vardır.

Söz konusu bir toplumun içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve politik ortam bahsi geçen ekonominin büyüme hızını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Bir toplumdaki dini, ahlaki, siyasi ve kültürel değer yargıları ile ekonomik faaliyetlerin baş gösterdiği politik kuram ve kurumlar ekonomik büyümeye etki eden unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Buna ilaveten bir ekonomide geçerli olan rekabet koşulları ya da tekel koşulları, kamu kesiminin büyüklüğü ya da kamunun ekonomiye müdahale edip etmemesi (ekonomiye müdahale derecesi), ekonomik faaliyetlerin içinde cereyan ettiği toplum şartları, insanların alışkanlıkları, davranış ve düşünüş tarzları gibi ekonomi dışı etkenler de büyüme olgusu üzerinde önemli bir paya sahiptir (Özsağır, 2011: 378). Ekonomik büyümeyi etkileyen unsurlar Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 5: Bilgi Ekonomisinde Büyüme Etkileyen Unsurlar

Kaynak: Tucker (2000)'dan yararlanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ekonomik büyümeyi etkileyen üretim faktörlerini açıklamaya başlamadan önce bilgi ekonomisinde ekonomik büyümeye etki eden faktörleri yukarıdaki şekil 5'te Irvin Tucker'in gösterdiği gibi sunmamız faydalı olacaktır (Tucker, 2000'den aktaran Özsağır, 2011: 376). Sosyal, kültürel ve politik ortam hakkında bilgi verildiği için ekonomik büyümeyi etkileyen üretim faktörleri açıklanırken yeniden değinilmeyecektir.

3.1.3.1. Beşeri Kaynaklar (İşgücü)

Hiç şüphesiz ki beşeri kaynaklar uzun yıllardan beri ekonomi biliminin üzerinde en fazla durduğu üretim faktörlerinin başında yer almaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik büyüme, söz konusu ekonomideki mevcut iş gücü miktarına ve o iş gücünün kalitesine bağlı olarak farklılık göstermektedir (Taban, 2008: 17).

Beşeri sermaye kişilere özgü olan kabiliyetlerinin toplamı olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda kişilerin kendilerini geliştirmek için sarf ettikleri çabaların tümü, kişilerin üretkenliklerinde bir geri besleme oluşturacaktır (Parasız, 2003: 396).

Ekonomik büyüme ile ilgili araştırmaların önemli bir kısmı nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Klasik paradigmaya sahip Malthus'tan beri süregelen ekonomistlerin çoğu nüfusun buna bağlı olarak iş gücünün

sınırsız olarak artmasının azalan verimler yasaının ortaya çıkacağına vurgusunu yapmışlardır. Ancak bu olguyu tek başına düşünmemekte fayda vardır. Eğer üretim fonksiyonunda yer alan üretim faktörleri iş gücü kadar fazla miktarda ve ikame edilebilir düzeyde ise emek miktarında meydana gelen artış, üretimin artmasına katkı sağlayabilecektir. Yani bir başka deyişle nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan iş gücü artışı, emeğin marjinal verimliliğini emeğin ortalama verimliliğinden daha hızlı arttırdığı süre boyunca iktisadi büyüme gerçekleşmeye devam edecektir (Taban, 2008: 18).

İşgücünde meydana gelecek olan artışın üretim üzerindeki etkisi analiz edildiğinde biraz önce de değindiğimiz emeğin marjinal verimliliği (son ilave birim emeğin üretime yapmış olduğu katkı) kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda üretimde kullanılan emeğin miktarında meydana gelebilecek bir değişim diğer üretim faktörlerinde ortaya çıkacak olan değişimden daha az olduğu sürece hâsılaya katkı sağlayacağı sonucunu doğuracaktır. Kısaca emek (iş gücü) miktarında meydana gelebilecek ΔL kadarlık bir artış üretimde $MPL \times \Delta L$ kadarlık bir artış sağlayacaktır (Yıldırım vd. 2009: 498). Örneğin, emek miktarındaki son ilave bir birim artış hasılda 5 birimlik artışın gerçekleşmesini sağlıyorsa, yani emeğin marjinal ürünü 5 ise iş gücünün 10 birim artması, hâsılda 50 birimlik artışın gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere büyümenin ana motorlarından birisi olan iş gücü ele alındığında nüfusun sayısı ön plana çıkmaktadır. Ancak daha önemli olan kavram nüfusun sayısından ziyade niteliği yani kalitesidir. Nüfusun niteliğini arttırmaya yönelik tüm harcamalar bir tür sermaye niteliğindedir; çünkü niteliksiz olan bir nüfusun ülke yatırımlarında pay sahibi olması mümkün değildir. Bu noktada A. Smith insanın sahip olduğu zekâ ve kabiliyetini “sabit sermaye” kavramına dâhil ederken, A. Marshall ise eğitimi “milli yatırım” olarak nitelendirmekte ve bütün sermayenin en değerlisinin aslında insana yapılan yatırım olduğunu ifade etmektedir (Karakayalı ve Dilber, 2013: 47). Dolayısıyla eğitim, sağlık ve beslenme harcamalarının dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesi beşeri sermayenin daha verimli olabilmesi için kilit rol oynamaktadır.

3.1.3.2. Sermaye Birikimi

Güncel ekonomilerde hâsıla düzeyinin en üst seviyeye çıkması ve ülkelerin gelişmiş ülke statüsüne ulaşabilmeleri için, diğer üretim faktörlerinin yanı sıra en

büyük paya ve öneme sahip olan üretim faktörü “sermaye” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye; insanlar tarafından üretim yapmak için üretilmiş olan tüm üretim araçlarının genel adıdır (Karakayalı ve Dilber, 2013: 49). İnsanlar tarafından üretilmiş denilmesinin perde arkasında doğada hazır halde bulunmaması gerçeği yatmaktadır. Bu bağlamda ülke ekonomisinde üretim artışını sağlayan aletler, makineler, ulaşım sistemleri ve araçları, sanayi gereçleri, fabrikalar fiziki sermayenin değişik türlerini oluşturmaktadır (Taban, 2008: 18).

Emeğin marjinal verimliliği kavramında da söz ettiğimiz üzere emeğin verimliliğinde kilit rol oynayan üretim faktörü sermaye olarak karşımıza çıkmakta, gerçekleşen sermaye birikimi emeğin üretim artışına katkı sağlarken aynı zamanda emek başına düşen sermaye birikiminin artması emeğin üretkenlik seviyesinde de artış oluşturacaktır. Dolayısıyla iktisadi büyümenin diğer önemli unsuru olan emek faktörü de üretim sürecinde daha üretken bir şekilde kullanılmış olacaktır. Bir başka deyişle tasarruf ve yeni sermaye birikimleri emek başına sermaye miktarını ve beşeri produktiviteyi arttırmış bir şekilde, hâsılada daha yüksek bir artışın yaşanmasını sağlayacaktır (Parasız, 2003: 11).

Bir ülkede hızlı ekonomik büyümenin yaşanması için en temel koşul ulusal gelirin büyük bir kısmının tasarruf edilip yatırımlara aktarılmasıdır. Az gelişmiş ve ekonomik büyüme sürecine henüz yeni adım atan gelişmekte olan ülkelerin zaten düşük olan tüketim eğilimlerini ortadan kaldırıp, tasarrufları dolayısıyla da sermaye birikimlerini arttırmaları oldukça zordur. Dolayısıyla özellikle az gelişmiş ülkelerin o anki mevcut tüketimlerinden vazgeçerek ülke içi tasarruf eğilimlerini arttırmaları söz konusu ülkeler için hayati önem arz etmektedir (Karakayalı ve Dilber, 2013: 49).

Yukarıda da söz ettiğimiz sermaye birikimi olgusu aslında “Bazı ekonomiler ekonomik anlamda zengin iken, bazıları neden fakirdir?” sorusuna cevap oluşturmaktadır; çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik anlamda geri planda olmalarının en büyük sebebi sermaye birikimlerinin yetersiz olmasıdır. Diğer bir deyişle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir seviyesinin düşük olması, tasarruf seviyesinin dolayısıyla da yatırım seviyesinin düşük olmasına yol açacaktır. Düşük yatırımların ise ülkenin sermaye birikimine olan katkısının en alt seviyelerde olacağı aşikârdır. Dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin “fakirliğin kısır döngüsü” sürecini yaşadıklarını söylemek mümkündür. Yine aynı

şekilde az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde sermaye talebinin yetersiz olması sonucunda üretim sürecinde yeterli miktarda sermayenin kullanılmaması, üretimde prodüktivitenin düşük olmasına neden olacaktır. Bu sonuç ise aslında halkın reel gelirinin düşük olmasının nedeni olduğundan bir kısır döngü ile karşılaşıldığının göstergesidir (Kar ve Tatlısöz, 2008: 2).

Tüm bu açıklamalar kapsamında az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin sermaye kısıtı ile karşı karşıya kaldığı, gelişmiş ekonomilerin ise sermaye faktörüne bol miktarda sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Ülkeler arasında sahip olunan sermaye donanımlarında ortaya çıkan bu dengesiz yapı, dünya ekonomisindeki kaynak dağılımının etkinsizliği sonucuna sebep olmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomide milli tasarruflar ülkenin sermaye birikiminin tek kaynağı iken, dışa açık ekonomilerde yatırımları yabancı tasarruflarla finanse etmek mümkündür. Böylelikle finansal dışa açılma sonrasında yurtiçi yatırımlar artacak ayrıca gelişmiş ülkelerde düşük getiriye sahip olan sermaye, getirisinin daha yüksek olduğu az gelişmiş ülkelere kayarak dünya kaynaklarının dağılımının daha etkin bir hâl kazanmasına zemin hazırlayacaktır (Kula, 2003: 142).

Üretim faktörlerinde meydana gelecek olan değişme sonrasında hâsılada meydana gelen değişimi daha açık görebilmek amacıyla teknolojiyi veri kabul ettiğimizde üretim fonksiyonu basitçe aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = F(L, K) \quad (18)$$

Böyle bir durumda üretim yalnızca emek (L) ve sermayeye (K) bağlı olarak değişmektedir. Sermayenin marjinal ürünü (MPK) sermayedeki son birimlik değişiminin toplam hâsılada yarattığı değişim olarak ifade edilmektedir. Sermaye miktarında meydana gelebilecek ΔK kadarlık bir artış, toplam hâsılada $MPK \times \Delta K$ kadarlık bir artış meydana getirecektir (Yıldırım vd. 2009: 498). Bu durum aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta Y = MPK \times \Delta K \quad (19)$$

Örneğin sermaye stokunda meydana gelecek 1.000 birimlik bir artış sermayenin marjinal ürünü 0,50 iken toplam hâsılada 500 birimlik artış sağlayacaktır.

3.1.3.3. Doğal Kaynaklar

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesine imkân sağlayan geleneksel üretim faktörlerinden bir tanesi de doğal kaynaklardır. Bu bağlamda doğal kaynaklar, doğada ortaya çıkan ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasını gerçekleştirebilen veya kullanılmaya hazır olan varlıkların tümü olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyişle insan haricinde doğada bulunan tüm varlıklar doğal kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Toprak, su, madenler, ormanlar doğal kaynaklara örnek olarak sunulabilmektedir. Bunun yanı sıra doğal kaynaklar yenilenebilir – yenilenemez ve yaşıyor – yaşamıyor olmak üzere çeşitli gruplara ayrılabilirler. Yenilenebilir doğal kaynaklara toprak, orman, hava, su örnek teşkil ederken; yenilenemez doğal kaynaklara petrol yatakları, doğal gaz, nikel, demir ve diğer madenler örnek olarak gösterilebilir. Yaşayan doğal kaynaklara hayvanlar ve ormanlar örnek olarak gösterilebilirken; yaşamayan doğal kaynaklara fosil yakıtları ve mineralleri gösterebiliriz (Taban, 2008: 19).

Bir doğal varlığın kaynak olarak gösterilebilmesi için o doğal varlığın bir malın üretiminde kullanılabilmesi şartı aranmaktadır. Bu durum ise bilgi kavramının devreye girmesi ile mümkün olabilecek bir durumu ifade etmektedir (Karakayalı ve Dilber, 2013: 48). Dolayısıyla doğal kaynakların miktarının fazla olması ülkenin büyümesine her zaman katkı sağlayamayabilir. Önemli olan, mevcut doğal kaynakların bilgi ve teknoloji doğrultusunda optimum bir şekilde değerlendirilebilmesidir.

Bilindiği üzere doğal kaynaklar toplumlar arasında eşit olarak dağıtılmamış, bazı toplumlarda fazla olan kaynakların diğer toplumlar tarafından hiç sahiplenilmemiş ya da az miktarda olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ülkeler arası münasebetlerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır (Karakayalı, 2010: 64).

1950’li ve 1960’lı yılların geleneksel görüşlerine göre doğal kaynaklar bakımından nispi olarak daha zengin olan ülkelerin daha az doğal kaynağa sahip olan ülkelere kıyasla daha yüksek büyüme oranlarına sahip olacakları tezi yaygındı. Ancak, Arjantin ve Brezilya gibi zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerin bu kaynakları kullanma konusundaki başarısızlıkları; Şili ve Bolivya gibi ülkelerin madencilikte ileri seviyede olmalarına rağmen ekonomik gelişme açısından başarısız bir performans sergilemeleri; buna karşılık Japonya’nın son elli yılda daha az doğal kaynağa sahip olmasına rağmen oldukça başarılı bir büyüme eğilimi içinde bulunması bu tezin geçerliliğini kaybetmesine neden olmuştur (Taban, 2008: 20).

3.1.3.4. Teknolojik Gelişim

Çıktı üretebilmek amacıyla üretim faktörlerinin birlikte nasıl çalıştırılması gerektiği bilgisi üretim teknolojisi, üretim faktörlerinin çıktı üretebilmek için bir araya getirdikleri bilgi birikimin zaman içinde gelişmesi ise teknolojik gelişme olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2007: 191). Dolayısıyla üretim faktörlerinin miktarında bir değişme olmasa dahi bu faktörlerin verimliliklerinde meydana gelebilecek bir artışın üretim artışını sağlayacağı aşikârdır. Faktörlerin verimliliğinde meydana gelebilecek artış ise üretim faktörleri (emek ve sermaye) sabitken, daha fazla üretimin ortaya çıkması olarak kendisini gösterecektir. Bu durum ise ekonomik büyümenin tanımını yaptığımız kısımda ifade ettiğimiz gibi R. Solow tarafından ortaya konulan teknolojik gelişimden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde ülkelerin sahip oldukları teknoloji düzeyi; üretim süreci, ürünün niteliği, üretim ve yönetimin planlanması, pazarlama ve satış sonrası servis ile ilgili bilgilerin veya deneyimlerin oluşturduğu büyüklük olarak ifade edilebilir (Kibritçioğlu, 1998: 211). Bu bağlamda teknoloji düzeyinin geliştirilmesi de iç ve dış kaynaklar vasıtasıyla gerçekleştirilebilir.

İçsel kaynaklar arasında firmanın kendi çaba ve deneyimleri sonucu elde ettiği araştırma geliştirme etkinliklerini ve firmada çalışan tüm kesimin iş başındaki deneyimlerinin artışını göstermek mümkündür. Bu söylem iktisat literatüründe “yaparak öğrenme (learning by doing)” olarak ifade edilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 211).

Teknolojik gelişmenin dışsal kaynakları ise teknoloji transferleri ve hükümetlerin makroekonomik performanslarını üst seviyeye çıkartabilmek amacıyla uygulamış oldukları eğitim ve teknoloji politikalarıdır. Teknoloji transferlerinin çoğu zaman yasal bir şekilde gerçekleştirilebileceği gibi, yasal olmayan şekillerde de gerçekleşmesi mümkündür (Kibritçioğlu, 1998: 211).

Teknolojik gelişmeler doğal kaynaklar üzerinde de başlıca iki önemli etki yaratmıştır. Bunlardan ilki mevcut teknik gelişmelerin yeni çalışma ve istihdam alanları yaratması sonucunda kullanılmayan veya az kullanılan kaynakların değerlendirilmesini sağlamasıdır. İkincisi ise teknik gelişmelerin doğal kaynakların niteliklerinde de değişme ortaya çıkartarak yeni kullanım alanlarını oluşturabilmesidir.

Petrolden elde edilen yatak ve giyim eşyaları üretimi buna örnek olarak gösterilebilir (Karakayalı ve Dilber, 2013: 48-9).

3.1.4. Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi sürecinde itici güç durumunda bulunan bazı konular son zamanlarda yapılan çalışmaların temel konularını oluşturmuştur. Bu bağlamda iktisadi büyüme ile birlikte aynı zamanda toplumun refah seviyesini de ilgilendiren gelir dağılımı, kültürel değişim, eğitim ve sağlık hizmetlerinin arttırılması, istihdam ve işsizlik, doğal kaynakların kullanımı gibi konular son yapılan çalışmalarda yer edinmiştir (Akıncı, 2013: 105).

Bu bağlamda ekonomik büyüme türlerini “spontane büyüme, planlı büyüme, kapalı büyüme, açık büyüme, durgun büyüme, üstel büyüme, biyolojik büyüme, dengeli ve dengesiz büyüme” olmak üzere dokuz başlık altında toplamak olanaklıdır (Özgüven, 1988: 85).

3.1.4.1. Spontane Büyüme

Spontane büyüme; devletin ekonomiye müdahalesinin minimum seviyede olduğu, üretim araçlarının diğer etkenlerden bağımsız bir şekilde kendiliğinden harekete geçmesi sonucu belirli bir büyüme oranının sağlandığı büyüme türüdür. Devlet müdahalesinin olmaması gerektiği savını paylaşan iktisadi akımların oluşturduğu teorilerde görünmektedir (Özgüven, 1988: 85).

3.1.4.2. Planlı Büyüme

Kıt kaynakların hangi tür malların üretiminde hangi oranda kullanılacağına planlı bir şekilde yürütülmesi sonucu gerçekleşen büyüme türüne planlı büyüme adı verilmektedir. Böylelikle birden fazla alanda üretimin daha etkin bir şekilde gerçekleşmesi söz konusu olabilmektedir. Uygulanan planların ekonomideki tüm sektörler için zorunlu olması otoriter planlama olarak ifade edilirken, bazı sektörler için zorunlu olması yol gösterici plan olarak tanımlanmaktadır (Özgüven, 1988: 85).

3.1.4.3. Açık Büyüme

Açık büyüme uluslararası sermayenin ülke ekonomisinin büyümesi için son derece önem arz ettiği, dolayısıyla da yabancı sermayeyi ülke ekonomisine dâhil edebilmek için uygun yatırım ortamının ülkede sağlanmaya çalışıldığı bir büyüme

şeklidir. Açık büyüme şekli 19. yüzyıldan itibaren serbest piyasa ekonomisini benimsemiş tüm ekonomilerde görülen bir büyüme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu sermayenin mobilitesi dışında diğer üretim faktörlerinin de ülkeler arasında eşit oranda dağılımının gerçekleşmemiş olması ülkeleri birbirleri ile ticaret yapmak zorunda bırakmış ve uzmanlaşma olgusunun gerçekleşmesine katkı sağlamıştır (Özgüven, 1988: 85).

3.1.4.4. Kapalı Büyüme

Kapalı büyüme, dışa bağımlılığın önüne geçebilmek amacıyla özellikle ithal ikameci büyüme stratejisi izleyen ülke ekonomilerinde görünmektedir. Böyle bir ekonomide büyüme yalnızca ülkenin kendi öz kaynaklarıyla gerçekleşmekte olup, söz konusu dış ticaretin gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır (Özgüven, 1988: 85).

Bu süreç içerisinde devletin ekonomiye her alanda müdahalesi söz konusu olmakla birlikte, 19. yüzyıl Japonya'sı, 20. yüzyıl Sovyet Rusya'sı kapalı büyüme sürecini yaşamış ülkelere örnek teşkil etmektedir.

3.1.4.5. Durgun Büyüme

Milli gelirden meydana gelen artış hızı ile nüfus artış hızının birbirine eşit olduğu durumda kişi başına düşen gelir artış hızının değişmemesi durgun büyüme olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla durgun büyümede ülkede artan nüfusun artan geliri absorbe etmesinden kaynaklı olarak ekonomik büyümenin gerçekleşmiş olmasına rağmen kişi başına gelirden artıştan söz etmek mümkün olmamaktadır (Akıncı, 2013: 107).

3.1.4.6. Üstel Büyüme

Üstel büyüme türünde ekonomik büyüme hızı giderek artmaktadır. Ancak ekonomik büyümede meydana gelen böyle bir artışın kalıcı olamama durumu söz konusudur. Üstel büyümenin kalıcı olmasını sağlayabilecek unsur ekonomik büyüme hızının sürekli ve artan bir şekilde nüksetmesidir. Bu durum ise makroekonomik göstergelerin her defasında bir öncekine göre gittikçe iyileşir bir hâl alması durumudur. Çin ekonomisinde birbirini takip eden dönemler itibari ile ortaya çıkan yüksek ve artan büyüme hızları, üstel büyüme sürecine örnek olarak gösterilebilir (Akıncı, 2013: 107).

3.1.4.7. Biyolojik Büyüme

İktisadi büyüme kökeni bakımından biyolojik bir kavram olmakla birlikte genişleme, çoğalma, nitelik bakımından yükselme olarak ifade edilebilmektedir. Biyolojik büyümede ekonomi önce hızlı bir şekilde büyümeye başlamakta, daha sonra söz konusu büyüme yavaşlamakta ve nihayetinde durma aşamasına ulaşmaktadır. Durma aşamasından sonra ise ekonomide daralma ortaya çıkmaktadır. Bu durum konjonktürel dalgalanmalar şeklinde kendisini göstermektedir (Akıncı, 2013: 107).

3.1.4.8. Dengeli Büyüme

Dengeli büyüme tüm sektörlerde birlikte ve aynı anda yapılan yatırımlar sonrasında ortaya çıkan büyüme türüdür. Böylece bir sektörde yapılan yatırımlar, o sektörde yaratacağı üretim artışıyla birlikte diğer sektörlerde de dışsal tasarruflar yaratacaktır. Dolayısıyla yatırımın getirisi tek bir sektörde değil, birbirine değen pek çok sektörde ortaya çıkacaktır. Sektörlerin birbirleriyle aralarında kurmuş oldukları bağıllık nedeniyle bir sektörde üretilen nihai bir mal aslında diğer bir sektörün girdisini oluşturabilmektedir. Örneğin cam sanayisinde üretilen cam, otomotiv sanayisinin girdilerinden biridir. Otomotiv sanayisinin olduğu bir ülkede yapılan yatırımlar yalnızca bir defa değil, daha fazla verim yaratacaktır. Başka bir deyişle özel getiriler ile sosyal getiriler arasındaki farkları ortadan kaldırmak amacıyla birbirine talep yaratması muhtemel faaliyet kollarında yatırımlara girişilmesi ve böylece yatırım faaliyetlerinin geniş tutulması sonucunda oluşan büyüme türüdür (Kaynak, 2005: 316).

3.1.4.9. Dengesiz Büyüme

Dengesiz büyüme stratejisinin en önemli savunucusu olan A. O. Hirschman'a göre az gelişmiş ülkelerdeki kıtlık yalnızca kaynakların kendi azlığından kaynaklanmamaktadır. Bu kaynakları bir araya getirerek işletecek araçların, yeteneklerin ve karar vericiliğin yetersizliği de bu ülkelerin az gelişmiş olmalarının sebepleri arasındadır. Az gelişmiş ülkeler yeterli kaynağa sahip olmadıkları gibi var olan kaynakları da ekonomik şekilde değerlendirememektedirler. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin dengesiz büyümek zorunda olduğu Hirschman tarafından belirtilmiştir (Kaynak, 2005: 321). Dolayısıyla dengesiz büyüme stratejisi; bütün sektörlerde eş anlı yatırımlar yapmayı değil, yatırımlar arasında tercih ve seçim yapmayı önerir. Dengeli büyüme görüşünün aksine dengesizlik ve ekonomik

gerginlikler kasten yaratılmalı ve kaynaklar potansiyeli olan sektörlere piyasa ekonomisi ile yönlendirilmelidir (Karakayalı ve Dilber, 2013: 130).

3.1.5. Ekonomik Büyüme Teorileri

Çalışmanın bu kısmında, ekonomik büyümeyi açıklamada geliştirilen farklı ekonomik büyüme teorilerine yer verilmiştir.

3.1.5.1. Klasik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyümeyi açıklamada ilk teoriler klasik iktisatçılardan gelmiştir. Bu öncü iktisatçılardan Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Karl Marx ve Joseph Schumpeter'in ekonomik büyüme teorileri hakkında bilgiler aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

3.1.5.1.1. Adam Smith'in Büyüme Teorisi

Klasik iktisadın öncüsü olarak kabul gören Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı kitabında ekonomik büyüme konusundaki fikirlerine yer vermiştir. Smith, ekonomik büyümenin temel kaynağının işbölümü ve sermaye birikimi olduğunu söylemiştir. Ekonomik büyümenin de süreklilik arz etmeyerek belli bir büyüme gerçekleşmesinden sonra ekonominin durgunluğa gireceğini bu durumun ise olumsuz bir süreç olmadığını kabul etmektedir.

Smith, emeğin sermaye verimliliğini arttıran sürecin işbölümünden kaynaklandığını ileri sürmüştür. İşbölümünün artması, emeğin verimliliğinin yani işgücü başına üretim miktarı da artması anlamına gelmektedir. İşbölümünün üretimi arttırmasını üç nedene bağlamıştır. Birincisi, her işgücünün belli bir iş üzerinde yoğunlaşmasıyla o işte işgücünün yeteneğinin artacağıdır. İkincisi, işbölümüyle farklı işlere geçiş sırasında oluşacak zaman kaybından tasarruf edilir. Üçüncü olarak, işçiler kendi iş alanlarında işgücünün verimliliğini arttıracak alet ve makineler geliştirir ve bunları işlerinde kullanırlar (Taban, 2016: 51-52).

Ekonomik büyümenin en önemli kaynaklarından biri olan sermaye birikimin kaynağı, kâr ve tasarruflarıdır. Adam Smith, tasarruflar üzerinde durarak, tasarrufların mutlak suretle yatırımlara dönüşeceğini ve ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. Sermayenin tutumlulukla artacağını, israf ve kötü idare ile azalacağı fikrini benimsemiştir. Tasarrufların kaynağının gelir olmasına karşın gelir artmasıyla daha

fazla tasarruf yapılacağı anlamına gelmeyeceğini, tasarrufların asıl kaynağının tutumluluk olduğunu söylemiştir.

Adam Smith'e göre, özgür bir ortamda bireyler kendi menfaatlerini gözeterek bir anlama toplumsal menfaatleri de gözetmiş olmaktadır. Kişisel çıkarların ön planda olduğu ekonomilerde görünmez elin toplumsal menfaatleri maksimize edeceğini söyleyerek, devletin ekonomiye müdahale etmemesi fikrini benimsemiştir. Smith'e göre devletin iki temel görevi vardır. Bunlardan ilki, savunma, adalet ve temel eğitim işlerinin yürütmek, ikincisi ise işbölümünü ve pazarı arttıran yol, köprü, su kanalı, liman gibi yatırımlar yapmaktır. Smith, dış ticaret pazarının büyümesiyle işbölümünün artacağı ve ekonomik büyümeyi sağlayacağını ifade etmiştir.

3.1.5.1.2. David Ricardo'nun Büyüme Teorisi

David Ricardo Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri adlı eserinde geliştirdiği büyüme modeliyle birlikte klasik büyüme modeline en büyük katkıyı yapmıştır. Bu sebepler model genel itibarıyla Ricardo Modeli olarak anılmaktadır. Ricardo iktisadi faaliyet yapan üç grup insanı; toprak sahipleri, kapitalistler ve işçiler olarak ayırır ve bunların gelirlerini sırasıyla rant, kar ve ücret olarak sıralar. Kapitalistler elde edecekleri karı sermayelerine ekleyerek daha fazla işçi çalıştırıp daha fazla kar elde etme amacı güderler. Bu amaçları doğrultusunda iktisadi büyümeyi harekete geçirirken büyük bir rol oynarlar. 19. yüzyıl İngiltere'sinin sorunlarından etkilenerek geliştirilmiş bir modeldir. Bu dönemde, tasarruf artışı ve sermaye birikimi oldukça yüksekti. Bunların yanında teknik alandaki yeniliklerle sanayi sektöründe verim yükseliyor ve üretim artışı hızlanıyordu. Oysa tarım sektöründe verim düşük seviyelerdeydi. Ücret düzeyleri en az geçim seviyesinde olup tam istihdam koşulları hâkimdir. Sanayi sektöründeki verimlilik artışının sürekli devam edeceği fikri Ricardo'ya göre imkânsızdı. Elbet bir gün tarım sektöründeki artan maliyetler neticesinde ücret seviyeleri artacak, kar oranları düşecek ve en sonunda ekonomik büyüme sona erecekti. Ricardo, yeni yatırımlara neden olan faktörün kar güdüsü olduğundan dolayı kar oranı düştüğünde ekonomik büyümenin duracağını ileri sürmüştür (Taban, 2016: 53). Ricardo modelinin varsayımları (Taban, 2016: 53);

- Başlangıçta kar oranlarının yüksek olması nedeniyle tasarruf artışı ve sermaye birikimi hızlıdır.

- Tarım sektöründe üretim faktörü sermaye ve emek sabit bir bileşendir. Emek ve sermaye birbirlerinin yerine ikame edilmesi söz konusu değildir.
- İşgücü ve sermaye kendi içlerinde büyürken, toprak arzı sabittir.
- Tarım yapılacak elverişli araziler sınırlıdır. Araziler verimlilik açısından birbirinden farklı özellik gösterir. İlk etapta en verimli araziler tarım için kullanılır. Nüfus arttıkça daha az verimli arazilerde üretime katılır. Tarım sektöründe teknik gelişme hızı yavaş olduğu için azalan verimler yasası geçerli olur.
- Ekonomi sürekli tam rekabet ve tam istihdam koşulları altında olduğu için devlet ekonomiyeye müdahalede bulunmaz.

3.1.5.1.3. Thomas Malthus'un Büyüme Teorisi

Ricardo'nun modelinin işlemlerini sağlayıp dinamiklik kazandıran Malthus, sürekli nüfus artışının, gelecekte gıda arzının yetersiz kalacağını, böylece insanlığın refahını tehdit edeceğini ileri sürmüştür. Malthus'un modeline göre, nüfus artışı kontrol altına alınmadığı takdirde nüfus geometrik bir dizi şeklinde artmaya devam ederken, gıda arzında aritmetik bir dizi şeklinde artış olacak ve nüfus ile gıda arzındaki fark gittikçe büyüyecektir (Taban, 2016: 54).

Malthus, ölüm oranlarının düşerken doğum oranlarını yükseleceğini varsaymaktadır. Nüfus artışının temel nedeni ölüm oranlarındaki düşme olduğunu kabul etmektedir. Ancak Malthus'un doğum üzerine yaptığı tahminlerin aksine doğum oranları, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte azalma sürecine girmiştir. Malthus'un öne sürdüğü teoriye göre, nüfus artışı kontrol altına alınmadığı takdirde nüfus 225 yılda 512 misli artarken, gıda arzı aynı dönem içerisinde 10 misli artacaktır. Nüfusun 25 yılda iki misline çıkması %2,7 oranında nüfus artışına karşılık gelmektedir (Taban, 2016: 55).

Malthus'un gıdanın arzının aritmetik dizi ile arttığı iddiası, nüfusun geometrik dizi esaslı ile arttığı şeklindeki ifadesi göz önüne alındığında, tarım kesiminde azalan verimler yasasının geçerli olduğunu göstermektedir.

Malthus'un büyüme teorisinin sağlık, gelir dağılımı ve teknolojik ilerleme hakkında iddialar barındırır. Sağlık alanındaki ilerlemelerle ölüm oranları azalırken kişi başına düşen çıktıyı azaltacağını ifade etmiştir. Bahsedilen durumun sonucu

olarak, toplumda daha fazla insanın fakir bir biçimde yaşamasına neden olacaktır. Malthus'a göre bu yüzden sağlık alanındaki gelişmeler hiçbir önem arz etmemektedir. Ayrıca Malthus, devletin gelir adaletsizliğini gidermek amacıyla toprak sahiplerinden işgücüne kaynak aktarmasının daha fazla insanın fakir bir halde yaşamasından başka bir işe yaramayacağını söylemiştir. Çünkü bu gelir transferi neticesinde işgücünün daha iyi beslenmesi ve sağlık imkânlarından faydalanması neticesinde daha çok insanın daha büyük çıktı üzerinden daha düşük kişi başı çıktı elde edecektir. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda da kişi başına çıktı düzeyinin değişmeyeceğini ileri süren Malthus'a göre, teknolojik gelişmelerin uzun dönemde üretim artışına paralel şekilde nüfus artışı gerçekleşeceği için kişi başına çıktı miktarını değiştirmeyecektir (Taban, 2016: 56).

3.1.5.1.4. Marksist Büyüme Teorisi

Karl Marx'ın ekonomik teorisi, kapitalist ekonomik sistemin yapısını ve dinamiğini anlatmayı amaçlamaktadır. Marksist teori sanılanın aksine sosyalizmin veya planlı ekonomiler teorisi demek değildir. Marksist ekonomik teorinin temel tezi, ücretlilerin sömürülmesi ve işçilerin fazla çalıştırılmalarının kapitalist sınıfın kârının kaynağı olarak görmesidir. Ücretliler çalıştığı bir kısmı karşılığında ücret olarak almakta, diğer kısmını ise bedava olarak çalışmaktadır. Bedavadan çalışılan değer ise, kapitalistlerin karını oluşturmaktadır. Marx'ın bu iddiası emek değer teorisi, fazla-değer teorisi ve kâr teorisi kapsamında ispat edilmeye çalışılmıştır.

Marx, teorisinde çalışma gücü ve kabiliyetlerini oluşturan yeteneklerin bütünü emek olarak görmüştür. Üretim sürecine katılan sermayeyi emek tarafından üretilmiş bir mal olarak görmesi nedeniyle üretim sürecindeki tek faktörün emek olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan malların değerinin kaynağını emek oluşturmaktadır. Marx, malların değeri ve kaynağı olan emeği belli bir standartla tarif etmiştir. Marx'a göre malların değeri, sosyal bakımdan zorunlu emekle, yani normal şartlar altında malın üretilmesi için gerekli olan normal emek miktarı ile ölçülmelidir. Ancak, herhangi bir malın üretiminde farklı üretim teknikleri kullanılıyorsa, o malın değeri esas üretim tekniğine göre belirlenmesi gerekir. Marx'ta bu kriterlere göre fiyatlar belirlenirken; Ricardo'da değeri belirleyen 6 faktör, en kötü şartlar altındaki maliyettir (Taban, 2016: 57).

K. Marx kapitalist düzen içerisinde üreticinin emek talebinin, sermaye yoğun yatırım tekniklerinin kullanılmasından dolayı yavaş bir şekilde artacağıdır. Emek talebindeki bu yavaş artış, nüfus artışı ve kendine özgü iktisat dışı faktörlere bağlı olarak artan emek arzının gerisinde kalmaktadır. Emek arzının emek talebinden daha fazla olması sebebiyle ücretler asgari fizyolojik geçim seviyesinde kalacak, yedek işsiz ordusu çoğalacak ve işgücü sefaletle sürüklenecektir. İşçilerin daha fazla emek ortaya koymasına karşılık emeğinin daha aşağısı bir ücret dolayısıyla oluşan fazla değer kapitalist üreticinin sermayesine dâhil olacağı Marx'ın önemli bir iddiasıdır.

Marx, sermayeyi değişken ve sabit olarak ikiye ayırmıştır. Makine, hammadde ve binalar sabit sermayeyi oluştururken; işçilere yapılan ücret ödemeleri toplamı değişken sermayeyi oluşturmaktadır. Sermayenin organik bileşimini, sabit sermayenin değişken sermayeye oranı olarak ifade etmiştir. Marx, bu oranın artmasıyla, sabit maliyetlere göre ücret maliyetlerinin önemsiz hale geleceğini belirtmiştir. Artı değeri ise, malı satış hasılatından sermaye masraflarının düşülmesinden artı kalan değer olarak tanımlamıştır. Bu tanımla artı değer oranını artı değer sermayeye oranı olarak formüle etmiştir. Artı değer sermayeye oranı da kar oranını vermektedir. Marx'a göre kar oranı; sermayenin organik bileşimiyle ters yönlü ilişki içinde, artı değer yani sömürü oranıyla doğru yönlü bir ilişki içindedir (Taban, 2016: 58).

3.1.5.1.5. Joseph Schumpeter'in Büyüme Teorisi

Schumpeter, Marx'ın fikir ve görüşlerinden faydalanmıştır. Hatta kendi görüşlerinin Marx'ın görüşlerini tamamladığını belirtmiştir. Ancak Schumpeter, Marx'ın aksine kapitalist sistemin başarı içerisinde devam edeceğini ve hâsıla artışıyla birlikte işçilerinde ücretlerinin ve refahlarının artacağını savunmuştur. Schumpeter ekonomik büyüme teorisini, yenilikler ile girişimciler üzerine kurmuştur. Schumpeter yenilik, yeni bir üretim fonksiyonu meydana getiren yaratıcı girişimciler ile gerçekleşeceğini savunmuştur.

- Piyasaya yeni bir malın ya da mevcut malın yeni bir tipinin veya yeni bir kalitesinin sürülmesi.
- Yeni bir üretim tekniğinin kullanılması. Ancak bu yeni metodun keşfi değil ekonomik faaliyette ve üretimde ilk defa kullanılması söz konusudur.
- Yeni piyasaların açılması veya keşfedilmesi.

- Yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının bulunması.
- Endüstrinin tekrardan organizasyonu; tröstlerin kurulması ve tekelleşme, ya da tam tersi olan monopolün kırılması gibi.

Schumpeter, yenilikler ile eski malların ve endüstrilerin yıkılıp yerine yenilerinin kurulması sürecinde kapitalizmin sürekli yenilenmesini yaratıcı yıkım olarak tanımlamıştır. Kapitalizm sürekli büyümeyi ve gelişmeyi sağlamak için, yenilikler birçok şeyi ortadan kaldırırken toplumu da dönüştüreceğini savunur (Taban, 2016: 60).

Schumpeter teorisinin ikinci temel kavramı olan girişimciler, yenilikleri uygulayan kişilerdir. Schumpeter'e göre girişimciler, endüstrinin kaptanlarıdır ve onları idareciler ve kapitalistlerden ayırmak gerekir. Kapitalistler, sermaye sağlayan kişilerdir. İdareciler, üretim işlerini yürüten kişilerdir. Bu yüzden girişimciler bu gruplardan ayrılarak yenilikleri uygulayan, yenilikler için yatırımlar yapan ve bu yatırımların risklere girişen kimselerdir. Schumpeter'in büyüme teorisinde girişimcilerin, yenilikleri ortaya çıkardığını ve büyümenin itici gücünün teknolojik gelişmeler olduğu vurgulanmıştır. Schumpeter ile birlikte kapitalist ekonominin büyümesini gerçekleştiren teknolojik gelişme veya yeniliklerin içsel bir değişken olarak karşımıza çıkar.

3.1.5.2. Modern Büyüme Teorileri

3.1.5.2.1.Dışsal Büyüme Teorileri

Teknolojik ilerlemeyi dışsal olarak kabul ettiği için bu ismi alan Dışsal büyüme teorileri, Post-Keynesyen Harrod-Domar Büyüme Modeli ve Neo-Klasik büyüme modeli kabul edilen Solow Büyüme Modeli ayrı olarak incelenmiştir.

3.1.5.2.1.1.Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod ve Domar'ın analizi, kısa dönemli oluşturulan Keynesyen makroekonomik denge modelini uzun döneme taşımaya ve genişletmeye yöneliktir.

3.1.5.2.1.1.1.Harrod Modeli

Roy F. Harrod'un 1939 yılında yayınladığı An Essay in Dynamic Theory isimli makalesinde Keynes'in statik analizini geliştirerek ekonomik büyümeyi açıklamak için dinamik bir analiz ortaya koymuştur. Bu dinamik analizle oluşturulan model

literatürde Harrod Modeli olarak ele alınmaktadır. Harrod modelinin belirleyicisi olarak tasarruf ve yatırım değişkeni vardır. Ekonomik dengenin sağlanması için yatırım, sermayenin marjinal verimliliği ve hızlandırıcı gibi değişkenlerin tasarruf eğilimine göre hareket etmesi gereklidir (Taban, 2016: 61). Harrod modelinde planlanan tasarruflarla (S^P), dönem sonu gerçekleşen tasarruflarla (S^G), eşittir:

$$(S^G) = (S^P) \quad (20)$$

Harrod modeli, gecikmesiz bir tasarruf fonksiyonu ile çalışmasının yanında tasarrufların milli gelirin basit oransal bir fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır (Taban, 2016: 62).

$$S = s.Y \quad (21)$$

Bu formüldeki S tasarrufu, s marjinal tasarruf eğiliminin, Y milli geliri göstermektedir. Yatırımlar ele alındığında, dönem sonu gerçekleşen yatırım (I^G) ile gerçekleşen tasarruf (S^G) eşit olduğu için şu şekilde yazılabilir:

$$I^G = S^G \quad (22)$$

şeklinde olur. Ancak geriye kalan planlanan yatırımlar (I^P)'da aynı durum söz konusu olamaz. Yatırım yapan kişiler ile yatırımı planlayanlar farklı kişiler olduğu için dönem başı değerler esas alındığında tasarruf ve yatırımların birbirlerine eşit olması beklenemez ayrıca böyle bir kaidede yoktur. Planlanan tasarruf ve planlanan yatırım değerlerinin büyüklüklerine göre ekonominin denge durumunda sapsmalar meydana gelir. Dönem başı planlanan yatırımlar planlanan tasarruflardan az (veya gerçekleşen yatırımlar planlanan yatırımlardan fazla) yani $I^P < S^P$ (veya $I^G > I^P$) ise, ekonomide yatırım (üretim) eksiliği ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle, ekonomide talep fazlası meydana gelir ve stoklarda azalma oluşur. Harrod (1939), göre, belli bir üretim artışını gerçekleştirmek için planlanan yatırım (I^P) düzeyinin planlanan sermaye-çıktı oranı (C^P) ile belirlenebilir. Sermaye-çıktı oranı (C), hızlandırıcı katsayısı olarak da tanımlanabilmektedir:

$$S^P = I^P = C^P(Y_t - Y_{t-1}) \quad (23)$$

Bu formülde I^P planlanan yatırımı, C hızlandırıcı katsayısını temsil etmektedir. Mutlak gelir seviyesi (üretim) ile sermaye birikimi arasında paralel bir ilişki vardır. Yatırım denkleminde hızlandırıcı katsayısı, mutlak gelir seviyesine bakılmaksızın sabit

olduğu varsayılmıştır. Ancak hızlandırıcı katsayısı farklı gelir seviyelerine ya da üretim miktarına göre farklı değerler alabilir. Harrod modelinde hızlandırıcı katsayısı basitlik sağlaması amacıyla sabit varsayılmıştır (Taban, 2016: 62).

Harrod modelinde üç farklı eşitlikle büyüme hızı izah edilmiştir. Bunlar, gerekli, fiili ve doğal büyüme hızıdır. Gerekli büyüme hızı gerçekleştiğinde her kesimin memnun kalacağı büyüklüğü ifade etmektedir. Şu şekilde formüle edilmiştir:

$$S^P = I^P \quad (24)$$

$$s \cdot Y_t = C \cdot (Y_t - Y_{t-1}) \quad (25)$$

$$G_W = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} = s/c \quad (26)$$

Bu formülde, s marjinal tasarruf eğilimini, C hızlandırıcı katsayısını, G_W ise gerekli büyüme hızını göstermektedir. Harrod modelinde hızlandırıcı katsayısı, gerekli büyüme hızını gerçekleştirmek için gerekli olan sermaye miktarını göstermektedir. Gerekli büyüme hızı, özellikle yatırım planlaması yapan girişiciler için daha da önemlidir. Gerekli büyüme hızının gerçekleşmesiyle atıl kapasite veya kapasite fazlalığı oluşmayıp elindeki üretilen malların tamamını satan girişimci, halinden memnun olduğu için sonraki dönemde de aynı oranda üretim artışını planlar. Modeldeki ikinci büyüme hızı olan fiili ya da cari büyüme hızı, dönem sonu gerçekleşen büyüme üretim artışını temsil ettiği için ex-post bir kavramdır.

$$G = \frac{S_G}{C} \quad (27)$$

şeklinde ifade edilir. Gerçekleşen tasarruflar (S_G), fiili büyüme hızı (G) ile hızlandırıcı katsayısının (C) çarpımına eşittir. Fiili büyüme hızında kullanılan hızlandırıcı katsayısı, gerekli büyüme hızında kullanılanıdan farklıdır. Harrod modelinde gerekli ve fiili büyüme hızlarının karşılaştırılması durumunda üç farklı durum ortaya çıkar (Taban, 2016: 63);

- Denge Durumu: Gerekli ve fiili büyüme hızlarının birbirine eşit olması.
- Enflasyonist Süreç: Fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından büyük olması.
- Durgunluk Süreci: Fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından küçük olması.

Harrod modelinde, sermayenin tam olarak kullanılması yani tam kapasite büyüme için gerekli büyüme hızının fiili büyüme hızına eşit olması ($G_w = G$) gerekir. Harrod modelinde dengeli büyüme şartı bu durumu ifade etmektedir. Bu eşitlikle tasarruf ve yatırım planlarının gerçekleştiği anlamı içerir. Yani üretim planları gerçekleşerek, üretilen malların tamamı satılmış, talebin karşılanmaması gibi bir durum ortaya çıkmamıştır. Bu denge hali girişimciler için memnun edici bir durumdur. Durumun böyle gideceğini düşünen girişimciler, gelecek dönemde de aynı oranda üretim artışı planlarlar. Dolayısıyla, gelecek dönemde ($G_w = G$) durumu gerçekleşecek ve bu denge sürüp gidecektir. Harrod modelinde enflasyonist süreç, fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızını aşması durumunda ($G > G_w$) ortaya çıkar. Bu süreç başka bir ifadeyle, gerçekleşen büyüme hızının planlanandan yüksek olmasıdır. Enflasyonist süreç, hızlı gelir artışı daha fazla yatırımı teşvik etmiştir. Daha fazla yatırım daha fazla sermaye gerektirdiği için sermaye yetersizliğini beraberinde getirir. Bu yetersizlik, üretimin talep artışına yetişememesine neden olarak talep fazlası meydana gelecektir. Harrod'a göre ekonomi dengeden bir kez saparsa, gelecek her dönem için dengesizlik kümülatif olarak artacaktır. Harrod modelinde bu durumu daha belirgin şekilde ifade etmek için bıçak sırtı denge kavramı kullanılmıştır (Taban, 2016: 65).

Fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından küçük olması ($G < G_w$), hedeflenen büyüme hızının dönem sonunda gerçekleşmemesi, daha düşük büyüme hızının gerçekleşmesi anlamına gelir. Bu durum, durgunluk sürecini ifade etmektedir. Yani, dönem başında planlanandan daha fazla yatırım gerçekleşmiş ve aşırı kapasite ortaya çıkmıştır. Arz-talep dengesi bozulmuş, arz talepten daha fazla artmıştır. Aşırı kapasiteyle birlikte arzulanmayan stok birikimi oluşacak ve ekonomi durgunluğa itilecektir. Girişimciler bu süreçle birlikte gelecek dönemlerde yatırım ve üretimlerini azaltacak ve ortaya işsizlik ve eksik kapasite kullanımı çıkacaktır (Taban, 2016: 65).

Modelde diğer büyüme hızlarından farklı içeriğe sahip büyüme hızı, doğal büyüme hızı olarak adlandırılmıştır. Doğal büyüme hızında kendiliğinden veya serbest piyasanın işlemesi sonucu otomatik olarak oluşmasının aksine belirli sınırlandırmalar altında gerçekleşir. Doğal büyüme hızı, nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme hızı olarak kabul edilmektedir. Emek, sermaye, doğal kaynak artışı ve teknolojik gelişme gibi faktörler, belirli bir dönem içindeki üretim miktarının

maksimum büyüklüğünü belirler. Modelde nüfus ve teknolojik gelişme faktörleri ön plana çıkar. Bunun nedeni Harrod modelinde artan işgücünün tam istihdamını sağlayacak büyüme hızı belirlenmesi esas amaçtır.

$$G_n = n + t.g \quad (28)$$

şeklinde formüle edilmiştir. Formülde G_n doğal büyüme hızını, n nüfus artışını, $t.g$ ise teknolojik gelişmeleri ifade etmektedir.

3.1.5.2.1.1.2.Domar Modeli

Evsey D. Domar 1947 yılında yayınladığı *Expansion and Employment* adlı makalesiyle tıpkı Harrod gibi Keynes'in kısa dönemli statik analizini uzun dönemli bir analize dönüştürmüş ve yatırımların etkilerini daha kapsamlı olarak ele almıştır. Harrod gibi Domar da ekonomik büyümenin denge şartlarını incelemiştir. Ekonomi tam istihdam düzeyinde sürekli büyüme, Domar modelinin başlangıç noktasını temsil eder. Domar yatırımın, kapasite ve gelir arttırıcı etkileri olduğunu ileri sürmüştür. Bu iki etkinin eşitlendiği sürece ekonomik büyüme denge halindedir. Domar modelinde yatırımların kapasite arttırıcı etkisi ve gelir arttırıcı etkileri incelenmeden önce modelin varsayımlarının bahsedilmesi daha yerinde olacaktır (Taban, 2016: 67). Domar modelinin varsayımları:

- Ekonomide devlet harcamaları bulunmamaktadır.
- Dışa kapalı ekonomi geçerlidir.

Domar bu iki varsayımla, devletin ve ekonomik uluslararası ilişkilerin büyüme etkisinin olmadığını ileri sürmektedir.

- Ekonomide gecikmeler yoktur.
- Ekonomi tam istihdam denge seviyesindedir.

Domar modelinde yatırımların kapasite arttırıcı etkisi vardır. Domar, üretim kapasitesi ile tam istihdam olduğu durumda ekonominin elde edeceği toplam hasılayı kastetmektedir. Bir ülkenin sermaye stokuna yapılan ilaveler net yatırımın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonominin üretim kapasitesini arttıran net yatırımlar, ekonominin potansiyel gelir düzeyini arttırmaktadır. Ancak üretim kapasitesinin artması, fiilen üretilen mal ve hizmet miktarının artması manası taşımamaktadır. Sadece tam istihdam koşulları altında üretim kapasitesindeki artış ile fiili üretimdeki

artış birbirine eşit olmaktadır (Taban, 2016: 68). Büyüme sürecindeki asıl problem, ekonominin artan üretim gücünü gerçek mal ve hizmet üretimini arttıracak şekilde kullanmak, yani ekonominin tam istihdamda kalmasını sağlamaktır. Domar'a göre, üretim kapasitesindeki değişim, yatırım düzeyi (I) ve yeni yatırımın ortalama sosyal verimliliğine (σ) bağlı olacaktır. Domar modelinde, sermayenin marjinal verimliliği ile ortalama verimliliği eşit kabul edilmektedir ($Y/K = \Delta Y/\Delta K = \sigma$). Herhangi bir dönemde yapılan net yatırım (I), sermaye stokundaki değişmeye (ΔK) eşittir ($I = \Delta K$). $\Delta Y/\Delta K = \sigma$ ifadesinde de ΔK yerine I konulduğunda $\Delta Y/I = \sigma$ olur. Böylece, $\Delta Y = I \times \sigma$ ifadesi elde edilir. Üretim kapasitesindeki artış ΔYq şeklinde ifade edildiğinde (Taban, 2016: 69).

$$\Delta Yq = I \times \sigma \quad (29)$$

olur. Bu ifade, herhangi bir dönemde kümülatif net yatırımın kapasite üretimini $I \times \sigma$ kadar arttıracığını söylemektedir. Bu artış, fiili üretimdeki artış değil üretim kapasitesindeki artıştır.

Diğer bir etki olan yatırımların gelir arttırıcı etkisi ekonominin talep yönünü ilgilendirmektedir. Yatırımlar için yapılan harcamalar, ekonomide çarpan mekanizmasıyla gelir artışına sebep olur.

$$\Delta Yd = \frac{1}{\alpha} \times \Delta I \quad (30)$$

Formülde ΔYd gelirdeki değişimi, ΔI net yatırım harcamalarındaki değişimi, α marjinal tasarruf eğilimini göstermektedir. $1/\alpha$ ise Keynes yatırım çarpanıdır. Yatırım çarpanı, yatırımlardaki bir birimlik artışın geliri veya talebi çarpan katsayısı kadar arttıracığını ifade eder. Yatırımların gelir etkisinin olması için yatırımlar bir önceki döneme göre artış göstermesi gerekir ($I_t > I_{t-1}$).

Domar modelinde dengeli büyümeden anlaşılan, boş kapasite meydana getirmeyen gelir veya yatırım artışıdır. Ekonomi tam istihdam düzeyinde dengedeysen yapılan yatırımlar bir taraftan üretim kapasitesini arttırırken diğer taraftan toplam talepte artışa neden olur. Yatırımın bu ikili özelliği, tam istihdam düzeyinde dengeli büyümeyi devam ettirebilmek bazen problem teşkil edebilir. Domar, kaynakların tam istihdam düzeyinde olduğunu duruma karşılık gelen gelirdeki artış oranını dengeli büyüme oranı olarak ifade etmiştir. Bu durum, üretim kapasitesindeki değişimlerin (ΔYq), efektif talepteki değişimlere (ΔYd) eşit olduğunda ortaya çıkar:

$$\Delta Yq = \Delta Yd \quad (31)$$

Bu eşitlikten yola çıkarak aşağıdaki eşitlik elde edilir:

$$I\sigma = \frac{1}{\alpha} \times \Delta I \quad (32)$$

Bu eşitlikteki $\Delta I/I$ ifadesi, yatırımın yüzde kaç oranında büyüdüğünü gösterir. Bu da tam istihdamda dengeli büyüme için yatırımların marjinal tasarruf eğilimi (α) ile sermayenin ortalama veriminin (σ) çarpımı kadar arttırılmalıdır. Domar modelinde, ortalama ve marjinal tasarruf eğilimi birbirine eşit ve sabit, sermayenin ortalama ve marjinal verimi birbirine eşit ve sabit kabul edildiği için yatırımın olduğu kadar gelirin de ($\sigma \times \alpha$) değerine eşit oranda artması gerektiğini ortaya koymuştur.

Domar modelinde dengeli büyüme sürecinden sapmalar meydana gelmesini büyümenin istikrarsızlığıyla ilişkilendirmiştir. Toplam talep artışı, üretim kapasitesinin tamamını kullanmaya yetmediği takdirde atıl kapasite ve dolayısıyla işsizlik meydana gelecektir. Net yatırım artışı, üretim kapasitesinin tamamını kullanmak için gerekli olan talepten fazla olduğu takdirde talep fazlası meydana gelerek enflasyonist süreç başlar.

3.1.5.2.1.2.Solow Büyüme Modeli

Harrod-Domar büyüme modeli sabit emek sermaye oranını içerdiği için NeoKlasik iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Tobin, Swan ve Solow üretim sürecinde emek ve sermayenin birbirini ikame edeceklerini varsayımından yola çıkarak NeoKlasik büyüme modellerini geliştirmişlerdir (Jones, 2007).

Robert M. Solow 1956 yılında kaleme aldığı A Contribution to the Theory of Economic Growth adlı makalesinde ekonomik büyümenin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamasından dolayı 1987 yılında Nobel İktisat Ödülü almıştır. Neo-Klasik iktisatçılar birçok model geliştirmesine rağmen Solow'un büyüme modeli esas alınmıştır. Modele Neo-Klasik denilmesinin nedeni tam rekabet koşullarını, üretim faktörlerine marjinal verimliliklerine göre ödeme yapıldığını, tam istihdamı ve değişen sermaye-çıktı oranını kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Solow büyüme modeli, sermaye stokundaki ve işgücündeki büyüme ile teknolojik gelişmelerin birbirlerini ve ekonomik büyümeyi nasıl etkilediklerini açıklamak amacıyla kurulmuştur (Taban, 2016: 70).

Neo-Klasik özellik taşıması sebebiyle Solow modelinin varsayımları şu şekilde sıralanabilir (Taban, 2016: 71);

- Ekonomide tam rekabet ve tam istihdam koşulları geçerlidir.
- Ekonomide homojen tek bir mal üretilmekte ve tüketilmektedir. Bu mal o ülkenin GSYH'sini oluşturmaktadır. Tek bir mal üretilmesi varsayımı, dışa kapalı ekonominin varlığını ortaya koymaktadır.
- Teknolojik gelişmeler, firma davranışlarından etkilenmediği için dışsaldırlar.
- Üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiri özelliğini barındırmaktadır.
- Emek ve sermaye için azalan verimler kanunu geçerlidir.
- Harrod-Domar modelinde faktörlerin ikamesi mümkün değilken, Solow modelinde emek ve sermayenin birbirlerine ikamesi olanaklıdır. Dolayısıyla, işgücü başına sermaye (K/L) artmakta veya azalmaktadır.
- Tasarruflar yatırımlara eşit ($S = sY$ ve $S = I$) olduğu için modele ayrıyeten yatırım fonksiyonunun dâhil edilmesine gerek yoktur. Çünkü tasarruf yapanlar ile yatırım yapanlar aynı kişilerdir. Bu durum Harrod-Domar modelinde tasarruf ve yatırım yapanlar farklı kişiler olduğu için ayrı bir yatırım fonksiyonuna ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.

Solow modelinde, piyasa ekonomisinin istikrarlı olduğu ve uzun dönemde ekonomilerin kesin olarak kararlı veya dengeli büyüme içerisinde olacakları öngörülmüştür. Model, ölçeğe göre sabit getirinin geçerli olduğu bir üretim fonksiyonu ve sermaye birikimi denklemleri üzerine kurulmuştur. Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda girdiler eşit oranda arttırıldığında hasılanın da aynı oranda artacağını, yani ölçeğe göre sabit getiri varsayımı kabul edilir. Solow modelinde üretim fonksiyonu Cobb-Douglas yardımıyla açıklanabilir:

$$Y = F(K, L) = K^{\alpha}L^{1-\alpha} \quad (33)$$

Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda Y çıktı düzeyini, K sermayeyi, L işgücü miktarını ifade etmektedir. $0 < \alpha < 1$ kısıtı altında α ve $1-\alpha$ katsayıları, çıktının sırasıyla sermaye ve işgücüne göre esnekliklerini verir. $Y = F(K, L)$ üretim

fonksiyonunu işgücü başına çıktı çıktı cinsinden yazma için eşitliğin iki tarafı L ile bölünür.

$$Y/L = F\left(\frac{K}{L}\right)^a = r^a \quad (34)$$

Bu denkleme göre, işgücü başına çıktının (Y/L), işgücü başına sermayenin $(K/L)^a$ ya da r^a bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Ayrıca işgücü başına düşen çıktı, işgücü başına düşen sermayenin doğru yönlü fonksiyonu anlamı çıkarılır. Üretim fonksiyonuna göre, işgücü başına sermaye arttığında işgücü başına çıktı da artmaktadır. Azalan verimler kanunu sermaye için geçerli olduğundan işgücü sermaye oranı artarken, işgücü başına çıktı azalan oranda artmaktadır. Solow modelinde ekonominin dışa kapalı olduğu ve devletin olmadığı varsayımından hareketle mal talebi, tüketim ve yatırımdan meydana gelmektedir $Y = C + I$. Bir başka ifadeyle işgücü başına çıktı (y), işgücü başına tüketim (c) ile işgücü başına yatırımın (i) toplamı şeklinde gösterilebilir.

$$y = c + i \quad (35)$$

Solow (1956) modelinde, üretim faktörlerinin sahibi olan tüketiciler gelirlerinin s kadarını tasarruf ettikleri ve böylece $(1-s)$ kadarını tüketim amacıyla kullandıkları varsaymaktadır. Tüketicilerin gelirlerinin çıktıya eşit olduğu kabul edildiği için Solow modeli işgücü başına tüketim fonksiyonu:

$$c = (1 - s)y \quad (36)$$

şeklinde olmaktadır. s sabit olduğunda işgücü başına çıktıya göre değişim gösterecektir. (36)'da elde edilen denklemi (35)'te yerine yazdığımızda aşağıdaki denklem elde edilecektir:

$$y = (1 - s).y + i \quad (37)$$

Bu eşitliği tekrar düzenlendiğimiz takdirde ise aşağıdaki denkleme ulaşırız:

$$i = s.y \quad (38)$$

Bu denklem göre, işgücü başına yatırım (i) tasarruf oranı (s) ile işgücü başına çıktının y çarpımına eşit olur. Solow modelinin kurulduğu bir diğer denklem sermaye birikimin gösterildiği denklemdir. Modelde sermaye stoku; yeni yatırımların eklenmesiyle artar, mevcut sermayenin aşınması ve eskimesiyle azalır.

Solow modelinde daha önceden vurgulanan işgücü başına düşen çıktı miktarının, sermayenin bir fonksiyonu ($y = f(k)$) olmasından hareketle daha önce verilen $i = sy$ denkleminde yerine konulduğu takdirde:

$$i = sf(k) \quad (39)$$

eşitliği elde edilir. Bu eşitlik, işgücü başına düşen yatırımın, işgücü başına sermayenin fonksiyonu olduğunu verir. Bu fonksiyondan yola çıkarak, sermaye miktarı ne kadar yüksek olursa çıktı $f(k)$ ve yatırım (i) miktarı da o kadar yüksek olacaktır.

Solow (1956) modelinde; sermaye stokunda meydana gelen değişim (Δk), yatırım (i) ile sermaye stokunda aşınma (dk) arasındaki farka eşittir:

$$\Delta K = i - dk \quad (40)$$

Tasarruf ile yatırım eşitliği söz konusu olduğu için $i = sf(k)$ denkleminde yerine konulduğunda:

$$\Delta K = sf(k) - dk \quad (41)$$

denklemini elde edilir. Sermaye birikim denkleminin daha gerçekçi olması için nüfus artışının da dikkate alınması lazımdır. Nüfus sabit bir n oranında arttığı varsayılırsa:

$$\Delta k = sf(k) - dk - nk \quad (42)$$

denkleminde ulaşılır. Bu denklem düzenlenirse;

$$\Delta k = sf(k) - (n + d)k \quad (43)$$

elde edilir. Solow (1956) nüfus artışının ve sermaye stokundaki aşınmanın, sermaye stokunu azalttığını ileri sürmüştür.

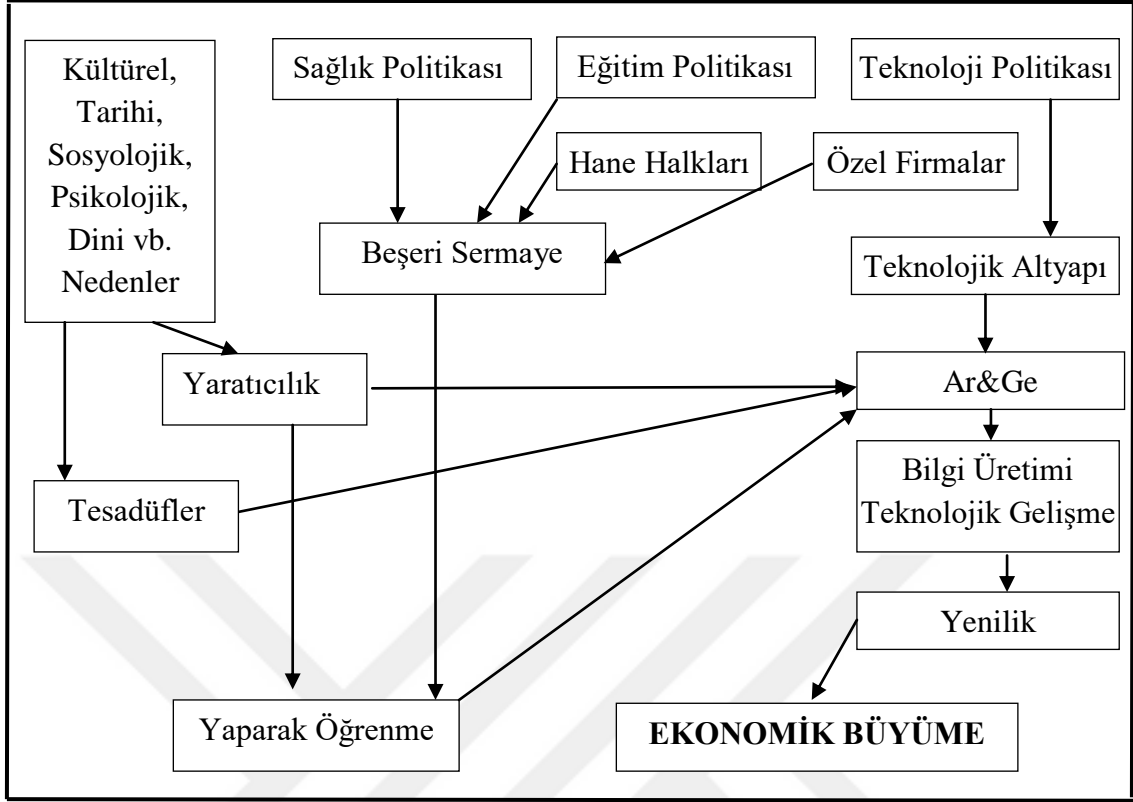
Sermaye birikimin altın kuralı yaklaşımı, Solow modeline E. S. Phelps (1961) tarafından dâhil edilmiştir. Ekonomik refahı amaçlayan kamu otoritesi, işgücü başına daha fazla sermaye düşen yani en yüksek tüketimli durgun durum düzeyini tercih ederler. Bahsedilen bu duruma sermaye birikiminin altın kural düzeyi denilmekte ve bu düzey k^{**} ile gösterilmektedir. Neo-Klasik büyüme modeli; iki ülkenin teknoloji düzeyinin, nüfus artış oranının ve üretim fonksiyonunun aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerlerini yakalayacağını savunmaktadır. Bu hipoteze yakınsama hipotezi adı verilmiştir.

3.1.5.2.2. İçsel Büyüme Teorileri

Neo-Klasik büyüme modelinin varsayımlarının ortaya çıkan gelişmelerle örtüşmemesi, içsel büyüme modellerinin ortaya çıkmasında en belirgin faktör olmuştur. Neo-Klasik modelin ileri sürdüğü yakınsama hipotezi gerçekleşmemiştir. Ampirik çalışmalar gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelerini yakalayamamış hatta aradaki fark giderek artmıştır. Çünkü yakınsama hipotezinin ileri sürdüğü teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımı gerçek dışı olduğu anlaşılmıştır. Teknolojik gelişmeler içsel büyüme modellerinde dışsal değil içsel olarak ele alınarak incelenmiştir. P. Romer (1986) ve R. Lucas (1988) ile başladığı kabul edilen ve sonrasında gelişen içsel büyüme, ekonomik büyüme unsurlarının mevcut sistemin içerisinde aranmasıdır. 1980'li yıllarda üretim üzerinde eğitim, sağlık, Ar&Ge, teknolojik yenilikler, devletin yeni görevleri, bilgi birikimi, finansal yenilikler, gelir dağılımı, ölçek ekonomileri vb. gibi unsurların etkili olduğunun anlaşılmasıyla ekonomik büyüme ve büyümenin belirleyicileri yeniden ele alınmasını gerekli görmüştür. Belirtilen bu unsurların modellenmesi içsel büyüme olarak önümüze gelmiştir.

İçsel büyümenin temel belirleyicilerinin eğitim politikası, sağlık politikası, teknoloji politikası olduğu, hatta doğrudan doğruya olmasa bile ülkelerin sahip olduğu kültürel, tarihi ve dinsel faktörlerinde içsel büyümenin temel unsurlarından olduğu Şekil 6'da görülmektedir.

Şekil 6: İçsel Büyümenin Belirleyicileri

Kaynak: Aksu (2016)'dan yararlanarak, yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 6'da yer alan bu içsel faktörlerin hepsi ekonomik büyümeyi belirli oranlarda etkilemektedir. İçsel büyüme modelleri de kendi içinde alt sınıflara ayrılmaktadır:

3.1.5.2.2.1.AK Modeli

İçsel büyüme teorilerinden AK Modeli ilk ve en basit şekilde olan model olarak Rebelo (1991) ortaya atılmıştır. Rebelo (1991), Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonundan ($Y = AK^{\alpha}L^{\beta}$) esinlenerek geliştirilmiştir. Teknolojik gelişimin dışsal olduğunu varsayan AK Modelinin üretim fonksiyonu:

$$Y = AK \quad (44)$$

şeklindedir. Bu denklemde A ekonominin teknolojik seviyesini, K ekonominin sermaye stokunu temsil etmektedir. Fonksiyondaki sermaye fiziki ve beşeri sermayenin toplamı olarak kabul edilir. AK modelinde sermaye stoku artarken, sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu modele göre, yüksek sermaye stokuna sahip ülkeler yatırımlarını arttırarak büyümelerini hızlandırabileceklerdir. AK modelinde yatırımlar, sermayenin marjinal getirisinde

artışa neden olur. Modelin en temel özelliği, ekonomik büyüme oranı yatırım oranının artan fonksiyonu olmasıdır. Kamu politikalarının yatırımı devamlı olarak arttıracak şekilde yapılması, büyüme oranını sürekli olacak şekilde arttıracaktır.

3.1.5.2.2.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar

İçsel büyümenin öncüsü kabul edilen Romer 1986 yılındaki Increasing Return and Long-Run Growth isimli makalesinde, Arrow'un (1962) ortaya attığı yaparak öğrenme fikrini esas almıştır. Arrow (1962), bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin azaldığını, kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını fark etmiş ve bunu yaparak öğrenme olarak tanımlamıştır. Romer (1986), Arrow'un bu fikrini kullanarak bazı varsayımlarda bulunmuştur:

- Üretim sonucunda ortaya çıkan fiziksel çıktının yanında bir yan ürün olarak teknik bilgi de üretilir.
- Yan ürün olarak üretilen teknik bilgi, yeni üretime bedava girdi olarak kullanılır.
- Yeni üretim daha düşük maliyet ve daha yüksek kaliteyle yapılır.
- Teknik bilgi taşmalar sonucu diğer firmalara da ulaşır.

Bilgi mükemmel bir şekilde patentleşmeyeceği ve saklanamayacağı için, bir firma tarafından yeni bir bilgi üretimi diğer firmaların üretim olanakları üzerinde pozitif bir dışsallık sağlayacaktır. Romer, üretilen bilginin taşmalar ve yayılmalarla birlikte diğer firmaları olumlu etkileyeceğini ve bu gelişmelerden tüm ekonominin faydalanacağını ileri sürmüştür. Ayrıca Romer, bilginin göstergesi olarak sermaye stokunu kabul etmiş ve yapılan yatırımların artmasıyla teknolojik bilginde o kadar artacağını savunmuştur. Bu fikir, sermayenin artan verimliliğini ortaya çıkarmıştır (Taban, 2016: 72; Dilek, 2016: 88).

3.1.5.2.2.3. Beşeri Sermaye Modeli

Robert Lucas 1988 yılında yayınladığı On The Mechanics of Economic Development başlıklı makalesinde beşeri sermayeyi, eğitilmiş ve beceri kazandırılmış işgücü olarak tanımlanmıştır. Lucas beşeri sermaye tanımında, işgücünün eğitim ile ilgili olduğunu ve bu beşeri sermaye yatırımlarının eğitime ve yetiştirme alanlarına yapılan yatırımlar olarak bahsetmiştir. Romer'e göre beşeri sermaye, fiziki sermaye stoku şeklinde

somutlaşmış bilgidir. Etkin işgücü, büyüme belirleyen önemli bir değişkendir ve etkin işgücünü arttıran şey ise bilgidir. Birçok ekonomik büyüme modeli, beşeri sermayenin rolünü eğitim işe ilişkilendirmiştir (Taban, 2016: 73).

Lucas (1988), modelinin üretim fonksiyonu olarak aşağıdaki denklemi vermiştir:

$$Y = F(K, Ne) \quad (45)$$

Formülde Y çıktı düzeyinin, K fiziki sermaye ve Ne etkin işgücü tarafından belirlendiğini gösterir. Model etkin işgücünün (Ne) açıklanmasına yöneliktir. Ülkedeki etkin işgücü stoku, toplumun ortalama yetenek düzeyi (h), işgücünün üretimde harcadığı zaman (u) ve ülkedeki işgücü arzı (N) ile ilişkilendirilir ($Ne = uhN$).

Bu durumda üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y = F(K, uhN) \quad (46)$$

Barro (1992) ise, devletin temel eğitim süresini arttırarak ekonomik büyüme üç yolla etkileyeceğini ifade etmiştir.

- Daha fazla eğitilmiş işgücü, yeni teknolojilere uyum sağlamak ve yeni teknolojilerin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir.
- Fiziki sermaye, yatırımların artmasına sebep olacaktır.
- Daha fazla eğitilmiş nüfus, doğurganlık hızının düşmesine ve ailelerin çocuklarına daha fazla yatırım yapmasına olanak sağlar.

3.1.5.2.2.4. Ar&Ge Modeli

Ar&Ge'ye dayalı içsel büyüme modelleri, yenilik temelli modeller veya Schumpeterian modeller olarak da bilinmektedir. Bu modeller, teknolojik gelişmelerin ayrı bir sektör tarafından yatırım yapılarak sağlanabileceği kanısındadırlar (Taban, 2016: 74).

Ar&Ge Modelinin en önemli özelliği, bilginin tesadüfi olarak değil, bilinçli bir süreç sonucunda elde edileceğidir. Arrow-Romer (1986) modelinde, kendiliğinden ve bilinçsizce meydana gelen bir yan ürün olarak bilgiyi göstermiştir. Oysa gerçek hayatta teknolojik ilerlemelerin önemli bir kısmı araştırma-geliştirme faaliyetlerinin bilinçli bir ürünüdür. Bu durum Ar&Ge modelinin hareket noktasını göstermektedir (Konak, 2018: 67). Bunlarla birlikte, Romer'in Arrow'un varsayımlarından ayrıldığı nokta,

buluş yapmanın özendirilmesi gerektiğidir. Romer'in modelinde, yan ürün olan bilgiler kısmen de olsa kamusal mal niteliği taşımaktadır. Romer'e göre, teknolojik gelişmelerin veya ekonomik büyümenin tohumları Ar&Ge kurumlarının laboratuvarlarında aranması gereklidir. AR&GE Modelinde büyümeyi sağlayan iki etki ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, yeni bilimsel bulguların gizlenemeyeceğinden araştırmacı ya da üreticiler bu yeni bulguları bedelsiz olarak elde ederek dışsallık meydana gelecek ekonomide verimlilik artışına sebep olacaktır. İkincisi, yeni buluşlar yatırım mallarının farklılaşmasına ve üretimde verimlilik artışlarına neden olacaktır (Kesgingöz ve Dilek, 2016).

3.1.5.2.2.5.Kamu Politikası Modeli

Robert Barro (1990) çalışmasındaki modelde, ölçeğe göre sabit getirili üretim fonksiyonuna kamu kesimini de dâhil etmiş ve kamu harcamaları, tasarruf oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Barro (1990) hükümetlerin, özel harcanabilir geliri vergilendirerek, büyümeyi etkileyen kamu kaynaklı girdilerin özel kesim girdileriyle aynı oranda artışı sağlayabileceklerinden kişi başı gelir ve tüketim artışına katkıda bulunabileceklerini söylemiştir. Bu doğrultuda Ar&Ge çalışmalarının teşvik edilmesi ve doğrudan sağlanan eğitim, sağlık ve diğer altyapı yatırımları gibi kamu hizmetleri, sosyal anlamda en uygun düzeyde olacaktır.

Kamu politikası modeli, Barro ile gündeme gelmiştir. Modelde basitlik sağlamak için işgücü, üretim fonksiyonundan çıkarılmış yerine kamu mal ve hizmet faktörü ile ikame edilmiştir. Barro modeli, kamu gelirininde sadece gelir vergisi, giderinin de sadece kamu malı arz etmek olduğu ve bütçenin açık veya fazla vermeyerek denk olduğu varsayımları altında kurulmuştur. Barro modelinde kamu harcamaları, özel yatırımların girdisi rolündedir ve bireyler veri kamu harcamalarından faydalanmaktadır. Kamu harcamalarının üretimdeki rolü, hükümet politikalarıyla büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi kurmaktadır. Barro özellikle kamu tarafından yapılacak olan alt yapı harcamalarının özel sektördeki sermaye verimliliğini arttıracığı fikrini savunmuştur (Taban, 2016: 76).

3.2. Türkiye'de Ekonomik Büyüme

Türkiye ekonomisi, genellikle dalgalı bir büyüme yapısına sahiptir. Türkiye'nin ekonomik büyüme ve GSYH verileri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Reel GSYH Verileri

Yıllar	Büyüme (%)	GSYH (Milyar Dolar)
1975	7.2	44.6
1976	10.5	51.3
1977	3.4	58.7
1978	1.5	65.1
1979	-0.6	89.4
1980	-2.4	68.8
1981	4.9	71.0
1982	3.6	64.5
1983	5.0	61.7
1984	6.7	60.0
1985	4.2	67.2
1986	7.0	75.7
1987	9.5	87.2
1988	2.3	90.9
1989	0.3	107.1
1990	9.3	150.7
1991	0.7	150.0
1992	5.0	158.5
1993	7.7	180.2
1994	-4.7	130.7
1995	7.9	169.5
1996	7.4	181.5
1997	7.6	189.8
1998	2.3	275.8
1999	-3.4	255.9
2000	6.6	273.0
2001	-6.0	200.3
2002	6.4	238.4
2003	5.6	311.8
2004	9.6	404.8
2005	9.0	501.4
2006	7.1	552.5
2007	5.0	675.8
2008	0.8	764.3
2009	-4.7	644.6
2010	8.5	771.9
2011	11.1	832.5
2012	4.8	874.0
2013	8.5	950.6
2014	5.2	934.2
2015	6.1	859.8
2016	3.2	863.7

Kaynak: World Bank (2019a; 2019b).

Tablo 6'daki verilere göre; Türkiye ekonomisi 1979, 1980, 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında negatif büyümüştür (yani küçülmüştür). Küçülmenin en fazla olduğu yıl; 2001 yılıdır. Türkiye'nin GSYH'si 2013 yılında 950.6 Milyar Dolara ulaşmışsa da artan döviz kurları ve azalan ekonomik aktiviteler nedeniyle sonraki yıllarda kısmi düşüşler görülmüştür.

4. BÖLÜM

EKONOMETRİK UYGULAMA

4.1. Vergi Kültürünün Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi Konusu Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Kamu harcamalarının finansmanı için vergiler önemli gelir kalemini oluşturmaktadır. Ülkelerin bütçelerinde en önemli gelir kalemini oluşturan vergilerle finansa edilen kamu harcamaları ekonomilerinin büyümeye katkıda bulunmaktadır. Vergi ve ekonomik büyüme ile ilgili literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda tablo halinde özetlenmiştir.

Tablo 7: Ulusal ve Uluslararası Yapılan Çalışmalar

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Kar ve Taban (1997)	Türkiye’de 1971-2000 dönemine ait kamu giderleri ekonomik büyüme üzerine etkileri üzerinde değerlendirilmiştir.	Sosyal güven ve eğitime yönelik harcamaların ekonomik büyümeyi pozitif olarak, sağlığa yönelik harcamanın büyümeyi eksi yönde ve alt yapı harcamasının etkilerinin anlamca olumsuz sonucu çıkmıştır
Sakınç ve Cura (2002)	Türkiye’nin mali sosyoloji kapsamında toplumu etkileyen mali sosyalleşme ve kültür ilişkisi kavramsal ve niteliksel açıdan konu edilmiştir.	Bireylerin vergi algısını ve ahlakını etkileyen faktörlerin te başına değil de ekonomik ve politik etkenlerin de analiz edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.
Uzay (2002)	Türkiye’de 1971-1999 döneminde kamusal büyüklüğün büyümeye etkileri çift sektör üretimi fonksiyonel konusu ele alınmıştır.	1971 ile 1999 arasında Türkiye’deki kamusal büyüklüğün güçlü olmamasıyla beraber büyümeyi de olumsuzca etkilediğini, fakat kamusal harcamaların artışında büyümenin pozitif olarak etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Demircan (2003)	Ülkelerdeki siyasal oluşumları ve gelişmeleri seviyesinde öncelikle gelirler üstünden alınacak dolaysız verginin; vergisel indirimlerinin, vergi teşviki sağlayanları ve vergisel denetimlerin sağlanmaları yöntemiyle ekonomik büyümenin üzerindeki etkilerinde durulmuştur.	Vergi siyasetinin hedefine uygun olarak kullanıldığında ekonomik büyümeler ve kalkınmayı pozitif şekilde etkilediği görülmüştür.
Çataloluk (2005)	Türkiye’de mükelleflerin vergiye karşı psikolojik davranışları konu alınmıştır.	Vergi mükelleflerinin psikolojik analizi her zaman için sorun olacağı sonucuna varılmıştır.
Arısoy (2005)	Türkiye’de 1950-2003 dönemleri içindeki senelik datalar kullanılmak suretiyle ekonomik büyümenin ve tüm kamusal harcamanın arasındaki ilişki incelenmiştir.	Türkiye’de gerçek nakil Harcaması, gerçek Cari Kamu Harcaması, gerçek Yatırım Harcaması, gerçek nakil Dışındaki Kamusal Harcamanın ekonomik büyüme üzerinde rol almadığından istikrarca politika araçlarının kullanmasının doğru bulunmadığı sonucuna varılmıştır.
Tosuner ve Demir (2007)	Türkiye’de ahlak kavramının önemiyle ahlakın hukukla ve iktisat arasında bulunan ilişki konusu ele alınmıştır.	Verginin gerekliliğine inanılmaması verginin ahlâksal olarak imkânsız olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Bilginoğul ve Aysu (2007)	Türkiye’nin ekonomi açısı ile dışarı borç durumu ekonomik büyümeler ikilisindeki ilişki konusu ele alınmıştır.	Regresyon analizi yapılmıştır. Türkiye’nin dış borçlarının ekonomik kalkınmada eksi bir etki oluşturduğu ve bundan dolayı borçların fazla olması nedeniyle karşı karşıya kalmıştır.

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Tosuner ve Demir (2008)	Ülkelerde vergi ahlâkının gelişmişlik göstergesi olup olmadığı ve bu konunun vergi ahlâk düzeyine etkisi konu edilmiştir.	Ülkemiz vergi mükellefleri için hesaplanmış bir vergi ahlâk sorununa rastlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Gül ve Yavuz (2008)	Türkiye’de 1963-2008 dönemindeki Türkiye ekonomisinde büyümenin ve kalkınmanın hedeflerini gerçekleştir için kamusal harcamalarının aktif bir nedensel kullanılması konusu ele alınmıştır.	Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma hedefini gerçekleştirmesinde kamu harcamalarını etkin bir araç olarak kullanması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Mucuk ve Alpekin (2008)	Türkiye ekonomisi açısından 1975–2006 dönemi için dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Dolaysız vergilerden büyümeye doğru tek yönlü bağıntının bulunduğunu sonucuna varılmıştır.
Tosuner ve Demir (2009)	Türkiye’de vergi ahlâkını belirleyen sosyal ve kültürel faktörler incelenmiştir.	Tek başına ekonomik etkenlerin baz alınması başarı şansını çok azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Başar vd. (2009)	Türkiye’de kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Kamu harcamaları ile büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Bağdigen ve Beşer (2009)	Türkiye’de 1950-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Kamu harcamaları ile büyüme arasında hiçbir şekilde bir ilişki bulunmadığı sonucuna varılmıştır
Korkmaz (2010)	Türkiye’de 1990-2008 dönemleri arasında yıllık veriler kullanılarak AR-GE giderleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi konu edilmiştir.	Kısa dönemde AR-GE harcamalarının GSYH’yi etkilediği sonucuna varılmıştır.
Oktayer ve Susam (2010)	Türkiye’de 1970-2005 döneminde Kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi konusu ele alınmıştır.	Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı çıkmamıştır. Ancak kamusal yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Giray (2010)	Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Ülkemizde savunma harcama seviyesinin yüksek olduğunu söylemekle birlikte, bu seviye sınır komşularıyla karşılaştırıldığında daha “ılımlı” bakış açısına neden olduğu konusuna ulaşılmıştır.
Tan vd. (2010)	Türkiye Ekonomisi için 1969-2003 döneminde altyapı harcamalarından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı konusu ele alınmıştır.	Altyapı giderlerinden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.
Saruç ve İzgi (2011)	Türkiye’de devlete bağlılık düzeyi ve diğer faktörlerin bireylerin vergi ahlakını konu edilmiştir.	Vergi ahlakı ile devlete bağlılık ve diğer faktörlerin arasında farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Altunç (2011)	Türkiye’deki kamu harcamaları ve kamu harcamalarının türevleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi bağlamında analizi konu edilmiştir.	Ekonomik kategoriye göre ayrıştırılmış kamu harcamalarının bileşenlerinin analize dâhil edilmesi durumunda nedenselliğin yönünün değiştiği sonucuna varılmıştır.
Yüksel ve Songur (2011)	Türkiye’de 1980-2010 dönemi için kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi konusu ele alınmıştır.	Borç faiz ödemeleri hariç diğer tüm değişkenlerin ekonomik büyüme ile arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve cari harcamalar ile toplam kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Aktan (2012)	Türkiye’de vergileme psikolojisinin temel soruları incelenmiştir.	Vergi ahlakının oluşturulabilmesi ve vergiye gönüllü uyumun sağlanabilmesi için tüm bu faktörlerin dikkate alınması gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Gencel ve Kuru (2012)	Türkiye’de 2002–2010 yılları arasında ki vergi kültürünün gelişimi konu edilmiştir.	Söz konusu dönemde vergi kültürünü artırıcı politikaların uygulandığı ancak yeterli bir gelişme sağlanamadığı sonucuna gelinmiştir.
Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012)	Türkiye’de Ar&Ge giderleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Uzun dönemde Ar&Ge harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında karşılıklı olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.
Sağlam (2013)	Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin vergiye karşı yaklaşımları ve vergi bilinçleri ölçülmüştür.	Cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm, başarı ortalaması, ailenin yaşadığı yer, ailenin gelir düzeyi gibi faktörlerin öğrencilerin vergiye bakış açısını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.
Karagöz (2013)	Türkiye’de yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki konusu ele alınmıştır.	Ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasında, büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik olduğunu, kamu harcamaları ile yolsuzluk arasında ise bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın Adı	Örneklem / Yöntem	Sonuç
Destebaşı (2015)	Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin 2008-2014 dönemi verilerini kullanarak ele almıştır.	Ekonomik büyüme arttığında ülkelerde toplanan vergilerin de arttığını, aynı zamanda vergilendirme oranlarının GSYH içerisindeki payı arttığında ülkelerin ekonomik büyümelerinin de arttığı tespit edilmiştir.
Abdiyeva ve Baygonuşova (2016)	Kırgızistan'ın 1995-2014 dönemi verilerini kullanarak, Granger nedensellik testi ve VAR analizi yöntemi ile ele almıştır.	Doğrudan vergi gelirleri ile GSYH ve dolaylı vergi gelirleri arasında negatif ilişkiler olduğu, GSYH ile dolaylı vergi gelirleri arasında ise pozitif yönlü ilişki ilişkilerin var olduğu belirlenmiştir.
Demir ve Sever (2017)	11 OECD ülkesinin 1980-2014 dönemi verilerini kullanılarak, panel veri analizi yapılmıştır.	Doğrudan vergilerde yaşanan 1 birimlik artışın GSYH'de 0,13 birimlik azalışa neden olduğunu, tespit etmişlerdir.
Kızılkaya ve Dağ (2018)	Türkiye'nin 1976-2016 dönemi verilerini kullanarak, Johansen eşbütünleşme testi ve VEC yöntemini kullanarak analiz etmiştir.	Doğrudan vergilerin GSYH içindeki payındaki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.86 birim azalttığını, dolaylı vergilerin GSYH içindeki payındaki 1 birimlik artışın ise ekonomik büyümeyi 0.27 birim artırdığı belirlenmiştir.
Songur ve Yüksel (2018)	Türkiye'nin 1980-2015 dönemi verilerini kullanarak, Granger nedensellik testi, Toda-Yamamoto nedensellik testi ve Breitung-Candelon Frekans Alanı nedensellik testi yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir.	Toplam vergi gelirleri, doğrudan vergi gelirleri, dolaylı vergiler ve gelir vergileri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7’de de görüldüğü gibi vergi kültürünün, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çokluğu vergi kültürünün kamu harcamaları ve ekonomik büyüme için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu çalışmada vergi kültürünün kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde etkisi nedensellik analizi (1975-2016) ile incelenmiştir.

4.2. Ekonometrik Metodoloji

4.2.1. Nedensellik Kavramı ve Sınaması

Ampirik görüşe göre nedensellik ilişkisi, olaylar arasındaki bağılılığı ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, X ve Z iki olayı belirttiğinde, “ X, Z ’nin nedenidir” demek “ Z ’nin daima X ’i izlediği ya da “ X ’in ve Z ’nin daima birlikte gittiği” anlamına gelmektedir. Bir olay başka bir olayı izliyorsa ve olaylar arasındaki ilişki düzgün ve değişmez bir şekilde ortaya çıkıyorsa olaylar arasında bir nedensellik ilişkisi vardır. Nedensellik kavramının bunun ötesinde bir anlamı yoktur (Yıldırım, 2000: 57).

Rasyonalist düşünürler ise nedensellik kavramında gözlemin payını inkâr etmemekte, ancak nedenselliği sadece gözlemsel verilere bağlamayı yetersiz görmektedirler. Onlara göre nedensellik ilişkisinin bir boyutu gözlemselse, diğer bir boyutu da gözlemi aşan, zorunlu bağıntı adı verilen bir boyuttur. Bunun için X, Z ’nin nedenidir demek, X ve Z birlikte gitmektedir demekten öte X ve Z zorunlu olarak birlikte gitmektedir demektir. Ampiristler sürekli birlikte gitmenin nedensel ilişkiyi tümüyle açıkladığı, zorunlu bağıntı gibi bir kavrama gitmenin nedensel ilişkiyi tümüyle açıkladığı, zorunlu bağıntı gibi bir kavrama gitmenin gerekli olmadığı görüşünde birleşmektedir. Filozofların nedenselliği kavramsal olarak tanımlamalarına karşılık, istatistikçi ve ekonometriciler bu kavrama işlevsel bir tanım getirmişlerdir. Böylece nedensellik ilişkisi, test edilebilir bir olgu haline gelmiştir (Granger, 1988: 199).

- Gelecek, geçmişin nedeni olamaz. Kesin ya da tam nedensellik, sadece geçmişin şimdiki zamana veya geleceğe neden olmasıyla mümkün olabilir.
- Nedensellik sadece bir grup stokastik süreç için belirlenebilir. Deterministik süreçler arasındaki nedenselliği belirlemek mümkün değildir.

Bu varsayımlardan ilkinden geleceğin sadece geçmiş dönemdeki bilgiler yardımıyla açıklanabileceği, ikincisinden ise aralarında nedensellik ilişkisi araştırılacak değişkenlerin, olasılık sürecine sahip ve rastgele dağılmış değişkenler olması gerektiği anlaşılmaktadır. Granger anlamında nedensellik, rastgele bir X değişkeninin geçmişi, bütün olası ilgili diğer etkenler ve rastgele olmayan bilgiler de dikkate alındıktan sonra, diğer bir rastgele Z değişkeninin geleceğinin daha iyi tahmin edilmesini sağlıyorsa, X değişkeni Z 'nin Granger anlamında nedenidir' biçiminde tanımlanabilir (Yıldırım, 2000: 58).

4.2.1.1. Granger Nedensellik Tanımı

İktisadi değişkenler arasındaki nedensellik yapısını incelemek için ekonometride en çok kullanılan işlevsel ve test edilebilir tanım nedenselliğin Granger tanımıdır. Granger Nedensellik tanımı “bir değişkenin geçmiş değerlerinin kullanılmasının diğer değişkenin öngörü performansını artırması” temel fikrine dayanmaktadır. Granger (1969) da ortaya atılan bu düşüncenin üç önemli özelliği aşağıdaki gibi verilebilir (Granger, 1969: 425);

- “Anlık nedensellik” yoktur. Çünkü bağımsız hareketler arasında daima bir zaman farkı vardır.
- Bu durumun bir sonucu olarak “eşanlı nedensellik” yoktur.
- Uygulamada, gözlemler sürekli kaydedilemediğinden sadece belirli zaman aralıklarıyla ilgili analizler yapılabilmektedir. Bu nedenle “anlık” ve “eşanlı” nedensellik hakkında açıklama yapma gereği vardır. “ X, Z 'nin nedenidir” ve eşanlı olarak “ Z, X 'in nedenidir” ifadesi aslında sadece bir tanımlamadır. Kesikli gözlemlerden dolayı neden ve sonucu belirlemek mümkün olmamaktadır (Köse, 1998: 35).
- Gelecek şimdiki zamanın nedeni olamaz. Bu tanımlama nedensel ilişkinin varlığını test etmede önemli bir role sahiptir.

Ekonometride nedenselliğin en çok kullanılan işlevsel tanımı Granger (1969) çalışmasında ortaya çıkmıştır. Granger nedensellik kavramı altında, “sebepler” “sonuçtan” sonra gelemez fikri yatmaktadır. Eğer X rastgele değişkeni Z rastgele değişkeninin Granger anlamında nedeni ise X rastgele değişkeninin önceki değerleri

kullanılarak Z rastgele değişkenine ait öngörü yapılabilir. Granger nedensellik için biçimsel bir tanımlama yapmak için kullanılan notasyonlar;

$$\Omega_t := t \quad (47)$$

$$Z_t(h|\Omega_t) := Z_t \quad \text{nin} \quad \Omega_t \quad (48)$$

$$\sum_Z (h|\Omega_t) := Z_t(h|\Omega_t) \quad (49)$$

Öngörüsünün hata kareler ortalaması eğer;

$$\sum_Z (h|\Omega_t) < \sum_Z (h|\Omega_t) \setminus \{X_s | s \leq t\} \quad (50)$$

ise X_t rastgele değişkeni Z_t rastgele değişkenini Granger nedenidir denir. Burada, $(\Omega_t \setminus \{X_s | s \leq t\})$ kümesi X_t sürecine ait şimdiki ve geçmiş değerlerin Ω_t kümesinden çıkarılmış halidir. Eğer evrendeki tüm bilgilere ek olarak X_t sürecine ait tüm bilgiler de kullanılarak Z_t sürecine ilişkin daha iyi bir öngörü yapılabiliriyorsa, X_t , Z_t 'nin Granger nedenidir. X_t ve Z_t sembolü gösterilir.

Bu tanım M – boyutlu Z_t ve N – boyutlu X_t süreçleri için genişletilebilir. Bu durumda:

$$\sum_Z (h|\Omega_t) \neq \sum_Z (h|\Omega_t) \setminus \{X_s | s \leq t\} \quad (51)$$

ise X_t değişkeni Z_t değişkeninin Granger nedenidir denir. Denklem (51)'de eşitsizliğin her iki tarafındaki matris pozitif tanımlı matrislerdir. Sıfır matrisinde pozitif yarı tanımlı olması, bu iki matrisin özdeş olmamasını gerektirir.

Eğer X_t , Z_t' nin ve aynı zamanda Z_t , X_t 'nin nedeni ise (X_t, Z_t) süreci geri bildirimli (feedback) sistem olarak adlandırılır. Yukarıda verilen tanımların değerlendirilmesi öngörü performansının ölçümü olarak Ortalama Hata Kareler (OHK)'in seçimi ile ilişkilidir. Başka bir ölçü tanımı, farklı nedensellik tanımlarını doğuracaktır. Bu durumda Z_t 'nin en iyi öngörüsünde X_t 'nin bilgileri kullanılmazsa Z_t X_t 'nin Granger nedeni değildir denir.

Uygulamada Ω_t seçimi ciddi bir problemdir. Genellikle bütün bilgi kümeleri öngörüde uygun olmayabilir. Dolayısıyla en iyi Ω_t karar vermek gerekir. Bütün bilgi kümesi yerine çalışmadaki süreçlerin geçmiş ve şimdiki bilgileri kullanılabilir. Başka

bir ifadeyle Ω_t kümesi yerine $\{X_s, Z_s \mid s \leq t\}$ $Z_t(h \mid \Omega_t)$ yerine $\{Z_s, X_s \mid s \leq t\}$ ve $Z_t(h \mid \Omega_t \setminus \{X_s \mid s \leq t\})$ yerine de $\{Z_s \mid s \leq t\}$ kümeleri kullanılır. Bu değişikliklerden sonra Granger-nedensellik kavramları kullanıldığında bu varsayımlar yapılacaktır (Granger, 1988: 202).

4.2.1.2. Granger Nedenselliğın Karakterizasyonu

Değişkenler arasındaki Granger Nedenselliğe karar verilmek için K –boyutlu VAR sürecine sahip Y_t değişken kümesi alınsın, K –boyutlu Y_t sürecinin M –boyutlu Z_t ve $(K - M)$ – boyutlu X_t 'lerden oluştuğu varsayımı ile bu sürecin kapalı formdaki kanonik MA gösterimi aşağıdaki gibi olacaktır.

$$Y_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i u_{t-i} = \mu + \phi(L)u_t, \quad \phi_0 = I_K \text{ ve } u_t \sim WN\left(0, \sum_u u_t\right) \quad (52)$$

Bu ifadenin matrislerle gösterimi ise;

$$Y_t = \begin{bmatrix} Z_t \\ X_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \mu_1 \\ \mu_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \phi_{11}(L) & \phi_{12}(L) \\ \phi_{21}(L) & \phi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (53)$$

Şeklinde Y_t süreci için h –adım sonraki öngörü:

$$Y_t(h) = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i u_{t-i} \quad (54)$$

Şeklinde olacaktır. Bu öngörü formülü kullanılarak, Z_t 'nin X_t 'ye bağlı bir adım sonraki öngürüsü:

$$Z_t(1 \mid \{X_s \mid s \leq t\}) = [I_M : 0]X_t(1) = \mu_1 + \sum_{i=1}^{\infty} \phi_{11,i} u_{1,t+1-i} + \sum_{i=1}^{\infty} \phi_{12,i} u_{2,t+1-i} \quad (55)$$

Bir adım sonraki öngörü hatası aşağıdaki gibidir:

$$Z_{t+1} - Z_t(1 \mid \{X_s \mid s \leq t\}) = u_{1,t+1} \quad (56)$$

Durağan bir sürecin alt süreci de MA gösterimine sahip olduğundan:

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=1}^{\infty} \phi_{11,i} u_{1,t+1-i} + \sum_{i=1}^{\infty} \phi_{12,i} u_{2,t+1-i} \quad (57)$$

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=1}^{\infty} F_i v_{t-i} \quad (58)$$

Şeklinde yazılabilir. Burada $F_0 = I_m$ ve bu ifade öngörü hatasının MA gösterimidir.

Dolayısıyla Z_t 'ye bağlı 1 adım ileri öngörü sadece:

$$Z_t(1|\{X_s|s \leq t\}) = \mu_1 + \sum_{i=1}^{\infty} F_i v_{t+1-i} \quad (59)$$

Şeklindedir ve ilgili öngörü hatası:

$$Z_{t+1} - Z_t(1|\{Z_s|s \leq t\}) = v_{t+1} \quad (60)$$

şeklindedir. Sonuç olarak Denklem (57) ve Denklem (59) öngörülleri sadece $v_t = u_{1t}$ olduğunda özdeşdir. Başka bir ifadeyle öngörülen denklemi Z_t 'nin MA gösterimine eşittir.

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=0}^{\infty} F_i u_{1,t-i} \quad (61)$$

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=0}^{\infty} [F_i: 0] u_{t-i} \quad (62)$$

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=0}^{\infty} [\phi_{11,i}: \phi_{12,i}] u_{t-i} \quad (63)$$

$$Z_t = \mu_1 + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_{11,i} u_{1,t-i} + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_{12,i} u_{2,t-i} \quad (64)$$

Kanonik MA gösteriminin tekilliği $F_{11} = \emptyset_{11}$ ve $\emptyset_{12} = 0$ anlamına gelir. Dolayısıyla X_t operatörü $\emptyset(Z)$ olan MA gösterimine sahiptir.

$$Z_t(1|\{Y_s|s \leq t\}) = Z_t(1|\{Z_s|s \leq t\}) \quad (65)$$

Eşitliği ancak ve ancak $\phi_{12,i} = 0, i = 1, 2, \dots$ ile geçerlidir. Granger nedensellik MA gösterimindeki katsayılarla ifade edilebildiği gibi VAR gösterimindeki katsayılarla da ifade edilebilir. Durağan, VAR(p) süreci:

$$Y_t = \begin{bmatrix} Z_t \\ X_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} A_{11,1} & A_{12,1} \\ A_{21,1} & A_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Z_{t-1} \\ X_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} A_{11,p} & A_{12,p} \\ A_{21,p} & A_{22,p} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Z_{t-p} \\ X_{t-p} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (66)$$

ise koşul sadece ve sadece $A_{21,i} = 0, i = 1, 2, \dots, p$ olması ile sağlanır. Başka bir ifadeyle;

$$Z_t(1|\{X_s|s \leq t\}) = Z_t(1|\{Z_s|s \leq t\}) \quad (67)$$

eşitliği ancak ve ancak $A_{21,i} = 0, i = 1, 2, \dots, p$ olması ile sağlanır. Bu sonuç, Granger nedeni olmama durumunun sadece sistemin VAR Gösterimine bakılarak karar verilebileceğini söyler.

4.2.1.3. Granger Nedensellik Testi

K boyutlu VAR(p) süreci:

$$Y_t = \mu + A_{11}Y_{t-1} + \dots + A_{1p}Y_{t-p} + u_t \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (68)$$

Olarak ele alınır. Burada $u_t = WN(0, \Sigma u)$ ve Σu tekil olmayan kovaryans matrisidir. (59) eşitliğinde $X_t Z_t'$ 'nin Granger nedeni değildir yokluk hipotezi $u_{12,i} = 0, i = 1, 2, \dots, p$ ile denktir. Wald testleri bu hipotezin ve VAR sistemindeki katsayılar üzerindeki kısıtların testinde kullanılan standart araçlardır. $\alpha = [\mu A_{11} \dots A_{1p}]$ tüm VAR katsayılarını içeren vektör olmak üzere Granger nedenselliğin araştırılması sürecinde kullanılan Wald testinde sınan hipotezler:

$$H_0: R\alpha = 0$$

$$H_1: R\alpha \neq 0$$

H_0 hipotezi Granger nedeni olmama durumunu ifade etmektedir. Burada $R(q \times k^2 p)$ boyutlu q olan ve 0 ise $(q \times 1)$ boyutlu sıfır vektörleridir. Eşitlik (67)'de verilen VAR (p) süreci aşağıdaki matris formatında yazılabilir:

$$Y = BQ + U \quad (69)$$

Burada;

$$Y = (Y_1, \dots, Y_t) \quad (K \times T) \text{ boyutunda bir matris} \quad (70)$$

$$B = (\mu, A_{11}, \dots, A_{1p}) \quad (K \times (K_{p+1})) \text{ boyutunda bir matris} \quad (71)$$

$$Q = \begin{bmatrix} 1 \\ Y_t \\ \dots \\ Y_{t-p+1} \end{bmatrix} \quad ((K_{p+1}) \times T) \text{ boyutunda bir matris} \quad (72)$$

$$U = (u_1, \dots, u_T) \quad (K \times T) \text{ boyutunda bir matris} \quad (73)$$

Bu tanımlamalardan sonra B matrisinin en küçük kareler tahmin edicisi ve vektörleşme operatörü olmak üzere $\hat{B}ZQ'(QQ')^{-1}$ ve VEC vektörleştirme operatörü olmak üzere $\alpha = VEC(\hat{B})$ şeklindedir (Granger, 1988: 205).

Yukarıda verilen H_0 hipotezini test etmek için kullanılan standart Wald istatistiği $W = T\alpha R'(R'((Q'Q)^{-1}x \sum \hat{u})R)^{-1}R\alpha$ dır. Burada $\sum \hat{u}$ matrisi $\sum u$ matrisinin tutarlı en küçük kareler olarak q serbestlik dereceli χ^2 (Ki-Kare) dağılımına sahiptir. Eğer VAR sürecindeki değişkenler durağan ise en küçük kareler tahminleri ve Wald istatistiği geçerlidir. Bununla birlikte eğer değişkenler birim kök içeriyorsa VAR modelinin en küçük kareler tahminlerine dayanan Wald istatistiği asimptotik olarak standart bir dağılıma sahip değildir (Granger, 1988: 206).

Durağan olmayan değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkisini araştırmak için iki farklı yol izlenebilir:

İlk yolda; X_t ve Z_t birinci sıra fark durağan ($X_t, Z_t, I(1)$) ve eş bütünleşik olmayan iki süreç olmak üzere X_t ile Z_t arasındaki Granger nedensellik ilişkisi birinci sıra farklar alınarak:

$$Y_t = \begin{bmatrix} Z_t \\ X_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} A_{11,1} & A_{12,1} \\ A_{21,1} & A_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Z_{t-1} \\ X_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} A_{11,p} & A_{12,p} \\ A_{21,p} & A_{22,p} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Z_{t-p} \\ X_{t-p} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (74)$$

durağan VAR(p) süreci yardımıyla test edilebilir.

İkinci yolda ise; $X_t, Z_t, I(1)$ ve eşbütünleşik iki süreç olmak üzere, X_t ile Z_t arasındaki Granger nedensellik ilişkisi:

$$\Delta Y_t = \begin{bmatrix} \Delta Z_t \\ \Delta X_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \Pi_{11,1} & \Pi_{12,1} \\ \Pi_{21,1} & \Pi_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Z_{t-1} \\ X_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} \Gamma_{11,p} & \Gamma_{12,p} \\ \Gamma_{21,p} & \Gamma_{22,p} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta Z_{t-p} \\ \Delta X_{t-p} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (75)$$

VECM yardımıyla test edilebilir. ΔX_t 'nin ΔZ_t 'nin Granger nedeni olmadığını ifade etmektedir. Denklem (75)'te için $\Pi_{12} = 0$ ve $\Gamma_{12} = 0$ $i = 1, 2, \dots, p$ X_t 'nin Z_t 'nin Granger nedeni olmadığını ifade etmektedir.

(74) nolu denklem sistemi kullanılarak elde edilecek nedensellik ilişkisi kısa dönem Granger nedensellik ilişkisi olacaktır. (3.18) denklem sisteminin kullanılabilmesi için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi var olması gerekmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi için öncelikle bir test yapılması gerekmektedir. Bu durumda yanlış belirlenebilecek bir eşbütünleşme ilişkisi Granger nedensellik testinin yanlış sonuçlar vermesine yol açabilir (Di Lorio ve Triacca, 2013: 121).

4.3. Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 8’te sunulmuştur:

Tablo 8: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Kod	Açıklama
B	Büyüme
T	Vergiler

Bu tabloda 1975-2016 dönemi için yıllık veriler kullanılmaktadır. Kullanılan veriler Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığının veri tabanından alınmıştır. Ayrıca logaritması alınarak verilerin etkileri azaltılmıştır.

4.4. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: ADF Birim Kök Testi

Değişken		Model			
		Intercept		Trend Intercept	
		<i>t istatistiği</i>	<i>olasılık</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>olasılık</i>
<i>Büyüme</i>	<i>Seviye</i>	-2,452	0,134	-0,925	0,942
<i>Büyüme</i>	<i>Birinci Fark</i>	-1,231	0,651	-2,334	0,406
<i>Büyüme</i>	<i>İkinci Fark</i>	-5,497***	0,000	-5,608***	0,000
<i>Vergi</i>	<i>Seviye</i>	-2,028	0,274	-0,674	0,968
<i>Vergi</i>	<i>Birinci Fark</i>	-1,614	0,465	-2,387	0,380
<i>Vergi</i>	<i>İkinci Fark</i>	-7,686***	0,000	-7,776***	0,000

Not: ***; serilerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 9’daki sonuçlara göre; büyüme ve vergi değişkenleri 2. farkta durağandır. Birim kök testinde durağanlığı saptadıktan sonra, serilerin iki defa farkı alınarak durağan hale getirilip, Granger Nedensellik Testine geçilmiştir.

4.5. Granger Nedensellik Analizi Sonucu

Granger nedensellik testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Granger Nedensellik Test Sonucu

Nedensellik İlişkisinin Yönü	<i>F Testi</i>	<i>Olasılık</i>
<i>Vergi</i> → <i>Büyüme</i>	0,142	0,868
<i>Büyüme</i> → <i>Vergi</i>	10,456***	0,000

Not: ***; soldaki seriden, sağdaki seriye doğru %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.

Tablo 10'daki sonuçlara göre; vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum; Türkiye'de toplanan vergilerin, ekonomik büyümeyi destekleyecek şekilde kullanılmadığını ima etmektedir. Ekonomik büyümenin değiştiği dönemlerde, kişilerin ücret ve ticari gelirleri değişmiş, Türkiye'deki artan vergi dilimleri gereği bu da devletin vergi gelirlerini etkilemiştir.

SONUÇ

Kurumlar, piyasa içindeki iktisadi aktörlerin davranışlarını oluşturmada, gelişimini sağlamada ve denetlemede önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda kurumlar; tasarruf, yatırım, tüketim ve üretim gibi iktisadi aktörlerin alacakları kararları da etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle ekonomik gelişmenin sağlanması ve sürdürülmesinde kurumlar önemli bir görev üstlenmektedir. Söz konusu kuramların; iktisadi, siyasi ve sosyal kurumlar olarak ayrıntılı bir şekilde ekonomik gelişme üzerindeki etkilerinden bahsedilebilir. Ancak genel kurumsal çerçevede içerisinde bakıldığında ülkelerin yönetim şekilleri, kurumsal kalite, mülkiyet hakları, politik, ekonomik ve sivil özgürlükler, sosyal ve beşeri sermaye, güven ve kültür gibi unsurlar, toplum düzeninin ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında oldukça önemli kuramlardır. Ülkelerin yönetim şekli, özellikle toplum içinde mevcut olan güçlü gruplar karşısında zayıf bireylerin haklarının korunması ve gözetilmesi gibi unsurlar açısından önem arz etmektedir. Piyasa koşullarında zayıf bireylerin rekabet gücünü artıracak ve onların piyasa içinde aktif rol oynamasını teşvik edecek gerekli yasal düzenlemelerin yapılması da diğer önemli bir noktadır. Bu koşulların sağlanmadığı toplumlarda bir çatışmanın yaşanması kaçınılmazdır. Söz konusu çatışma ortamının da ekonomik gelişme üzerindeki etkisinin negatif yönde olacağı muhtemeldir. Diğer yandan mülkiyet hakları gibi önemli bir kurumun tesis edilmemiş olması bireylerin piyasa sürecinde aktif rol almalarını engelleyerek ekonomik gelişmenin önemli bir unsuru olan toplam üretim miktarının artırılması önünde bir engel oluşturacaktır. Sosyal kurumlar açısından bakıldığında ise güven unsuru hem devletle hem de bireylerin kendi aralarında olan ilişkileri etkileme gücüne sahiptir. Birey ile devlet arasındaki ilişkide güven duygusunun tesis edilmemesi bireylerin, devletin yapmış olduğu uygulamalar karşısındaki tutum ve davranışlarını etkileyerek doğrudan veya dolaylı biçimde ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Sosyal kurumlar açısından bir diğer önemli kavram ise beşeri sermayenin bir unsuru olan kültürdür.

Ekonomik gelişmenin ülkeler nezdinde farklılaşmasını belirleyen önemli unsurlardan biri, kültürdür. Kültür, bireylerin zihniyetini ve davranışlarını şekillendirerek iktisadi davranışlarının yönünü belirlemektedir. Bu noktada iki ülke arasındaki tüm iktisadi unsurların aynı olması koşulu altında bile ülkelerdeki ekonomik performans düzeyinin farklılaşması, o toplumu oluşturan bireylerin ve kuramların

niteliğinden kaynaklanmış olabileceği vurgulanmaktadır. Literatürde, ekonomik gelişme analizlerine insan faktörü eklenmeden sadece iktisadi unsurlarla ekonomik performansın açıklanmasının mümkün olmayacağı görüşü birçok iktisatçı tarafından ileri sürülmektedir. Bu görüşün yaygınlaşması ile birlikte ekonomik gelişmeyi açıklayan iktisadi analizlere insan ve kurum unsurunu ekleyen çalışmalarda bir artışın olduğu görülmektedir.

Kültürel faktörlerin iktisadi yaşam üzerindeki etkisi, daha spesifik bir alan olan vergileme için de önem arz etmektedir. Ekonomik gelişmenin sağlanması yönünde ülkelerin sahip olduğu önemli kaynaklardan birisinin vergi gelirleri olduğu daha önceki bölümlerde sıklıkla vurgulanmıştır. Bu noktadan hareketle, iktisadi yaşamda bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendiren kültürel faktörler, vergileme alanında da söz konusu kurumlar ile birlikte vergi uyumu ve vergi bilinci üzerinde bir etkiye sahiptir. Kültürel faktörler ve vergileme alanı bir bütün olarak değerlendirildiğinde karşımıza vergi bilinci ve vergi ödeme isteğini niteleyen vergi kültürü kavramı çıkmaktadır. Vergi kültürü kavramını açıklamaya yönelik birçok farklı tanımlama yapılmış olsa da en kabul gören anlamda vergi kültürü, bir toplumun tarihsel geçmişinden hareketle yıllar boyunca oluşan ve mevcut vergi sistemi yapısı ve uygulamaları ilgili tüm formel ve enformel kurumların bütünüdür.

Kamu ekonomisinde, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, kamu harcaması önemli bir araçtır. Diploması, adalet, asayiş gibi kamusal malların ve eğitim, sağlık gibi yarı kamusal nitelikteki mallara ilişkin ihtiyaçlar bütçeden gerçekleştirilen harcamalar yoluyla giderilir. Kamu harcamaları çeşitli bölümlere ayrılır. En sade haliyle cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ayrımıdır. Cari harcamalar faydası kısa sürede tükenen personel gideri, kırtasiye gideri şeklindeki harcamalardır. Yatırım harcamaları, faydası uzun vadede görülebilen reel ekonomik gelişimi etkileyebilen harcamalardır. Yol, köprü, baraj gibi alt yapı yatırımları ve devletin sahibi olduğu ya da ortağı konumundaki işletmeleri, önemli kamu sabit sermaye yatırımlarıdır. Devletin gerçekleştirmiş olduğu bu yatırımlar sayesinde bütün ekonomideki karar birimleri olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedir. Transfer harcamaları ise sosyal amaç taşıyan, özellikle gelir dağılımının düzenlenmesinde kullanılan harcamalardır. Devletin gerçekleştirmiş olduğu kamu harcamalarıyla işsizlik azaltılabilmekte toplam talep artış gösterip tüketim canlanabilmekte, tüketim artışı üretimi arttırarak reel ekonomik düzey

gelişebilmektedir. Türkiye ekonomisinde en çok gerçekleştirilen kamu harcaması, cari harcamalardır.

1975-2016 yılları için alınan vergiler, gerçekleşen kamu harcamaları ve ekonomik büyümelere bakıldığında vergilerin ne kadar önemli girdi, sağlayıcı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada 1975-2016 yılları için toplanan vergiler ekonomik büyümenin sağlayıcısı, girdisi durumundadır. Büyümenin gerçekleşmesi için gereken kamu harcamalarının temel kaynağı vergilerdir. Bu çalışma ile vergi kültürünün ekonomik büyüme için ne kadar önemli olduğu ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdiyeva, R. ve Baygonuşova, D. (2016). Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 59-71.
- Acar, İ. A. ve Merter, M. E. (2005). Türkiye'de 1990 Sonrası Dönemde Vergi denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu. *Maliye Dergisi*, 147: 5-27.
- Akarsu, B. (1979). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akat, A. S. ve Gürsel, S. (2008). *Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi: 4.
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*. 11. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, M. (2013). *Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aksoy, Ş. (1994). *Kamu Maliyesi Kamu Harcamaları - Kamu Gelirleri – Bütçe - Maliye Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aksu, L. (2016). Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 68-129.
- Aktan, C. C. (2006a). *Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı. Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss.125-137). Editörler Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Yaşar Vural. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (2006b). *İdeal Vergi Sistemi Tasarımı ve Optimal Vergileme Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss. 11-51). Editörler Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Yaşar Vural. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Allingham, M. G. and Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economies*. 1, 323 - 338.

- Alptekin, V. (2016). *Makro Ekonomi*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Bakırtaş, D. (2016). Kurumlar, Vergi Kültürü ve Ekonomik Büyüme. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 67-87.
- Barro, R. J. and Xavier M. (2003). *Economic Growth*, Second Edition, The MIT Press, USA.
- Benk, S. ve Karakurt, B. (2010). Gelir İdareleri ve Yolsuzluk: Motivasyonlar, Fırsatlar ve Mücadele Yolları. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 133-148.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.
- BUMKO (2019). Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018). <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html>, (Erişim: 13.03.2019).
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Chu, K., Davoodi H. and Gupta S. (2000). Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries. IMF Working Paper. (Erişim: 02.08.2018 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0062.pdf>).
- Czech, B. (2000). Economic Growth As the Limiting Factor for Wildlife Conservation. *Wildlife Society Bulletin*, 28(1), 4-15.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213-228.
- Çeçen, A. (1985). Kültür Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 18(1), 113-140.
- Çelebi, K. (1997). Mükellef Maliye İlişisini Etkileyen Faktörler. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3, 75-84.
- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri* (İstanbul ili Anket Çalışması). İstanbul: İSMMMO Yayını No: 65.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Demir, Ö. (2003). *İktisat ve Ahlak*. Ankara: Liberte Yayınları.

- Demir, M. ve Sever, E. (2017). Vergi Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Veri Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 51-66.
- Destebaşı, A.N. (2015). *2008-2014 Dönemleri Arası Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye ve AB Örneği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Devrim, F. ve Turgay, T. (2004). Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşenlerin Rolü. *19. Maliye Sempozyumu Kitabı* (ss. 751-776), Düzenleyen Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü. Antalya. 10-14 Mayıs 2004.
- Di Lorio, F. and Triacca, U. (2013). Testing For Granger Non-Causality Using The Autoregressive Metric. *Economic Modelling*, 33, 120-125.
- Dileyici, D. (2006). *Vergileme, Algılama ve Mali Aldanma. Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss. 173-189). Editörler Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Edizdoğan, N. (1998). *Kamu Maliyesi 1 (Kamu Ekonomisi, Kamu Harcamaları ve Bütçe)*, 6. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N. (2008). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., ve Gümüş, E. (2011). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eker, A. ve Tüğen, K. (1994). *Kamu Maliyesine Giriş*. İzmir: Takav Matbaası.
- Ercoşkun, S. (2004). *Türkiye’de 1990 Sonrası Kamu Harcamalarındaki Yapısal Değişimin Ekonomik ve Sosyal Etkileri*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Dilek, S. (2016). Enformasyon ve Bilgiye Dayalı Yeni Ekonomi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 87-91.
- Erdem, M., Şenyüz, D., ve Tatlıoğlu, İ. (2012). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Erdoğan, İ. (1983). *İşletmelerde Davranış*. İstanbul: Evrim Ofset Matbaacılık.

- Erginay, A. (1994). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Faralyalı, R. (1992). Vergi Kültürü. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, 13: 1-2.
- Feld, L. P. and Frey, B. S. (2007). Tax Compliance As the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation. *Law and Policy*, 29(1), 102-120.
- Filiz, Y. (2010). *Ekonomik Büyüme ve Sağlık Harcamaları İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Anabilim Dalı, Ankara.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 29-60.
- Gökalp, E. (2011). *Kültür: Antropolojik Yaklaşımlar. Kültür Sosyolojisi* (ss.24-51). Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1315.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Crossspectral Methods, *Econometrica*, 36, 424-438.
- Granger, C.W.J. (1988). Some Recent Developments In The Concept Of Causality. *Journal of Econometrics*, 39, 199-211.
- Güvenç, B. (2003). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haliloğlu, A. (2011). *Türkiye’de İktisadi Büyüme ve İstihdam: 1980-2008*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. and Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York: McGraw Hill.
- Hyun, J. K. (2005). *Tax Compliances in Korea and Japan: Why Are They Different?* Policy Research Institute Ministry of Finance, Japan.
- Işık, A. (2014). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). *Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 63-75.
- İşgüzar, H. (2015). *Dotasyon Maliye Ders Notları*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.

- Jones, C. I. (2007). *İktisadi Büyümeye Giriş*. (Çev. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Kalenderoğlu, M. (2005). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*. 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kaplan, M. (1982). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kar, Muhsin ve Tatlısöz F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(14), 1-23.
- Karakayalı, H.ve Dilber İ. (2013). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri*. Emek Yayınevi, Manisa.
- Karayılmazlar, E. (2004). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Vergi Kültürü: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 22(2), 267-285.
- Kasper, W. and Streit, M. E. (1999). *Institutional Economics, Social Order and Public Policy*. UK: Edward Elgar.
- Kaynak, M. (2005). *Kalkınma İktisadı*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kesbiç, C. Y., İnci, M. ve Topçuoğlu, A. (2012). *Makro İktisadın Püf Noktaları*. Birleşik Matbaacılık, İzmir.
- Keskingöz, H. and Dilek, S. (2016). Investigation of TR82 Region According to The Growth Stages of Rostow. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), 180-189.
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Kızılkaya, F. ve Dağ, M. (2018). Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Dönemsel Bir Analiz. *Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, Uluslararası Sempozyumda Sunulan ve Özeti Yayınlanan Bildiri*.
- Konak, A. (2018). Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye

- Örneği. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(2), 56-80.
- Köse, N. (1998). *Vektör Otoregresif Modeller Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kula, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 141-154.
- Maksvytiene, I. ve Sinkuniene, K. (2012). Identification and Estimation of the Influence of General Macroeconomic Factors on Changes in Country's Tax Culture. *Ekonomika*. 91(2), 66-78.
- Meriç, M. (2003). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 171-191.
- Muhasebe Dersleri (2019a). Vergi Türleri - Gelir Vergisi. <http://www.muhasabedersleri.com/butce-vergi/vergi-turleri-gelir-vergisi.html>, (Erişim: 13.03.2019).
- Muhasebe Dersleri (2019b). Vergi. <http://www.muhasabedersleri.com/butce-vergi/vergi-2.html>, (Erişim: 13.03.2019).
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta Yayım Dağıtım.
- Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*. 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Nerre, B. (2001). *The Concept of Tax Culture. Annual Meeting of the National Tax Association*. USA, 8-10 November.
- Nerre, B. (2001). The Role of Tax Culture in Transformation Processes - The Case of Russia. *ASPE Working Paper No: 03/2001*.
- Nerre, B. (2002a). Tax Culture Shock in Japan. *Diskussionsschriften aus dem Institut für Finanzwissenschaft der Universität Hamburg Nr. 65/2002*.
- Nerre, B. (2002b). Modeling Tax Culture-A First Approach. National Tax Association-Tax Institute of America. *Proceedings of the Annual Conference on Taxation*.

- Nerre, B. (2005). The Japanese Post-War Tax Culture Shock Caused by The Extraordinary Tax. *National Tax Association - Tax Institute of America. Proceedings of the Annual*
- Nerre, B. (2006). The Concept of Tax Culture. *Intereconomics*, 41(4), 189-194.
- Nerre, B. (2008). Tax Culture as a Basic Concept for Tax Policy Advice. *63rd Congress of the International Institute of Public Finance: Tax Reform I*.
- Nerre, B. (2008). Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics. *Economic Analysis and Policy*, 38(1), 153-168.
- Nerre, B. and Blumenthal, K. V. (2003). Tax Culture and Austrian Economies: A Case Study of the Big 1896 Tax Reform. *Hamburg University Discussion Paper No. 68/2003*.
- Orhaner, E. (1992). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Emek Yayınevi.
- Özbaran, M. H. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi*, 53, 115-138.
- Özgülven, A. (1998). *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özsağır, A. (2011). *Ekonomik Büyüme. Makro İktisat*, Ed. Nurettin Öztürk & Ali Sözdemir, 1. Baskı, Lisans Yayıncılık, İstanbul, ss.359-383.
- Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Parasız, İ. (2003). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*. 8. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Pehlivan, O. (2010). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Ruggeri, G. (2005). *Public Expenditure Incidence Analysis*. A. Shah (ed.). Public Sector Governance and Accountability Series Public Expenditure Analysis içinde (ss. 1-32). Washington DC: The World Bank. 1.
- Sakinç, S. ve Cura, S. (2012). *Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi. Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*. Editör A. Kemal Çelebi. Ankara: .C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Yayın No.2012/418.

- Schmölders, G. (1976). *Genel Vergi Teorisi*. Çev. Salih Turhan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını. No: 2149.
- Schumpeter, J. A. (1929). *Das Soziale Antlitz des Deutschen Reiches*, *Bonner Mitteilungen*, (1), reprinted in: Joseph A. Schumpeter, Aufsätze zur Soziologie, edited by Erich Schneider and Arthur Spiethoff (Tübingen: Mohr, 1953), pp. 214–25.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*. Vol. 36, Harper & Row, New York, 132-145.
- Sinkuniene, K. (2005). Taxation Principles in Tax Culture: Theoretical and Practical Aspects. *Management of Organizations: Systematic Research*, 35, 177-192.
- Sinkuniene, K. and Levisauskaite, K. (2010). Analyzing Macroeconomic Indicators of the Tax System reform a Tax-Cultural Perspective. *Taikomoji Ekonomika*, 4(1), 29-51.
- Song, Y. D. and Yarbrough, T.E. (1978). Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey. *Public Administration Review*, 38, 442-452.
- Songur, M. ve Yüksel, C. (2018). Vergi Yapısı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 643, 47-70.
- Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2008). Türkiye’de Vergi Kültürünü Etkileyen Faktörler. *Yaklaşım Dergisi*, 182: 1-4.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve Kültürler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. 1. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Ekin Yayıncılık, Bursa.
- Taban, S. (2016). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. 4.Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Torgler, B. (2003). Does Culture Matter? Tax Morale in an East-West- German Comparison. *Finanz Archiv /Public Finance Analysis*, 59(4), 504-528.

- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2009). Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-15.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakış Açısı*. Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51.
- Tucker, I. B. (2000). *Macroeconomics For Today*. Second Edition, South – Western College Publishing, Newyork.
- Turan, T. (2008). *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*. Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Uluatam, Ö. (2005). *Kamu Maliyesi*. 9. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ulutürk, S. (1998). *Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ankara: Akçağ Basım Dağıtım.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat*. 8. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- World Bank (2019a). GDP growth (annual %). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>, (Erişim: 17.03.2019).
- World Bank (2019b). GDP (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>, (Erişim: 17.03.2019).
- Yıldırım, C. (2000). *100 Soruda Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yıldırım, K. (2003). *Kıtlık, Tercih ve Fayda. İktisada Giriş*. Ed. İlyas Şıklar, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 33-58.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2009). *Makro Ekonomi*. 9. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Tutum ve Davranışlar Açısından Vergi Kùltürünü Belirleyen Genel ve Özel Faktörler	25
Tablo 2: Konularına Göre Vergi Türleri.....	40
Tablo 3: Toplanma Türlerine Göre Vergi Türleri	41
Tablo 4: Türkiye'nin Vergi Gelir-Giderleriyle İlgili Bilgiler	42
Tablo 5: Türkiye'deki Kamu Harcamaları (Milyon TL).....	66
Tablo 6: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Reel GSYH Verileri	104
Tablo 7: Ulusal ve Uluslararası Yapılan Çalışmalar	105
Tablo 8: Çalışmada Kullanılan Değişkenler	118
Tablo 9: ADF Birim Kök Testi	118
Tablo 10: Granger Nedensellik Test Sonucu.....	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Zihinsel Programlamanın Üç Düzeyi	18
Şekil 2: Basitleştirilmiş Vergi Kültürü Modeli.....	27
Şekil 3: İç İçe Geçmiş Vergi Kültürü Modeli	30
Şekil 4: Üretim Olanakları Eğrisi.....	68
Şekil 5: Bilgi Ekonomisinde Büyüme Etkileyen Unsurlar	75
Şekil 6: İçsel Büyümenin Belirleyicileri	100

ÖZGEÇMİŞ

Nurgül AKTAŞ ÖZTÜRK 15.06.1988 tarihinde Afyonkarahisar'da doğdu. Afyonkarahisar Atatürk Lisesi bitirdikten sonra Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden 2010 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden bu yana Karabük Üniversitesinde bilgisayar işletmeni olarak görev yapmakta olup, orta derecede İngilizce bilmektedir.

